

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Yayın No: SM10

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER SEMPOZYUMU 2013
BİLDİRİ KİTABI

Düzenleyen
Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
27 Aralık 2013 / ANTALYA

© Copyright Akdeniz Üniversitesi, ANTALYA

Bu yayının her hakkı saklıdır. Tümü ya da bir bölümü önceden izin alınmaksızın hiçbir şekilde çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

İSTEME ADRESİ:

Akdeniz Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Dumlupınar Bulvarı 07070, Kampüs ANTALYA

Tel: 90-242-310 66 00

E-posta: doktorasempozyum@akdeniz.edu.tr

YAYIN KURULU

Yrd. Doç. Dr. Ceren Uysal Oğuz

Yrd. Doç. Dr. Fulya Özkan

Dr. Senem Atvur

Arş. Gör. Pınar Buket Kılınç

Arş. Gör. Asiye Gün Güneş

ISBN: 978-605-4483-17-4

İÇİNDEKİLER

Konuşma Metinleri.....	4
Sempozyum Programı.....	6
I.Oturum: Uluslararası İlişkilerde Alternatif Teorik Açılımlar	
Diyalektik Düşünce ve Uluslararası İlişkilerdeki Uygulaması	
HATİCE HANDE ORHON.....	7
Batı Dışı Uluslararası İlişkiler Teorileri Geliştirme Çalışmaları	
SAMİ KİRAZ.....	19
“Ne Böyle Senle Ne de Sensiz”: 21. Yüzyılda Devletli-Devletsiz Demokrasi Düşünü	
İSMAİL CEM KARADUT.....	31
ABD-SSCB Nükleer Rekabeti ve Caydırıcılık Stratejileri	
EMRE GÜNDOĞDU.....	44
II. Oturum: Orta Doğu ve Güncel Politikalar	
Dünya Sistemleri Analizi Bakışıyla Orta Doğu	
TOLGA ÖZTÜRK.....	54
Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika Tesisi: Orta Doğu Örneği	
PINAR BUKET KILINÇ.....	69
Çin'in Suriye Sınavı	
ÖZLEM ZERRİN KEYVAN.....	85
Suriye İç Savaşı Gölgesinde Kürtler ve Çözüm Süreci	
MEHMET ALİ GÖNGEN.....	94
III. Oturum: Bölgesel Çalışmalar	
Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası ve Ahmet Davutoğlu Söylemi: İmgeler ile Mısır ve Arap Baharı Tartışması	
FATİH FUAT TUNCER.....	107
Şiddetten Siyasete Terörle Teolojik Bir Mücadele: Mısır'da Cemaat-i İslami Örneği	
ÖNDER CANVEREN.....	119
Pakistan'da Dini Kimliğin Siyasal Hayata Etkileri	
FULYA AKGÜL.....	132
Güney Sudan İstikrarının Neresinde?	
CEREN GÜRSELER.....	144
Elmas Mücadelesinin Tarihi Kökeni ve Şiddete Yönelik Çözüm Çalışmaları	
ELİF KARA.....	156

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü 2003-2004 eğitim-öğretim yılında ilk öğrencileriyle eğitime başladı. O günden bugüne artan eğitim kalitesi, gelişen öğretim kadrosu, ulusal ve uluslararası başarılarıyla alanında önemli bir yer edindi. Bu nedenle 2013-2014 eğitim-öğretim yılı içerisinde bir dizi etkinlikle 10. yılımızı kutluyoruz.

Bu yıl ilk kez düzenlenen ve gelecek yıllarda da gelişerek sürmesi için çaba göstereceğimiz Uluslararası İlişkiler Sempozyumu, Bölümümüzün 10. Yıl etkinlikleri arasında özel bir yere sahiptir. Akademik hayatın en önemli aşamalarından biri olan doktora sürecindeki öğrencilerin katılımına açık olan Sempozyum, birbirinden önemli konularda Türkiye'nin farklı üniversitelerinden araştırmacıların çalışmalarını dinleyici ve okuyucularla paylaşmalarını sağlayacak. Bu çerçevede, Uluslararası İlişkilerde teorik çalışmalardan, özellikle Orta Doğu'da yaşanan güncel gelişmelere uzanan geniş bir yelpazede sunulacak bildiriler, alanımızın çok boyutlu, çok yönlü ve interdisipliner niteliğini de yansıtmaktadır. Ayrıca bu etkinliğin Uluslararası İlişkiler alanında genç akademisyenlerin yeni networkler oluşturmalarına da yardımcı olmasını umut ediyoruz.

Etkinliğin düzenlenmesinde emeği geçen herkese, özellikle Düzenleme Komitesi'nde yer alan Yrd. Doç. Dr. Fulya Özkan'a, Dr. Senem Atvur'a, araştırma görevlilerimiz Asiye Gün Güneş ve Pınar Buket Kılınç'a çok teşekkür ederim. Onların yoğun çabası bu etkinliğin gerçekleşmesini mümkün kılmıştır.

2013 Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu'nun tüm katılımcılar için yararlı olmasını dilerim.

Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Ceren Uysal Oğuz

Sayıları her geçen gün artan üniversitelerimizde, geleceğin akademisyenleri olan doktora öğrencilerinin çeşitli sempozyumlarda biraraya gelmesi, aralarında fikir alışverişinde bulunarak değişik bakış açılarıyla tanışmalarını sağlayacaktır. Bu sayede, gerek yürüttükleri tez çalışmalarında gerekse ileride yapacakları araştırmalarda onlara farklı ufuklar sunmak mümkün olacaktır. Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü olarak 27 Aralık 2013 Cuma günü ilkinin düzenlediğimiz bu sempozyumun ileriki yıllarda da devamını sağlamayı, hatta uluslararası bir boyuta taşıyarak Türkiye akademisi ile dünya çapındaki üniversiteler arasındaki iletişim kanallarının çoğalmasına küçük de olsa bir katkıda bulunmayı umuyoruz.

Bu saiklerle düzenlediğimiz bu sempozyumu üç oturum şeklinde organize ettik. “Uluslararası İlişkilerde Alternatif Teorik Açılımlar ” başlığını verdiğimiz ilk oturumun katılımcıları, uluslararası ilişkiler disiplinindeki güncel tartışmalara değinerek takip eden iki oturumdaki konuları kuramsal bir çerçeveye oturtmamızı sağladılar. Öğleden sonra düzenlenen “Orta Doğu ve Güncel Politikalar” başlıklı ikinci oturumda ise Avrupa Birliği ve Çin gibi küresel aktörlerin Suriye’de yaşanan iç savaş gibi Orta Doğu’nun bölgesel politikalarını belirleyen güncel olaylarla ilişkisi irdelendi. Son olarak, “Bölgesel Çalışmalar” adlı üçüncü oturumda ise ilgi alanımızı Orta Doğu’yu çevreleyen Pakistan ve Sudan gibi bölgelere kaydırarak din-siyaset ilişkisi ve terörizm gibi güncel ve tartışmalı konulara değinildi.

Uluslararası İlişkiler doktora öğrencilerinin gerek teorik gerekse bölgesel anlamda çok farklı konu ve coğrafyalara ilgi duyması bizleri çok heyecanlandırdı. Bu nedenle gelecek yıllarda da daha kapsamlı organizasyonlar düzenlemeyi umut ediyoruz.

Düzenleme Kurulu Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Fulya Özkan

SEMPOZYUM

Akdeniz Üniversitesi ULUSLARARASI İLİŞKİLER SEMPOZYUMU 2013

SEMPOZYUM PROGRAMI

09.00 - 09.30: Kayıt ve Tanışma

09.30 - 10.15: Açılış Konuşmaları

10.15 - 12.00: Uluslararası İlişkilerde Alternatif Teorik Açılımlar
(Oturma Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Fulya Özkan)

Hatice Hande Orhon

"Diyalektik Düşünce ve Uluslararası İlişkilerdeki Uygulaması"

Sami Kiraz

"Batı Dışı Uluslararası İlişkiler Teorileri Geliştirme Çalışmaları"

İsmail Cem Karadut

"Ne Böyle Senle Ne de Sensiz": 21. Yüzyılda Devletli - Devletsiz

Demokrasi Düşünü"

Emre Gündoğdu - *"ABD-SSCB Nükleer Rekabeti ve Caydırıcılık Stratejileri"*

12.00 - 13.30: Öğle Yemeği Arası

13.30 - 15.15: Orta Doğu ve Güncel Politikalar
(Oturma Başkanı: Dr. Senem Atvur)

Tolga Öztürk - *"Dünya Sistemleri Analizi Bakışıyla Ortadoğu"*

Pınar Buket Kılınç - *"Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika Tesisleri:*

Ortadoğu Örneği"

Özlem Zerrin Keyvan - *"Çin'in Suriye Sınava"*

Mehmet Ali Göngen - *"Suriye İç Savaşı Gölgesinde Kürtler ve Çözüm Süreci"*

15.15 - 15.30: Ara

15.30 - 17.30: Bölgesel Çalışmalar
(Oturma Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Ceren Uysal Oğuz)

Fatih Fuat Tuncer - *"Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası ve Ahmet Davutoğlu*

Söylemi: İmgeler ile Mısır ve Arap Baharı Tartışması"

Önder Canveren - *"Şiddetten Siyasete Terörle Teolojik Bir Mücadele: Mısır'da*

Cemaat-i İslami Örneği"

Fulya Akgül - *"Pakistan'da Dini Kimliğin Siyasal Hayata Etkileri"*

Ceren Gürsel - *"Güney Sudan İstikrarın Neresinde?"*

Elif Kara - *"Elmas Mücadelesinin Tarihi Kökeni ve Şiddete Yönelik Çözüm*

Çalışmaları"

17.30 - 17.45: Kapanış

27 Aralık 2013 Cuma / Antalya

Yer: Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi B Blok

Yavuz Tekelioğlu Konferans Salonu

Diyalektik Düşünce ve Uluslararası İlişkilerdeki Uygulaması

Hatice Hande Orhon¹

Özet

Uluslararası ilişkilerdeki herhangi bir konunun, diyalektik yöntemle çözümlenmesi ya da uluslararası ilişkilere yönelik genel algının diyalektik düşünce çerçevesinde oluşturulması için Hegel ve Marks'ın diyalektiklerinin işaret ettiği gibi, öncelikle olayları tarihselliklerinden koparmadan, bütünsel bir bakış açısıyla, olay ve olguları oluşturan unsurları birbirleri ile ilişkileri çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda, Robert Cox'un, Antonio Gramsci'nin çıkarımlarını uluslararası ilişkilere aktararak elde ettiği hegemonya-karşıt-hegemonya-tarihsel blok kavramsallaştırmasının diyalektiğin uluslararası ilişkiler disiplinine uygulanmasında açıklayıcı bir örnek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki kimi toplumsal hareketler, ABD karşıtı bölgesel işbirlikleri ve bölgesel kurumsallaşmalar birbirlerinden bağımsız değil aksine, karşıt hegemonik mevzi savaşının birer safı olarak değerlendirilmiştir.

Abstract

In international relations discipline, in order to obtain a dialectical approach, as Marx's and Hegel's dialectics indicate, phenomena should be understood within their historical context and with their relational structure. From this point of view, hegemony-counter hegemony and historical block conceptualisation that has conveyed to international relations by Robert Cox via Antonio Gramsci, is dialectically an explanatory conceptualization for this discipline. In this context, certain social movements in Latin America, United States of America (USA) and Europe together with anti-USA regional cooperations and institutionalizations should be evaluated not as if they are distinct from each other but as they take a stand in the counter-hegemonic war of position.

Giriş

Bu bildiri, ilk çağlardan beri felsefede yer bulan diyalektik düşüncenin, temel unsurlarının belirlenmesini, diyalektiğin ne olduğunun incelenmesini ve diyalektiğin bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerde nasıl yer bulduğunu, disipline ne şekilde uygulanabileceğini örneklemeyi amaçlamaktadır. İki bölümden oluşan bildirinin ilk bölümü diyalektik düşünceye ve bir yöntem olarak diyalektiğe odaklanacaktır. Bu çerçevede özellikle modern dönemde diyalektiğe anlamını kazandıran Friedrich Hegel ve Karl Marks'ın diyalektikleri mercek altına alınacaktır. Makalenin ikinci bölümü, uluslararası ilişkiler disiplinine odaklanmaktadır. Bu çerçevede ise, diyalektik yöntemin uluslararası ilişkiler disiplini açısından teorik bir açıklamasının ardından, 2000'lerden sonra dünya gündemini

---

¹ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Doktora Öğrencisi.

meşgul eden kimi örnek olaylar, birbirlerinden kopuk olarak değil, ait oldukları bağlam içerisinde ve bir değişim potansiyelinin öznelere olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. Diyalektik ve Diyalektik Düşünce

"Diyalektik sözcüğü, Grekçe'de, "konuşmak", "görüşmek", "tartışmak" anlamındaki dialeğin'den türeyen, dialektik'e'den gelir ve hem isim hem sıfat olarak kullanılır."² Diyalektik sözcüğüne modern anlamını kazandıran ve diyalektiği, "diyalektik mantık", "diyalektik ilişki", "diyalektik yöntem" çiftleri içerisinde konumlandıran düşünce geleneği Hegel ve takipçisi Marks'ındır. Hegel'in diyalektiğine aitmiş gibi gösterilen tez-antitez-sentez üçlüsü esasında, Hegel'in diyalektiğinin başkaları tarafından sunulması sırasında ortaya çıkmış bir şemalaştırma'dır. Mueller (1958), bu şemanın Hegel'e atfedilmesinin yanlışlığını net bir biçimde ortaya koymaktadır.³ Bu konuda, Mueller'den çok önce, Marks, Proudhon'u eleştirdiği Felsefenin Sefaleti adlı eserinde alaylı bir dille şunları söylemektedir: "Koyma (position), karşı koyma (opposition), birleştirme (composition) ya da Yunanca söylersek tez, antitez ve senteze varırız. Hegelci dili bilmeyenler için kutsal formülü verelim: Olumlama (affirmation), olumsuzlama (negation) ve olumsuzlamanın olumsuzlanması (negation of the negation)."⁴

Hegel'in diyalektiğini kimi örnekler üzerinden anlamaya çalışalım. Hegel'e göre, mantık ve içeriği soyuttur çünkü mantık alanının nesnelere düşüncede şu veya bu nesne cinsinden canlandırılmaz, dolayısıyla düşünülmelerinde duysal tasarımlardan yardım alınmaz. Öte yandan, mantık ve içeriği somuttur, çünkü mantık alanının nesnelere arasındaki ilişkiler şu veya bu dışsal koşullar tarafından rastgele ilişkilere tabi değildir ve nesnelere birbirleriyle ayrılmaz bir ilişki içerisinde. O halde, diyalektik ilişkinin zemini, somut ve soyut kavramlarının ikili karakteridir. Soyut sözcüğü ilişkilerden soyutlanmış olan şeyleri nitilemede kullanıldığından nesnelere soyutlanma tarzları belirleyicidir.⁵

² Selahattin Hilav, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1997, s.11.

³ "Herman Glockner'in güvenilir Hegel Lexikon (4 Cilt, Stuttgart, 1935) Fichte'ci "tez, antitez, sentez" terimlerini bir bütün halinde içermemektedir. Bu üçlü, Hegel'in 20 cildi bulan "Tüm Eserleri"nin herhangi birinde tek bir kez bile geçmemektedir." G. E. Mueller, "The Hegel Legend of "Thesis-Antithesis-Synthesis", Journal of the History of Ideas, Cilt 19, No 3, Haziran 1958, s.412.

⁴ Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, çev. The Institute of Marxism Leninism, 1955, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/poverty-philosophy/index.htm>, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013).

⁵ "Mantık en zor bilimdir, çünkü sezgilerle ilgilenmez, ne de geometri gibi soyut duysal tasarımları ele alır; tersine arı [saf] soyutlamalarla ilgilenir, ve arı düşünceler içine çekilebilmek, onlara sarılıp onlarda devinebilmek [hareket edebilmek] için bir güç ve beceri gerekir. Mantık, öte yandan, en kolay bilim olarak görülebilir, çünkü içerik kendi öz düşüncemizden ve bunun tanıdık belirlenimlerinden başka bir şey değildir, ve bu belirlenimler

Benzer olarak, kendinde Devlet henüz gelişmemiş, ataerkil Devlettir ki, bunda Devlet Kavramında yatan değişik politik işlevler Kavrama-uygun yapılaşmalarına henüz erişmemişlerdir. Aynı anlamda tohum da kendinde-bitki olarak görülebilir. Bu örneklerden açıktır ki Şeyin "kendinde"sinin ya da genel olarak kendinde-Şeyin bilgimiz için ulaşılmaz bir şey olduğunu sanmak büyük bir yanılgıdır."⁶ Burada, Tohum-Bitki, Çocuk-İnsan, Ataerkil Devlet-Modern Devlet karşıtlarında, birincinin ikincinin kendinesi olduğu, ikincinin birinciyi ortadan kaldırdığı söylenmektedir. Hegel'in terminolojisinde bu ortadan kaldırma eylemi Almanca *aufhebung* sözcüğüyle karşılanmaktadır. "Ortadan kaldırma" [*aufheben*] ile ilkin uzaklaştırma, olumsuzlama anlaşılır ve buna göre örneğin bir yasanın, bir düzenlemenin ortadan kaldırılmasından söz edilir. Öte yandan, ortadan *kaldırma* o denli de saklama demektir ve bu anlamda bir eşyanın bir yerde tutulmak üzere kaldırılmasından da söz edilir.⁷

Hegel ve Marks'ın diyalektik kavramını kullanımları arasındaki farkları, sürekliliği ve kopuşu ele almak başlı başına bir araştırma konusudur, ancak kısaca şunu söylemek yerinde olacaktır: Marks, Hegel'in düşünceleriyle biçimlenen Alman felsefe ikliminin bir ürünü olduğundan ve Hegel'in eleştirisi üzerinden düşüncelerini dile getirdiğinden büyük ölçüde diyalektiğin Hegel'in kullandığı anlamına sadık kalmıştır.⁸ Lenin, "The Three Sources and The Three Components of Marxism" (Marksizm'in üç kaynağı ve üç bileşeni) adlı makalesinde Marksizm'in kaynaklarını tarihsel sürekliliği çerçevesinde şöyle sıralamaktadır: İngiliz Ekonomi Politikası, Alman İdealizmi (ya da Alman İdealist Felsefesi, özel olarak Hegelci diyalektik), Fransız Materyalizmi (ya da özel olarak Fransız Sosyalizmi).

Marks, *Alman İdeolojisi*'nde, *Feuerbach Üzerine Tezler*'de Hegelci diyalektiği açıkça uygularken, daha sonraki dönemde kaleme aldığı eserlerde Hegelci diyalektiği örtük olarak uygular (özellikle *Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkı*, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, *Kapital* vb.⁹). Hegel'e yönelttiği eleştiri, yukarıda Hegel'in anlatımsal yöntemi olarak sunulan soyuttan somuta ilerleyişe ve kullandığı kapalı dile işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, Hegel'in *Tarihte Akıl* adlı eserinde tarihin öznesi olarak ortaya koyduğu Tin'in, somut tarihsel

---

aynı zamanda en yalın ve en ögesel [elemanter] şeylerdir. Bunlar ayrıca en tanıdık şeylerdir." G. W. F. Hegel, *Mantık Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 2004, s.73.

⁶ Hegel, *Mantık Bilimi*, s.215.

⁷ Mustafa Cemal, *Hegel'in Kayıp Mantığı*, İstanbul, Belge Yayınları, 2011, ss. 50-51

⁸ Ian Fraser, *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Ankara, Dost Kitabevi, 2008, ss.10-11.

⁹ Fraser, *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*, s.69.

eylemleri gizemlileştirdiği düşüncesiyle Marks daha somut bir eleştiri dile getirir.¹⁰ Marks'a göre tarihin öznesi somut insanın somut eylemidir (praksis):¹¹

"... İnsan sadece doğal bir varlık değil, insani doğal bir varlıktır. Yani kendisi için var olan, *türsel bir varlık* olduğu için, kendisini bilgisiyyle doğrulayıp göstermesi gerekir. Öyleyse ne insani nesnelere, ne de insani duygular, kendilerini doğrudan, *dolayumsuz* gösterdikleri şekilde doğal nesnelere değildir... Nasıl ki, doğal olan her şey doğmak zorundaysa, insan da kendi doğum sürecine, yani tarihe sahiptir; ama bu tarihi bilebildiği ölçüde, kendisini aşabilmesini sağlayan bilinçli bir gelişim sürecine de sahiptir. Tarih, insanın gerçek doğal tarihidir."¹²

Buna ek olarak, bilinci neyin belirlediği konusunda da Marks Hegel'e şerh düşmektedir: Marks'a göre, "Bireylerin ne oldukları, üretimleriyle, yani ne ürettikleriyle olduğu kadar, nasıl ürettikleriyle de örtüşür. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır."¹³

Hegel'in Kant'ı eleştirisinde kullandığı, görünmeyen çeşitli belirleşmelerden hareketle bu karmaşık hallerinden çözümlenip sonra yeniden kurularak keşfedilebileceği düşüncesi ise, Marks'ta da bulunur: "Marks'a göre, fenomenler arasındaki içsel ilişkiyi izleyerek sermaye ve emek arasındaki antagonistik ilişkiyi keşfedebiliriz."¹⁴ Marks sözünü ettiği keşif için üretim biçimlerini ve toplumsal biçimlenmeyi (toplumsal formasyonu ve formları) çözümlenmeyi önerirken, esasında tam anlamıyla Hegelci diyalektiğe uygun hareket etmektedir: "Her ikisi de, iç bağlantılarını keşfetmek için toplumdaki biçimleri analiz etme ilgisini paylaşır. Her ikisi de fenomenleri, ayrı ve farklı olarak değil, bir birlik içindeki çelişkiler olarak kavrar. Her ikisi de araştırmalarını benzer soyutlamalarla yürütür. Hegel'in evrensel kavramı Marks'ın genel soyutlamasına tekabül eder; Marks'ın belirli soyutlaması, Hegel'in İrade'nin toplumda ortaya konmasıyla ortaya çıkan tikellik kavramıdır."¹⁵

---

¹⁰ Karl Marx, *The German Ideology*, 1845, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01a.htm#a1>, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013).

¹¹ Marx, *The German Ideology*, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013).

¹² Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*'ndan aktaran Yıldız Silier, *Özgürlük Yanılsaması*, İstanbul, Yordam Kitap, 2007, s. 103.

¹³ Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın Önsözü'nden aktaran Silier, *Özgürlük Yanılsaması*, s. 113.

¹⁴ Fraser, *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*, s. 46.

¹⁵ Fraser, *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*, ss.49-50.

II. Uluslararası İlişkilere Diyalektik Bir Yaklaşım

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki temel tartışmaları sınıflandırırken kullanılabilir metodolojik-epistemolojik ölçüt, bir teorinin atıfta bulunduğu nesne hakkındaki açıklamalarının nasıl oluşturulması, desteklenmesi, doğrulanması ve meşrulaştırılması gerektiği ile ilgili sorulara verilen yanıt çerçevesinde şekillenmektedir. Uluslararası ilişkilerdeki temel epistemolojik tartışmaları gelenekselcilik-davranışsalcılık, bilimcilik-eleştirel teori ve eleştirel teori - post modernizm arasındaki tartışmalar olarak sınıflandırmak mümkündür.¹⁶

Uluslararası ilişkilerdeki herhangi bir konunun diyalektik yöntemle çözümlenmesi ya da uluslararası ilişkilere yönelik genel algının diyalektik düşünce çerçevesinde oluşması için Hegel ve Mark'ın diyalektiklerinin işaret ettiği gibi, öncelikle olayları tarihselliklerinden koparmadan, bütünsel bir bakış açısıyla uluslararası ilişkileri oluşturan unsurları birbirleri ile ilişkileri çerçevesinde, uluslararası ilişkilerde sürekliliklere olduğu kadar değişime odaklanarak ve değişimi mümkün kılabilir olan olasılıkları gözönünde bulunarak anlamaya ve açıklamaya çalışmak gerekmektedir. Bu haliyle, Marksist uluslararası ilişkiler teorilerinin ve eleştirel teorinin diyalektik bir yöntemle dayandığı belirtilebilecekken, diğer epistemolojik tutumların diyalektikten oldukça uzak oldukları belirtilmelidir.

Bu diyalektik yaklaşımın, disiplin içerisinde edindiği yerin açıklanabilmesi açısından eleştirel teorilere odaklanmak, bu çerçevede Eleştirel Teoriyi disiplin içerisinde sistemleştiren Robert Cox'un görüşlerine yer vermek yerinde olacaktır. Cox'a göre, "Teori her zaman biri ve bir amaç içindir. Böylelikle, zamandan ve mekandan ayrı görülebilecek, kendinde teori diye bir şey yoktur."¹⁷ Bu bağlamda Cox, bir teorinin iki ayrı amaca hizmet edebileceğini iddia etmektedir. Bunlardan ilki, belirli bakış açılarıyla sorunların çözümünde rehberlik eden problem çözücü teoriler iken (Anaakım uluslararası ilişkiler teorileri bunun örneğidir.) diğeri teorileştirmede belirleyici olan bakış açılarının ve bunun diğer bakış açıları ile ilişkilerinin farkında olan ve mevcut düzenin nasıl var olduğu sorusunu soran eleştirel teorilerdir.¹⁸ Dünyayı mevcut kurumları, mevcut güç ilişkileri ve sosyal ilişkiler çerçevesinde var olduğu gibi ele alan problem çözücü teorilerin temel amacı, bu ilişkileri ve kurumları sistemdeki

¹⁶ Reinhard, Meyers, "Contemporary Developments in International Relations Theory", 2005, <http://www.caesar.uns.ac.rs/eng/studies/2005/meyers/c2.pdf>, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013), s.12

¹⁷ Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders", Robert O. Keohane (der), Neorealism and Its Critics, New York, Columbia University Press, 1986, s.207.

¹⁸ Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 206-207.

belirli sorunlara karşı daha etkin işleyebilecek duruma getirmektir.¹⁹ Bu bağlamda, problem çözücü teoriler, mevcut sistemin mevcut ölçütlerini dikkate aldığı için tarihsel bir bakış açısına sahip değildir ve statüko odaklıdır.²⁰

Eleştirel teoriler ise, kurumları, güç ilişkilerini ve sosyal ilişkileri verili olarak kabul etmez, onların kökenlerini ve bir değişim sürecinde olup olmadıklarını sorgular. Eleştirel teorilerin de problem çözücü teorilerin de başlangıç noktası insan eyleminin belirli bir alanı ya da boyutu olduğu halde, problem çözücü teoriler konuya analitik alt bölümler ve sınırlamalar çerçevesinde yaklaşırken, eleştirel teoriler büyük bir resim oluşturmaya çalışır, başka bir ifade ile, toplumsal ve siyasi alanı ayrı parçalar olarak değil bir bütün olarak ele alır.²¹ Problem çözücü teoriler, sistemdeki sorunları çözmeye odaklandığı için sistemin sürdürülmesini kolaylaştırırken; var olan durumdaki çelişki ve çatışmaların kaynaklarına odaklanan ve bunların başka paternlere dönüşmesinin olanağını arayan eleştirel teoriler ise, var olan düzenden farklı bir sosyal ve siyasi düzeni destekleyen bir normatif seçime olanak tanır.²²

Cox, dünya düzenindeki dönüşümlere olan ilgisini, bilgiyi tarihselci varsayımlar üzerinden edinmek konusundaki amacı ile birleştirmektedir. Bu bağlamda tarihselcilik, problem çözücü teorilerin yönetimi olan pozitivism ile karşıtlik içersindedir. Yalnızca deneyim, gözlem ve test etme ile bilgi edinme yöntemi olan pozitivism, ahistorictir. Tarihselcilik, değişimin açıklanmasında özne ve nesne birliği olduğunu savunur ve bu bağlamda Hegelci diyalektikle örtüşür. Tarih, insan zihninin ve kollektif olarak onlar tarafından yaratılan kurumların değişimi aracılığı ile “değişimin” yaşandığı alandır. Bu bağlamda değişim, diyalektik düşünceye koşut olarak, öznenin (insan zihninin) ve nesnenin (kurumlar ve pratiklerin) birliğini kabul yolu ile anlaşılabilir. İnsanların maddi ortam ile ilişkileri bağlamında tarihselcilik, tarihsel materyalizm ile aynı şeydir ancak Cox'un tarihsel yönteminde işin özü, maddi dünya ve fikirler arasındaki bağlantıdadır.²³

Bu çalışmada 2000'lerden sonra ABD'ye, onun neoliberal politikalarına ve bunların sonuçlarına yönelik kimi tepkilerin tarihsel bir blok oluşmasında etkin olacak olan karşıt hegemonik bir tutum olup olmadığı sorgulanacak, Gramsci ve Cox'un kavramsallaştırmaları olan hegemonya, tarihsel blok ve karşıt hegemonya, diyalektik bir ilişkinin parçaları olarak

---

¹⁹ Cox, “Social Forces, States and World Orders”, s.208.

²⁰ Anthony Leysens, *The Critical Theory of Robert W. Cox Fugitive or Guru ?* Eastbourne, Palgrave MacMillan, 2008, s.7.

²¹ Cox, “Social Forces, States and World Orders”, s. 208, 209.

²² Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.6.

²³ Leysens, *The Critical Theory of Robert W. Cox Fugitive or Guru ?*, ss. 41-45.

ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikte, dünya hegemonyasının ne olduğuna bakmak yerinde olacaktır. Cox'un uluslararası ilişkilere aktardığı Gramsci'nin hegemonya kavramı, insanların yalnızca baskı ve zorlama ile değil, aynı zamanda rıza ile de yönetildiği fikrine dayanmaktadır.²⁴ Gramsci'ye göre, bu rızanın sağlanmasında etkin olan yapı sivil toplum yani, din, eğitim, basın gibi insanın hayattaki tutumunu belirleyen unsurlardır.²⁵ Gramsci'yi takip eden Cox'a göre dünya düzeni, baskın ekonomik yapının bütün ülkelere sızdığı bunları destekleyen uluslararası kurum, norm ve mekanizmaların yönlendirdiği bir düzendir²⁶ ve bu düzen içerisinde rızanın sağlanmasının en temel aracı ise uluslararası kurumlardır.²⁷

Dünya düzeninde, toplumsal ilişkilerde ve ulusal siyasi düzenlerde de temel değişikliklere sebep olabilecek yapısal bir dönüşüm, Gramsci'nin belirttiği gibi yeni bir tarihsel blok oluşumu ile mümkün olabilir.²⁸ Tarihsel blok, devlet ve toplumun oluşturduğu katı yapının bütün potansiyelini tamamladıktan sonra devrim ile birincisinin yerini alabilecek kadar güçlü bir başka yapının gelişmesidir.²⁹ Burada, etkileşim halindeki elemanlar (unsurlar) daha büyük bir bütünlük oluşturduğu için tarihsel blok diyalektik bir kavramdır. Başka bir ifade ile, hegemonya, karşıt hegemonik hareketin kendisinde olduğu ve karşıt hegemonik hareket, hegemonyayı ortadan kaldırarak tarihsel bir blok oluştuğu için birincinin ikincinin kendinesi olduğu, ikincinin birinciyi ortadan kaldırdığı anlamına gelen Hegel'in aufhebung kavramı ile açıklanabilir. Bu çerçevede tarihsel blok, halihazırda kurulu olan hegemonik düzen içinde, buna alternatif kurumlar, entelektüel kaynaklar ve sömürülen sınıflar içinde bağlar oluşturacak olan karşıt hegemonya oluşturma süreci olan bir mevzi savaşını gerektirir.³⁰ O halde, aşağıda detaylandırılacak olan tekil örnekler, hangi koşullarda, hangi koşullara tepki olarak ve hangi koşulları değiştirmek ereği ile gerçekleştiği çerçevesinde değerlendirilir ve bağlamından koparılmadan dünya düzeninde değişimin izi sürülürse diyalektik düşünce araştırmaya rehberlik etmiş olacaktır.

Asya ve Latin Amerika'daki bazı önemli tutum ve gelişmeler diyalektik düşünce ışığında, ABD'nin konumlandığı bölge dışında yayılmasına ve emperyalist politikalarına karşı "karşıt hegemonik" bir tutum olarak değerlendirilebilir. Özellikle Rusya ve Çin, komşu

---

²⁴ Thomas B. Rates, "Gramsci and Theory of Hegemony" Journal of History of Ideas, Cilt, 36, No 2, Nisan-Haziran, 1975. s. 351.

²⁵ Robert W. Cox., "Gramsci, Hegemony and Internal Relations: An Essay in Method", S. Gill (der), Gramsci Historical Materialism and International Relations, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.51.

²⁶ Cox, "Gramsci, Hegemony and Internal Relations: An Essay in Method", s.51.

²⁷ Cox, "Social Forces, States and World Orders", s.209.

²⁸ Cox, "Gramsci, Hegemony and Internal Relations: An Essay in Method", s.56.

²⁹ Cox, "Gramsci, Hegemony and Internal Relations: An Essay in Method", s.52.

³⁰ Cox, "Gramsci, Hegemony and Internal Relations: An Essay in Method", s.52.

bölgelerinde ABD'nin etkisini arttırma politikalarına karşı durmaktadır. Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu ile ilişkileri, bu çerçevede Özbekistan'da, Kırgızistan'da ABD askeri üslerinin kapatılması³¹, Gürcistan'ın NATO üyeliğine Rusya'nın karşı çıkması, ABD'nin “haydut devlet” ilan ettiği İran'ın nükleer programı çerçevesinde, ABD'nin uyguladığı yaptırımların hiçbirisine uymayan Çin ve Rusya'nın ayrıca İran'ın nükleer enerji geliştirmesine destek olması,³² ABD tarafından silahlarla, maddi ya da medya yardımları ile desteklenen Suriye ayaklanmasına karşı, Suriye'nin Rusya ve Çin'in destekleri ile direnmesi karşıt hegemonik mevzilenmenin önemli örnekleridir. Bununla birlikte, karşıt hegemonik bir mücadelenin en önemli unsurlarından birisi olan alternatif kurumlar geliştirme konusunda da bu devletler önemli bir yol katetmiştir. Dünyanın tek bir devlet tarafından baskılanmasına karşı duran, daha adil ve eşitlikçi bir dünya düzeni vurgusu yapan Şangay İşbirliği Örgütü bu açıdan önemli bir örnektir.³³

Latin Amerika'da ise, 2000'lerden itibaren birçok devlette milli ve kamucu ekonomik modelleri benimseyen, sosyalist ya da sosyal demokrat hükümetlerin egemenliği görülmeye başlanmıştır.³⁴ Bu devletler arasında stratejik işbirlikleri, enerji paylaşımları, bölgesel sorunlara bölge içi diyalogla çözüm arayışı yaygın politikalar haline gelmiştir. Latin Amerika da karşıt hegemonik mücadelenin bir örneği olarak kurumsallaşmaya gitmiştir ve açık açık ABD emperyalizmine karşı duran Latin Amerika için Bolivarcı İttifak (İspanyolca kısaltması, ALBA) kurulmuştur.³⁵ Bu noktada özellikle üzerinde durulması gereken nokta ise, Latin Amerika'daki ve Asya'daki ABD hegemonyası karşıtı bu tutumların birbirinden kopuk olmamasıdır. Bu karşıt hegemonik hareketler hem ikili ilişkilerde hem de BRICS gibi kurumsal zeminlerde bir dayanışma içindedir.³⁶ Bu durum ise, tarihsel bir blok oluşturmak doğrultusunda mevzi savaşının alanını genişleten bir unsur olarak değerlendirilebilir.

---

³¹“Atambavey: ABD Üssü Kesinlikle Kapatılacak”, *Özbekistan Halk Hareketi*, 22 Eylül 2013, <http://www.uzxalqharakati.com/tr/arsivler/1029>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013); Murat Hayati, “KGAO: Özbekistan'da ABD Üssü Olmayacak”, *Dünya Bülteni*, 2 Şubat 2013, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=245480>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013)

³² Lake, Eli. “Iran's Nuclear program Helped by China, Russia” *The Washington Times*, 5 Temmuz 2011, <http://www.washingtontimes.com/news/2011/jul/5/irans-nuclear-program-helped-by-china-russia/?page=all>, (Erişim Tarihi 22 Nisan 2012)

³³ Şangay İşbirliği Örgütü Resmi Web Sitesi, <http://www.sectesco.org/EN/2012.asp>, (Erişim Tarihi 15 Ocak 2013).

³⁴“Socialism in Latin America” *Contemporary World Issues*, <http://worldissues.weebly.com/socialism-in-latin-america.html>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

³⁵ Francesco, Dominguez “Latin America's Anti-Emperialist Economic Project”, *21'st Century Socialism*, <http://21stcenturysocialism.com/article/alba-latin-americas-anti-imperialist-economic-project-01110.html>, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2013).

³⁶ BRICS Information Centre, <http://www.brics.utoronto.ca/>, (Erişim Tarihi 15 Ocak 2013).

İkinci olarak, ulus devlet düzeyinde, özellikle son uluslararası ekonomik krizle yoğunlaşan halk hareketlerini belirli bir bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Öncelikle, bu hareketlerin, birbirlerinden farklı şekillerde patlak verse ve çok farklı dinamiklere sahip olsa da neoliberal politikalarından zarar gören kitleler tarafından gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Yunanistan'da, İspanya'da; İtalya'da ekonomik krizin ağırlığını üstlenmiş ortasınıflar, diplomalı işsizler, öğrenciler biraraya gelmiş³⁷ ve bu hareketler iktidar değişiklikleri ile sonuçlanmıştır. Daha az etkili de olsa İngiltere'de ve Fransa'da da benzer eylemler ancak bu kez göçmenleri de içerecek şekilde gerçekleşmiştir.³⁸ İngiltere'de halk kitlelerinin HSCB'yi, British Museum'u ve hükümet binalarını işgal etmiş olması sembolik bir anlam kazanmakta, neoliberalizmin mali, kültürel ve siyasi merkezlerine duyulan bir tepkiye işaret etmektedir. ABD'ye bakıldığında ise geçtiğimiz senelere damgasını vuran Wallstreet işgali, tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, neoliberalizme ve onun adaletsiz ilişkilerine duyulan bir tepkinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. ABD'nin ortasınıfları ve diplomalı kitleleri istihdam edememesi ve bu hareketlerin büyümesine engel olamaması ise bir zaafiyetin yansıması olarak görülmektedir.³⁹ Son olarak, Şili'deki halk ayaklanmalarına değinmek yerinde olacaktır. Şili'deki liberal hükümet politikalarına karşı birleşen öğrenciler ve halk hükümet güçleri ile birçok çatışmaya girmiş ve bakanlıkların değişmesine kadar birçok kazanımları olmuştur.

Sonuç

Bu makalede temel olarak tarihsel gelişimine, Hegel ve Marks'ın diyalektiklerine odaklanılarak, diyalektik düşünce açıklanmaya; diyalektiğin, uluslararası ilişkiler epistemolojisindeki yeri saptanmaya ve bir örnek üzerinden diyalektiğin, olay ve olguların incelenmesinde nasıl kullanılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle, diyalektik düşüncenin, olay ve olguların bütünlüğü içerisinde ve olumsuzları ile ilişkileri çerçevesinde bir değişimin hem öznesi hem de nesnesi olarak anlaşılmasını gerektirdiği tespit edilmiştir. Özellikle 80'lerden sonra disiplin içerisinde ağırlık kazanmış olan Marksist teorilerin ve eleştirel teorinin diyalektikten faydalandıkları da belirtilmiştir. Bu çerçevede Cox'un, Gramsci'nin çıkarımlarını uluslararası ilişkilere uyarlayarak elde ettiği hegemonya-

³⁷ Benn Correl, "Mass Demonstrations in Spain Spread Across Europe" Workers World, 5 Haziran 2011, http://www.workers.org/2011/world/spain_0609/, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

³⁸ Helene Mulholland, "Students Stage Mass protest in London, The Guardian, 21 Kasım 2012, <http://www.theguardian.com/education/2012/nov/21/students-protest-london>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013); Bruce Crumley, "The Riots of Paris and London: A Tale of Two Cities", Time World, 9 Ağustos 2011, <http://world.time.com/2011/08/09/the-riots-of-paris-and-london-a-tale-of-two-cities/>(Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

³⁹ Occupy Wallstreet Resmi Web Sitesi, <http://occupywallst.org/>, (Erişim Tarihi 15 Ocak 2013).

karşıt hegemonya-tarihsel blok kavramsallaştırmasının diyalektiğın açıklayıcı bir örneğı olması nedeniyle, 2000 sonrası ABD hegemonyasına ve neoliberalizme karşı gelişen kimi olay ve olguların birbirlerinden bağımsız değıil aksine, karşıt hegemonik bir mevzi savaşının birer safı olarak değıerlendirilmesi bağlamında diyalektiğın uluslararası ilişkilere uygulanmasının bir örneğı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

“Atambavey: ABD Üssü Kesinlikle Kapatılacak”, *Özbekistan Halk Hareketi*, 22 Eylül 2013, <http://www.uzxalqharakati.com/tr/arsivler/1029>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

BRICS Information Centre, <http://www.brics.utoronto.ca/>, (Erişim Tarihi 15 Ocak 2013).

Cemal, Mustafa. *Hegel'in Kayıp Mantığı*, İstanbul, Belge Yayınları, 2011.

Correl, Benn. “Mass Demonstrations in Spain Spread Across Europe” *Workers World*, 5 Haziran 2011, http://www.workers.org/2011/world/spain_0609/, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

Bruce Crumley, “The Riots of Paris and London: A Tale of Two Cities”, *Time World*, 9 Ağustos 2011, <http://world.time.com/2011/08/09/the-riots-of-paris-and-london-a-tale-of-two-cities/>(Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

Dominguez, Francesco. “Latin America's Anti-Emperialist Economic Project”, *21'st Century Socialism*, http://21stcenturysocialism.com/article/alba_latin_americas_anti-imperialist_economic_project_01110.html, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2013).

Fraser, Ian. *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Ankara, Dost Kitabevi, 2008, ss.10-11.

Hegel, G. W. F *Mantık Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 2004.

G. W. F. Hegel, *Tüze Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 2006.

Hayati, Murat.“KGAO: Özbekistan’da ABD Üssü Olmayacak”, *Dünya Bülteni*, 2 Şubat 2013, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=245480>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013)

Hilav, Selahattin. *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1997.

Lake, Eli. "Iran's Nuclear program Helped by China, Russia" *The Washington Times*, 5 Temmuz 2011, <http://www.washingtontimes.com/news/2011/jul/5/irans-nuclear-program-helped-by-china-russia/?page=all>, (Erişim Tarihi 22 Nisan 2012).

Anthony, Leysens, *The Critical Theory of Robert W. Cox Fugitive or Guru ?* Eastbourne, Palgrave MacMillan, 2008.

Marx, Karl. *The Poverty of Philosophy*, çev. The Institute of Marxism Leninism, 1955, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/poverty-philosophy/index.htm>, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013).

Marx, Karl. *The German Ideology*, 1845, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01a.htm#a1>, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013).

Meyers, Reinhard. "Contemporary Developments in International Relations Theory", 2005, <http://www.caesar.uns.ac.rs/eng/studies/2005/meyers/c2.pdf>, (Erişim Tarihi 12 Ocak 2013),

Mueller, G. E. "The Hegel Legend of "Thesis-Antithesis-Synthesis", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 19, No 3 Haziran 1958.

Mulholland, Helene. "Students Stage Mass proteset in London, *The Guardian*, 21 Kasım 2012, <http://www.theguardian.com/education/2012/nov/21/students-protest-london>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013);

Occupy Wallstreet Resmi Web Sitesi, <http://occupywallst.org/>, (Erişim Tarihi 15 Ocak 2013).

Rates, Thomas B. "Gramsci and Theory of Hegemony" *Journal of History of Ideas*, Cilt 36, No 2, Nisan- Haziran, 1975

Robert O. Keohane, (ed), *Neorealism and Its Critics*, NewYork, Columbia University Pres, 1986.

"Socialism in Latin America" *Contemporary World Issues*, <http://worldissues.weebly.com/socialism-in-latin-america.html>, (Erişim Tarihi 5 Aralık 2013).

Şangay İşbirliği Örgütü Resmi Web Sitesi, <http://www.sectsko.org/EN/2012.asp>,
(Erişim Tarihi 15 Ocak 2013).

Yıldız Silier, *Özgürlük Yanılsaması*, İstanbul, Yordam Kitap, 2007

Batı-Dışı Uluslararası İlişkiler Teorileri Geliştirme Çalışmaları: Çin Örneği

Sami Kiraz⁴⁰

Özet

Günümüzde ABD/Batı merkezli uluslararası ilişkiler teorileri artık coğrafya ya da kültür esaslı yapıları nedeniyle çokça eleştirilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bu eleştiriler yerini yeni bakış açılarından uluslararası ilişkiler teorileri inşa etme çalışmalarına bırakmıştır. Bu ortam içerisinde 1970'li yıllarla birlikte gelişmeye başlayan Çin akademisi de kendi uluslararası ilişkiler teorisini yaratmak için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmada, Çin'in ortaya koyduğu gelişmeler akademik süreçlerle birlikte incelenerek yeni teori noktasında gelinen nokta analiz edilecektir. Bu inceleme öncelikle tarihsel süreç içerisinde değerlendirilecek, aktörler bazında ortaya konan ortak bilinç ve son noktada literatüre Çin uluslararası ilişkiler teorisi olarak sunulan yaklaşım eleştirel bir bakış açısından analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD/Batı Merkezli Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çin Uluslararası İlişkiler Teorisi, Çin Akademisi, Ortak Bilinç.

Abstract

Nowadays, U.S./Western centric international theories are strongly criticized because of their geographic and cultural bases. With the end of the Cold War, these critics are caused studying development of new international relations theories from the new perspectives. At the same time, Chinese Academy, began to develop in 1970s, start to study for constructing its own international relations theory. In this study, developments in China will be examined with academic process and analyzed the last phase of new theory. This view firstly interpret from the historical process and then collective consciousness and the approach which is presented to literature as Chinese international relations theory will be analyzed from the critical perspective.

Keywords: U.S./Western Centric International Theories, Chinese International Relations Theory, Chinese Academy, Collective Consciousness.

Giriş

20. yüzyılla birlikte disipliner özelliğini kazanan uluslararası ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı sonrası kendi içerisinde yaşadığı kuramsal tartışmalar çerçevesinde gelişerek günümüzde uluslararası politikanın temeli haline gelmiştir. Disiplinin gelişimine katkı sağlayan tartışmalar genellikle uluslararası sistemin kurucusu ve yönlendiricisi konumundaki ABD akademisi merkezli olmuştur. Henüz 1918 yılında dönemin Başkanı Woodrow Wilson tarafından ilân edilen ilkelerle uluslararası ilişkilerin temeli hazırlanmış ve ilk teorik yaklaşım disipline kazandırılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin tarihini de buradan başlatmak doğru olacaktır.

---

⁴⁰ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, samikiraz@gmail.com.

Disiplinin gelişimi öncelikle Wilson idealizminin eleştirisiyle gerçekleşirken, bu eleştiriler de yine ABD akademisinden gelmiştir. Daha sonra klasik sosyal bilim anlayışının değişiminden etkilenen uluslararası ilişkiler disiplini pozitivismi kendisine rehber edinmiş, ABD uluslararası ilişkiler teorisi kendisini dünyanın geri kalanından ayırmıştır. Ancak bu ayrışma bir kutuplaşmayı değil kapsayıcı ve evrensel yönelik teorileştirme sürecine dönüşmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hâkim pozitivist ontoloji ve epistemoloji eleştirilmeye başlamış ve post-pozitivist yaklaşımlar disipline girmiştir. Bu dönüşüme rağmen disiplinin merkezi halen daha ABD öncülüğünde Batı olmaya devam etmektedir.

Günümüzde ABD/Batı merkezli uluslararası ilişkiler teorileri artık coğrafya ya da kültür esaslı yapıları nedeniyle çokça eleştirilmektedir. Dünyanın geri kalan bölgelerinde o bölgeden doğma ve merkezine kendisini aldığı teorilerin disipline kazandırılması gerekliliği bir bakıma ortak söylem haline gelmiştir. Kendisini bu uğraşların içerisinde tanımlayan bazı devletler/medeniyetler söz konusudur. Genellikle kabul edilen bir görüşe göre de Çin bu noktada diğerlerinden bir adım daha öne çıkmış durumdadır.⁴¹

Bu çalışmada, Çin'in yeni bir uluslararası ilişkiler teorisi inşa etme süreci tarihsel olarak incelenerek varılan nokta analiz edilecektir. Bu süreçte hangi dinamiklerin belirleyici olduğu ve eğer mümkün olursa Çin merkezli teorinin altyapısını oluşturacak unsurların neler olduğu sorularına cevap aranmaya çalışılacaktır. Ayrıca son noktada, ABD/Batı merkezli teorilerin eleştirilmesi bağlamında yeni teorinin nasıl olması gerektiği yönündeki tartışmalar Çin'de yaşanan süreçle karşılaştırılacaktır. Sonuç olarak da, şahsî değerlendirmelere başvurularak bütün süreç ve varılan nokta eleştirel bir bakış açısından değerlendirilecektir.

1. Çin'de Uluslararası İlişkiler Disiplininin Gelişimi

Çin'de uluslararası ilişkilerle alakalı ilk kurum 1953 yılında Remin Üniversitesi'nde daha sonra "Dışişleri Bölümü" olarak adı değiştirilen "Diplomatik Çalışmalar Bölümü" olmuştur. Aynı tarihlerde "Uluslararası İlişkiler" ve "Uluslararası Politika Enstitüleri" de kurularak uluslararası ilişkiler çalışmaları temellendirilmeye çalışılmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde üç ayrı üniversitede (Pekin, Remin ve Fudan) çalışacağı alanlar (üçüncü dünyada ulusal özgürlük hareketleri, dünyada komünist hareketler ve Batı dünyasında uluslararası

---

⁴¹ Ole Wæver, "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", International Organisation, Cilt 52, Sayı 4, 1998, s. 696.

ilişkiler çalışmaları) belirlenerek üç bölüm daha kurulmuştur.⁴²

Deng Xiaoping⁴³ ile başlayan reform ve dışa açılma süreci Çin’de uluslararası ilişkiler çalışmalarında da büyük bir gelişimin yaşanmasını sağlamıştır. 1980 yılında uluslararası ilişkiler alanında çalışma yapmak üzere ülke çapındaki ilk organizasyon⁴⁴ kurulmuştur. Daha sonra birçok yeni bölüm ve enstitü kurularak günümüzde bu alanda nicelik olarak ABD akademisiyle yarışabilecek büyüklükte bir Çin uluslararası ilişkiler akademisi yaratılmıştır.

Bu süreç içerisinde Çinli akademisyenler çalışmalarında çeşitli konuları dâhil etmiştir. Ancak Batı’daki gibi ampirik çalışmaların teorik perspektiflerle desteklenmesi Çin’de daha sonraları başvurulan bir yöntem olmuştur. Özellikle 1990’lı yıllara kadar teoriler yalnızca dış politikanın yorumlanması için araçsallaştırılırken ancak bu tarihlerden sonra teorilerin uluslararası siyasetin karmaşık yapısının anlaşılmasındaki anahtar rolü vurgulanmaya başlamıştır.⁴⁵

Çinli akademisyenler tarafından uluslararası ilişkiler teorilerinin araştırmalara dâhil edilmeye başlaması⁴⁶ ve bu sürecin yoğunluk kazanarak sürmesi akademi içerisinde beklentilerin yükselmesini sağlamıştır. Ancak Çin akademisinde yaşanan teorik farklılaşma ve çeşitlenme süreci daha çok araştırmacının kendi iddiasını desteklerken başvuracağı araçları çeşitlendirmesi kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca Çin devletinin güçlenmesi ve farklılıklarını ortaya koyma istekleri de bu konuda etkili olmaktadır. Sonraki bölümde bütün bu önermeler bağlamında yeni bir uluslararası ilişkiler teorisi ortaya koyma çabaları analiz edilecektir.

2. Çin Merkezli Yeni Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi İnşa Etme Çalışmaları

2000’li yıllarla birlikte ayakları yere basmaya başlayan Çin akademisinin temel tartışma konularından birisi Çin merkezli yeni bir uluslararası ilişkiler teorisi yaratmak olmuştur. 30 yılı aşkın süredir epeyce yolun kaydedilmiş olması, bir taraftan da devletin uluslararası siyasetin belirleyici aktörlerinden birisi haline gelmesi bu çalışmaların lokomotif

---

⁴² Qin Yaqing, “Why is There No Chinese International Relations Theory?”, *International Relations of Asia-Pacific*, Cilt 7, No 3, 2007, s. 315.

⁴³ David Shambaugh, “Deng Xiaoping: The Politician”, *The China Quarterly*, Sayı 135, Özel Sayı, 1993, s. 457-490.

⁴⁴ The National Association of History of International Relations

⁴⁵ Song Xinling, “Building International Theory with Chinese Characteristics”, *Journal of Contemporary China*, Cilt 10, Sayı 26, 2001, s. 63.

⁴⁶ Çin akademisinde uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılan teorilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Qin Yaqing, “Development of International Relations Theory in China”, *International Studies*, Cilt 46, Sayı 185, 2009, s. 185-201.)

olmuştur. Bu noktada ortak bilincin ve devlet desteğinin bir araya gelmesi uygun ortamın yaratılmasını sağlamıştır. Ancak bu koşulları sağlayan altyapı biraz daha uzun bir zaman almıştır. Öncelikle bu sürecin incelenmesi ortaya konan yaklaşımların analizinin yapılabilmesi için gereklidir.

2.1. Çin Uluslararası İlişkiler Teorisinin Batı Teorileri Merkezli Altyapısı

Çin bakışından uluslararası ilişkiler teorisi yaratma çabalarının temelleri 1970’li yılların sonlarına doğru atılmıştır. Her ne kadar bu dönem içerisinde bir uluslararası ilişkiler teorisi yaratma fikri olmasa da disiplin içerisinde teorik tartışmaların başlaması ilerleyen dönemler için önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Bu dönemde uluslararası ilişkiler çalışmalarının büyük ölçüde Marksizm’in temel yaklaşımları etrafında şekillendiği belirtilebilir.⁴⁷

1990’larla birlikte ise akademide önemli atılımlar söz konusu olmuştur. Özellikle uluslararası ilişkiler teorilerinin klasikleri olarak sayılabilecek kitaplar Çinceye çevrilmiş ve Çin akademisi Batı uluslararası ilişkilerinin etki alanına girmiştir. Bu gelişmeler Çin uluslararası ilişkilerinin Marksist duruşunda kaymaya neden olmuş, çevirilerle birlikte ana akım teorileri (Realizm ve Liberalizm) belirleyici olmaya başlamıştır. Uluslararası politikada gücün önemine vurgu yapan realistler Çin ulusal çıkarlarını maddî güç ve güvenlik kavramlarıyla alakalı görürken; liberaller uluslararası işbirliği ve Çin’in uluslararası sistemle entegrasyonu gibi konuları işlemiştir.⁴⁸ Ayrıca bu dönemde yeni bir teorinin yaratılması hususunda önemli sayılabilecek algısal dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerden en önemlisi teorinin artık yalnızca dış politikanın yorumlanma aracı olduğu inancının değişimi olduğu söylenebilir.⁴⁹

2000’li yıllarda Çin uluslararası ilişkilerinde niceliğin yanında niteliğin de gelişmeye başladığı bir süreç yaşanmıştır. 1990’larda başlayan Batı metinlerinin çevrilmesi geleneğine bu yeni dönemde alternatif ya da eleştirel olarak nitelenen teorik metinler de eklenerek devam edilmiştir. Özellikle Çin akademisinin sosyal inşacılıkla tanışmasının diğerlerine kıyasla çok daha etkili olduğu belirtilmelidir.

İnşacılığın eşzamanlı olarak hem Batı’da hem de Çin’de tartışmalara dâhil olması aynı

---

⁴⁷ Qin Yaqing, “Development of International Relations Theory in China: Progress Through Debates”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 11, 2011, s. 235-237.

⁴⁸ Yaqing, 2011, s. 241-242.

⁴⁹ Yaqing, 2009, s. 189.

zamanda Çin'in "barışçıl yükselme"⁵⁰ söylemleriyle de örtüşmüştür. Uluslararası siyasette 1980'lerden bu yana devam eden bir Çin dönüşümü ve uzlaşmacı söylemler inşacılığın realistlerin aksine kimlik değişimleriyle devletlerin çıkarları arasında uyum kurulduğu iddiasıyla desteklenmiştir. Ayrıca klasik Çin felsefesindeki "*I Ching*" (değişim) ile benzerlik nedeniyle de Çin akademisi bu yaklaşımı benimsemiştir.⁵¹ Bu dönemden itibaren Çin merkezli bir teorinin en önemli ayağı haline gelen sosyal inşacılık, uluslararası politikada değişimin mutlaka büyük çaplı ve şiddet içeren güç mücadeleleriyle mümkün olacağı yönündeki genel yaklaşımları reddederek Çin'e barışçıl yükselme imkânı sağlamıştır.

Çin akademisi içerisinde 2000'li yıllar boyunca bu perspektiften tartışmalar devam etmiştir. En önemli konu Çin'in devam eden yükselişinin nasıl sürdürülmesi gerektiği ve bu yükselişin "hegemonya" mücadelesi noktasında hangi unsurlarla desteklenmesi gerektiği olmuştur. Realist görüşe sahip akademisyenler eğer hâli hazırda bir hegemon varsa bu mücadelenin mutlak suretle şiddet içermesi gerektiğini iddia ederken; sosyal inşacılar (neoliberal kurumsalcılarla birlikte) uluslararası kurumlara katılarak ve uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olarak Çin'in barışçıl yükselmesinin mümkün hatta kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır.⁵² Günümüzde Çinli devlet adamlarının söylemlerine bakıldığında zaman ikinci görüşün aynı zamanda bir devlet politikası olarak da görüldüğü iddia edilebilir.

2.2. Çin Uluslararası İlişkiler Teorisinin Dış Politika Esaslı Altyapısı

Çin'in uluslararası sistem içerisinde sürekli olarak yükselen konumuna dair hâkim anlayışta, Çin'in Batı dünyası için hakkında bilinenin bilinmeyenlere göre az olduğu, çoğu zaman çekinilen ve ötekileştirilen bir devlet ve medeniyet olması Çin'i çeşitli adımlar atmaya itmektedir. Bu nedenle Çin gerçekleştirdiği kalkınma hamlesini ve uluslararası sistemde kazandığı pozisyonunu sürdürebilmek ve destek bulabilmek adına diğer tarafları da ikna etmek durumundadır. Böyle bir ortamda Çin merkezli bir uluslararası ilişkiler teorisi ayrıca önem kazanmaktadır.

Genel söylem içerisinde değerlendirildiğinde Çin'in attığı adımlar ve geldiği nokta bu süreci destekler niteliktedir. Özellikle "barışçıl yükselme" kavramıyla kendi yükselişini

---

⁵⁰ Barışçıl Yükselme kavramı ilk defa Çin'in önceki devlet başkanı Hu Jintao tarafından 2003 yılında kullanılmıştır. Daha sonra Zheng Bijian tarafından teorik altyapısı inşa edilen kavram üç ilke etrafında şekillendirilmiştir: sosyalist piyasa ekonomisini geliştirirken ekonomik ve siyasi reformları kalıcılaştırmak, barışçıl yükselmeyi kültürle desteklemek, içeride ve dışarıda farklı sektörler arasında çıkarları dengeleyerek yükselişi sürdürmek. Gordon C. K. Cheung, "International Relations Theory in Flux in View of China's 'Peaceful Rise'", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, Sayı 26, 2008, s. 5.

⁵¹ Yaqing, 2009, s. 191.

⁵² Yaqing, 2011, s. 247.

anlatırken aynı zamanda Batı modernleşmesi süreçlerini izleyen ancak çok fazla başarılı olamayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere de kendi modelini sunmaktadır.⁵³ Pratik dış politika anlayışında fazlasıyla karşılık bulan barışçıl yükselmenin teorik ayağı da söylemin sürdürülebilirliği noktasına altyapıyı sağlamaktadır.

Bu noktada Çin çeşitli sosyal argümanları araçsallaştırarak dış politikasını oluşturma yoluna gitmiştir. Bu argümanlardan en önemlisi ise “Konfüçyanizm” olmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren söylemleri ve öğretisi kitaplaştırılan Konfüçyus başta Çin olmak üzere bütün bölgede ilgi çekmiştir. Bu popülariteyi fark eden Çin yönetimi ise kendi yumuşak gücünün ve barışçıl yükselmesinin en önemli aracı olarak Konfüçyan değerleri kullanmaya başlamıştır.⁵⁴

Doğu Asya ülkeleriyle ilişkilerde Konfüçyus’un kullanılması bir ortak mit inşası görevi görürken; Güney Kore, Tayvan, Japonya, Singapur ve Hong Kong gibi ülkelerle daha yakın ilişkiler kurulması ve aradaki benzerliğin temellerinin Konfüçyus ile atıldığı söylemleri etkili olmuştur. Özellikle Doğu Asya kalkınma modeli gibi oluşumlar bu değerlere ve söylemlere dayanmaktadır. Bu iddiayı desteklerken Çin, Konfüçyus’un aileye bakış açısı ve paternalizm ilkesinin devletlerin insan gücünü Batılı bir devlete kıyasla daha rahat ve sorgulatmadan mobilize edebilmelerini vurgulamaktadır.⁵⁵

Çin bu uygulamalarla yakın çevresine ve dünyaya “sabır”, “güven”, “yükselen ekonomik güç” gibi kavramlarla kendisini anlatmaya ve mevcut algıların değişip dönüşmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu noktada Çin’in ulaşmak istediği amaç ABD etkisi altındaki bölgeye ve uluslararası sisteme yeni bir “Çin Modeli”ni ya da yaygın söylemle “Pekin Konsensüsü”nü önermektir.⁵⁶ Bu öneriyi Çin aynı zamanda politikalarıyla da somutlaştırmaktadır. Bir taraftan Doğu Asya ekonomik krizi gibi gelişmelerde bölge devletleriyle eşgüdümlü politikalar izleyen Çin bu sayede kendisine yönelik olumsuz algıların değişmesini sağlarken⁵⁷; diğer taraftan da eğitimde işbirliği gibi projeler geliştirerek yakın

---

⁵³ Yongjin Zhang, “The Discourse of China’s Soft Power and Its Discontents”, Mingjiang Li (Ed.), *Soft Power: China’s Emerging Strategy in International Politics*, Plymouth, Rowman & Littlefield Publishers, 2009.

⁵⁴ Bonnie S. Glaser ve Melisa E. Murphy, “Soft Power with Chinese Characteristics: The Ongoing Debate”, Carola McGiffert (Ed.), *Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS Report, Mart 2009, s. 12-13.

⁵⁵ Peter Berger ve Michael Hsiao (Ed.), *In Search of an East Asian Development Model*, New

Brunswick, Transaction Publishers, 1988, s 7-18.

⁵⁶ Cheung, s. 13.

⁵⁷ Beatriz Pont, Liu Lan, Francisco Garcia-Blanch ve Iliana Olivè, “[The Financial Crises in East Asia: The cases of Japan, China, South Korea, Southeast Asia](#)”, ICEI, Working Paper: October 1998, s. 9-12, <http://www.rrojasdatabank.info/221-financial.pdf> (8 Aralık 2013).

çevresinde ortak tarih okumalarını değiştirerek yeni nesiller arasında işbirliğine temel hazırlamaktadır.⁵⁸ Ayrıca küresel çapta okunabilen yayınlarla da dünyadaki “Gizemli Çin” algısını değiştirmeye çalışmaktadır.⁵⁹

Bütün bu politikalar değerlendirildiğinde, Çin’in önemli ölçüde amacına ulaştığı gözlemlenmektedir. Artık hemen her konuda söz söyleyen bir aktör konumundaki Çin, başta bölge ülkeleri olmak üzere bütün dünyada önemli konularda desteği aranan bir devlet olmuştur. Bu süreci uluslararası ve bölgesel örgütler üzerinden de destekleyerek hem kendisini hem de kendisine yönelik fikirleri ve düşünceleri dönüştürmektedir. Böyle bir ortamda ortaya konacak uluslararası ilişkiler teorisi de bu altyapıdan beslenmektedir.

3. Mevcut Söylemde Çin Uluslararası İlişkiler Teorisinin Geldiği Nokta

Çin’in dışı açılma politikalarıyla başlayan Çin uluslararası ilişkilerinin gelişimi süreci büyük bir yoğunlukla devam etmektedir. Pek çok akademik dergi ve uluslararası katılımlı konferanslar Çin’in şu an için kendi perspektifinden bir teori ortaya koymaya en yakın akademiye sahip olduğu konusunda ortak görüşe sahiptir. Bununla birlikte, Çin devletinin de bu konuda önemli uğraşları bulunduğu açıktır. Geline nokta itibarıyla Çin’in yeni bir uluslararası ilişkiler teorisi yaratma süreci çalışmanın bu bölümünde incelenecektir.

2000’li yıllarda devletin uluslararası siyasette elde ettiği pozisyon düşünüldüğünde Çin uluslararası ilişkiler dünyası ilerlemesinin ne şekilde süreceğine dair fikirleri tartışmaya başlamıştır. Bu tartışmalardan en önemlisi Çin bakış açısından bir uluslararası ilişkiler teorisi yaratmak üzerine olanıdır. Genel olarak bu tartışmalar incelendiğinde üç farklı noktadan fikirlerin ortaya atıldığı görülmektedir. İlk olarak inşa edilen teorinin evrensel değerler üzerine mi yoksa Çin tarihi ve ortak hafızası temelinde mi inşa edileceği tartışmaları yapılmıştır. Bir diğer konu ise yeni bir Çin okulunun yaratılıp yaratılamayacağı ve bu okulun nasıl geliştirileceği olmuştur. Ayrıca pozitivismın Çin uluslararası ilişkilerindeki yeri de akademik tartışmaların bir başka konusu olmuştur.⁶⁰

Akademi içerisinde yeni teorinin kavramsal altyapısının dayanak noktaları üzerine de tartışma mevcuttur. Yaqing bu konuda üç temel görüş olduğunu belirtmektedir: Marksizm, Geleneksel Çin Felsefesi, Batı ve Çin entelektüel geleneğinin birleşimi.⁶¹ Akademik uğraşlar ve devlet politikası değerlendirildiğinde bu üç görüşün herhangi birinin diğerlerinden önce

---

⁵⁸ Cheung, s. 14.

⁵⁹ Cheung, s. 14.

⁶⁰ Yaqing, 2009, s. 195.

⁶¹ Yaqing, 2009, s. 196.

geldiği gibi bir iddiada bulunmak doğru değildir. Bunun nedeni ise Çin bakış açısından teorinin tanımındaki farklılaşmadır.

Neden batı dışı bir uluslararası ilişkiler teorisinin var olmadığını inceledikleri makalesinde Amitav Acharya ve Barry Buzan teoriyi çoğulcu bir bakış açısından tanımlamakta ve bileşenlerini şu şekilde belirtmektedir: “(...pozitivist, rasyonalist, materyalist, kantitatif... reflektif, sosyal, konstrüktüvist ve post-modern...)”.⁶² Ayrıca teorik önermelerin normatif varsayımlara da dayandığını iddia eden yazarlar, uluslararası ilişkiler konseptinde teori olarak kabul edilebilecek olgunun sistematik ve özet yaklaşımlar içererek uluslararası ilişkiler teorisi bütününe katkı sağlaması gerektiğini belirtmektedir.⁶³ Çin uluslararası ilişkiler teorisi ise normatif ve kurucu unsurlar taşımakta ve politikayla doğrudan ilişkili görülmektedir. Bu bakış açısından teori analiz için bir çerçeve sunmaktan ziyade uluslararası siyasette gücü arttırmaya yarayan bir araç olarak görülmektedir.⁶⁴

Çin uluslararası ilişkilerini yönlendiren bazı üniversitelerin önemli isimlerinin bu konudaki tanımları önemlidir. 1987 yılında Şanghai’da düzenlenen Pan-Çin Uluslararası İlişkiler Konferansında Huang Xian Çin bakış açısından bir uluslararası ilişkiler teorisi önermiş ve bu teorinin Çin perspektifinden dünyayı yorumlaması ve politikadaki gelişmeleri analiz edebilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁵ Liang Shoude ise Çin teorisini, “Çin sosyalizmine ek olarak, Çin ulusal çıkarlarına destek olacak, Çin’in uluslararası sistemdeki yerini güçlendirecek ve diğer devletlerle ilişkilerini düzenleyecek; Marksist-Leninist ilkelere ya da Batı uluslararası ilişkilerine doğrudan karşı çıkmayacak bunun yerine kendi ilkelerini geleneksel Çin felsefesinden belirleyecek” bir teori olarak tanımlamıştır.⁶⁶

Bu tanımlamalar neticesinde ilk olarak teorinin Çin ulusal çıkarlarını savunması gerektiği ağırlıklı olarak kabul edilmektedir. Araçlar noktasında da Çin kendi tarihsel ve kültürel mirasını öne çıkarmakta ve bu sayede özellikle yakın çevresiyle ortak bir frekans yakalamaya çalışmaktadır. Günümüzde kurulan çok sayıda Konfüçyus Enstitülerinin varlığı bu fikirle daha anlamlı hale gelmektedir.

Gelinen nokta itibarıyla Çin teorisinin temel bazı iddiaları da netleşmiştir. İlk olarak

---

⁶² Amitav Acharya ve Barry Buzan, “Why Is There No Non-Western International Relations Theory? An Introduction”, *International Relations of the Asia-Pacific*, 2007, Cilt 7, Sayı 3, s. 290-291.

⁶³ Acharya ve Buzan, s. 292.

⁶⁴ Muthiah Alagappa, “International Relations Studies in Asia: Distinctive Trajectories”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, s. 222’den aktarma; Nele Noesselt, “Is There a “Chinese School” of IR?”, *GIGA, Working Papers*: 188, Mart 2012, s. 10.

⁶⁵ Noesselt, s. 14.

⁶⁶ Noesselt, s. 15.

Antik Çin devlet felsefesinin 21. yüzyıla uyarlanmasıyla kurulacak yeni yapı aktörler arası ilişkilerin belirleyicisi konumundadır. Yan Xuetong bu dönemi üçlü bir tipolojiyle anlatmakta ve yeni Çin önderliğindeki uluslararası sistemin temellerini vermektedir. Devletin yönetimi “doğru krallık” olarak görülmekte ve bu yapı istikrarlı uluslararası sistemi yaratmaktadır. Aynı zamanda sistemin “hegemonu” olan Kral hiyerarşiyi ve asimetriyi doğurmakta, ancak kurulan düzen istikrar (hegemon ve müttefikleri arasındaki ilişki) ve kaos (hegemon ve karşıtları arasındaki mücadele) arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Bu yapıda “tiranlığa” felakete yol açacağı nedeniyle karşı çıkmaktadır. Sadece “doğru krallık” sayesinde sistem ve düzen uzun soluklu olabilecektir.⁶⁷

Bahsedilen bu sistemde doğruluk söylemi ahlakî bir değer olarak görülmekte ve kendi dinamikleri içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca hiyerarşi vurgusu aktörler arası ilişkilerin düzenleyici ilkesi konumundadır. Bu yaklaşım mevcut uluslararası sistemin yapısını kökten değiştirici bir yaklaşım olduğu için oldukça iddialıdır. Ancak yapılan çalışmalar büyük ölçüde Konfüçyan felsefeye dayanan bu yapı üzerinden Çin yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁶⁸ Günümüzde Çin bakış açısından bir uluslararası ilişkiler teorisinin varlığı tartışmalarıyla birlikte bu yaklaşım mevcut literatürde en önde gelen Çin teorisi konumundadır. Çalışmalar devam etmekte ve bu konuda yapılan yayınlar günden güne genişlemektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde gelinen bu nokta hâkim uluslararası ilişkiler yaklaşımları temelinde değerlendirilecektir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Uluslararası ilişkiler disiplininde Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte önemli ölçüde teorik çeşitlenme söz konusu olmuştur. Hâkim pozitivist teorilerin eleştirilmesiyle başlayan bu çeşitlenme günümüzde Batı perspektifinden uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan bütün teorik yaklaşımların yeniden incelenmesi sürecine dönüşmüştür. Eleştirilen bu teorilerin ortak noktası olarak görülebilecek evrensellik kaygısı eleştirilerin de bir bakıma lokomotif konumuna gelmiştir. Böyle bir ortamda ABD ve Batı’yı merkezine almayan, farklı perspektiflerden yeni yaklaşımlar ortaya koyma düşüncesi fazlaca tartışılmaya başlanmıştır.

1970’li yıllarla birlikte uluslararası ilişkilerin bir akademik disiplin olarak yeşermeye başladığı Çin’de de Çin bakış açısından bir uluslararası ilişkiler teorisi heyecan uyandırmıştır.

---

⁶⁷ Yan Xuetong, “Xun Zi’s Thoughts on International Politics and Their Implications”, Chinese Journal of International Politics, Cilt 2, Sayı 1, 2008, s. 137.

⁶⁸ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Feng Zhang, “The Tsinghua Approach and the Inception of Chinese Theories of International Relations”, Chinese Journal of International Politics, Cilt 5, Sayı 1, 2012, s. 73-102.

Bugün için gelinen noktada artık Çin uluslararası ilişkiler teorisi olarak kabul edilebilecek bazı temel yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak yukarıda bahsedilen bu yeni teorinin dinamikleri ve ontolojik yaklaşımları başka bir tartışmaya kapı aralamıştır. Çin'in dış politika amaçlarıyla bağdaştırılmaya çalışılan bu yeni yaklaşımların gerçek manada bir teori olup olmadığı akademinin önemli tartışma alanlarından birisi olmuştur.

Acharya ve Buzan'ın editörlüğünde 2010 yılında yayınlanan neden Batı dışı bir uluslararası ilişkiler teorisinin olmadığına incelendiği kitapta önemli teorik nosyonların eksikliği (uluslararası düşünememe, Batı söyleminin hâkimiyeti ve teorik merkez) nedeniyle Çin'in ortaya koyduğu yaklaşımın bir teori olmadığı iddia edilmektedir.⁶⁹ Bu iddia Çin'in akademik olarak geldiği noktaya son derece uyumlu görünmektedir. Dış politikanın akademinin en önemli önceliği olarak görülmesi bağımsız bir teorik yaklaşımın önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

Bununla birlikte, her ne kadar Çin felsefesi ve tarihiyle yaklaşıma yeni bir ontolojik çehre kazandırılmak istense de özellikle sosyal inşacılık yaklaşımının sosyal unsurlara belirleyicilik atfettiği önermesinin ötesine geçilememektedir. Üstelik Çin yaklaşımının temelinde yakın çevreyle işbirliği yoğunluklu ilişkiler öncelikli amaç olarak görülmektedir. Ortak hafızayı canlandırmak suretiyle bu amaç desteklenmekte ve yine Batılı perspektif belirleyici olmaktadır.

Çin akademisinin son yıllarda geliştirdiği Çin modeli incelendiğinde ise, hiyerarşik ancak ahlakî değerlerle yönlendirilecek sistem söyleminin Çin dış politikasıyla farklılaştığı görülmektedir. Çin yeni bir sistem inşa etmekten çok mevcut sistemin etkili bir aktörü olmak için politikalar yürütmektedir. Orta ya da uzun vadede kendi sistemini kurabilmek adına potansiyel güce sahip olan Çin özellikle barışçıl yükselme söylemiyle politikalarını belirlemektedir. Gerçekleştirilen akademik çalışmaların bu nedenle uluslararası sistemden çok Çin'in kendi içine ve en fazla yakın çevresine yönelik hazırlandığı belirtilebilir.

Sonuç olarak, Çin akademisi günümüzde nicelik bakımından önemli bir büyüklüğe kavuşmuş ve son dönemlerde bu potansiyelini niteliğe de dönüştürmeye başlamıştır. Ancak gelinen nokta itibarıyla “uluslararası ilişkilerin Çin okulu” ya da “Çin perspektifinden bir uluslararası ilişkiler teorisi” konusunda özgünlük sağlanamamıştır. Bunun en önemli nedeni olarak ise Batı dışı kültürleri ve medeniyeti özne olarak görmekten uzak hâkim yaklaşımların

---

⁶⁹ Amitav Acharya ve Barry Buzan (Ed.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia*, London, Routledge, 2010.

Çin akademisi üzerindeki etkinliği ön plana çıkmaktadır. Böyle bir ortamda yeni teorinin farklı bir söz söyleme imkânı mümkün olamamaktadır. Ancak literatürde son yıllarda artarak devam eden Batı dışı teori söylemi hususunda Çin'in diğer yaklaşımlardan bir adım önde olduğu da gerçektir. Uluslararası ilişkileri bir Amerikan sosyal bilimi olarak tanımlayan Stanley Hoffman⁷⁰ bu iddiasını desteklerken ABD'nin o dönem itibarıyla kurduğu uluslararası sistemin, entelektüel birikiminin, gücü elinde tutan aktör olmasının ve siyasî ihtiyaçlarla bilimsel ortamın özdeşleşmesinin önemli faktörler olduğunu belirtmiştir. Şu an için Çin'in bu altyapıya en yakın aktör olması en azından yakın bir gelecekte Çin uluslararası ilişkiler teorisi için önemli bir umut kaynağı olarak görülebilir.

Kaynaklar

Acharya, Amitav ve Barry Buzan (2007); "Why Is There No Non-Western International Relations Theory? An Introduction", *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 7, Sayı 3, s. 287-312.

Acharya, Amitav ve Barry Buzan (Ed.) (2010); *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia*, London, Routledge.

Alagappa, Muthiah (2011); "International Relations Studies in Asia: Distinctive Trajectories", *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 11, Sayı 2, s. 193-230.

Berger, Peter ve Michael Hsiao (Ed.) (1988); *In Search of an East Asian Development Model*, New Brunswick, Transaction Publishers.

Cheung, Gordon C. K. (2008); "International Relations Theory in Flux in View of China's 'Peaceful Rise'", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, Sayı 26, s. 5-21.

Glaser, Bonnie S. ve Melisa E. Murphy (2009); "Soft Power with Chinese Characteristics: The Ongoing Debate", Carola Mcgiffert (Ed.), *Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, CSIS Report, Mart, s. 10-27.

Hoffman, Stanley (1977); "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Cilt 106, Sayı 3, s. 41-60.

Noesselt, Nele (2012); "Is There a 'Chinese School' of IR?", *GIGA Working Papers*: 188, Mart.

---

⁷⁰ Stanley Hoffman, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Cilt: 106, Sayı: 3, 1977, ss. 41-60.

Pont, Beatriz; Liu Lan, Francisco Garcia-Blanch ve Iliana Olivè (1998); “[The Financial Crises in East Asia: The cases of Japan, China, South Korea, Southeast Asia](#)”, ICEI, Working Paper: October, <http://www.rrojasdatabank.info/221-financial.pdf> (8 Aralık 2013).

Shambaugh, David (1993); “Deng Xiaoping: The Politician”, *The China Quarterly*, Sayı 135, Özel Sayı, s. 457-490.

Wæver, Ole (1998); “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”, *International Organisation*, Cilt 52, Sayı 4, s. 687-727.

Xinning, Song (2001); “Building International Theory with Chinese Characteristics”, *Journal of Contemporary China*, Cilt: 10, Sayı: 26, ss. 61-74.

Xuetong, Yan (2008); “Xun Zi’s Thoughts on International Politics and Their Implications”, *Chinese Journal of International Politics*, Cilt 2, Sayı 1, s. 135-165.

Yaqing, Qin (2007); “Why is There No Chinese International Relations Theory?”, *International Relations of Asia-Pacific*, Cilt 7, No 3, s. 313-340.

Yaqing, Qin (2009); “Development of International Relations Theory in China”, *International Studies*, Cilt 46, Sayı 185, s. 185-201.

Yaqing, Qin (2011); “Development of International Relations Theory in China: Progress Through Debates”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 11, s. 231-257.

Zhang, Feng (2012); “The Tsinghua Approach and the Inception of Chinese Theories of International Relations”, *Chinese Journal of International Politics*, Cilt 5, Sayı 1, s. 73-102.

Zhang, Yongjin (2009); “The Discourse of China’s Soft Power and Its Discontents”, Mingjiang Li (Ed.), *Soft Power: China’s Emerging Strategy in International Politics*, Plymouth, Rowman & Littlefield Publishers.

“Ne Böyle Senle Ne de Sensiz”:

21. Yüzyıl’da Devletli – Devletsiz Demokrasi Düşünü

İsmail Cem Karadut⁷¹

—CANBABAM ALİ KARADUT’UN AZİZ HATIRASINA...

Özet

Tarihsel anlamda kapitalizmi kendinden önceki diğer üretim biçimlerinden farklılaştıran en önemli özelliklerden birisi, toplumsal/politik hayata katı bir ekonomik alan ve siyasal alan ayrımı getirmesidir: Siyasal alanda, normatif eşitlik ilkesi ve tanınan temel hak ve hürriyetler aracılığıyla bireysel eşitlik/özgürlük devlet eliyle temin edilmeye çalışılırken, ekonomik alanda devlet müdahalesi istenmemiş, girişimciler arasında rekabetin, hayatta kalmanın ve eşitsizliğin getirdiği ‘dinamiklik’ ekonominin temel ilkesi olarak öngörülmüştür. Dahası, kapitalizmle eş anlamlı kullanılan serbest piyasa düzeni, demokratik rejimlerin olmazsa olmazı addedilmiş ve aralarında sembiyotik bir ilişkinin olduğu vurgulanmıştır. Mafatih; söz konusu bu ayrım ve ilişki üzerine bina edilmiş liberal-demokratik model, özellikle Refah Devleti Dönemi’nin 1970’lerde sonlanması ve 80’lerden sonra neoliberalizmin siyasette ve ekonomide günümüze değin süren hegemonyasıyla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Sorgulamanın bir ucu, ekonomik gücün siyasal rekabette önemli bir belirleyici olduğu gerçeğinden yola çıkarak, ekonomi-siyaset ayrımının dengesizliğine ve geçersizliğine dayanırken; diğer ucu ise özellikle Çin örneğinden yola çıkarak, “kapitalizm ya da piyasa ekonomisi ile demokrasi arasındaki evliliğin” sona erdiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu çalışmada; anılan sorgulamalar özellikle ulus-devlet ve demokrasi ekseninde ele alınacak, eleştirel ve alternatif demokrasi tasarımları bağlamında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-Devlet, Demokrasi, Ulus-Ötesileşme

Abstract

The strict distinction/dichotomy between the economic and the political spheres in social/political life is one of the most salient features of capitalism which differentiates it from the erstwhile mode of productions: While individual liberty/equality is provided by the state through normative equality principle and human rights in the political realm, the state is excluded from economic affairs based upon the assumption that competition between entrepreneurs, struggle for survival and inequality come with economic vitality and dynamism. Furthermore, the free market which is used interchangeably with capitalism is stipulated sine qua non for democratic regimes and the relation between them is regarded as symbiotic. However, the liberal-democratic model which is built upon the aforementioned distinction and relation has been under a critical investigation particularly since the end of the Welfare State Period in 1970s with the current hegemony of neoliberalism in economy and politics appearing in 1980s. One end of the investigation points out the imbalance and

⁷¹ Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: ikaradut@akdeniz.edu.tr/ikaradut@yahoo.com

invalidity of the economic-political separation with regard to the fact that economic capacity is an important effect on political rivalry for political power, the other end comes to the *conclusion that “the marriage between democracy and free market economy is finished”* with a special emphasis on Chinese Case. In this work, the said criticisms are taken into account on the axis of nation-state and democracy and discussed within the context of critical and alternative projects of democracy.

Key Words: Nation-State, Democracy, Transnationalization

Giriş

Devlet ve demokrasi; siyaset biliminin, uluslararası ilişkilerin ve ilgili diğer disiplinlerin en tartışılabilirlerinden olmakla birlikte, birbirleriyle de en çok anılan ve bağlantılandırılan kavramlarıdır. Devleti demokrasisiz (ve aynı zamanda onun dışında) düşünme değilse bile, demokrasiyi devletsiz düşünmek, en azından ana-akım kuramsal yaklaşımların pek tevessül etmediği bir yoldur. Özellikle ulus-devlet ‘bildiğimiz demokrasi’nin; coğrafik, politik, sosyal ve kültürel olarak en uygun örgütlenme ölçeği olarak yüzyıllar boyunca kabul edilegelmiştir. Bununla birlikte; kılısal boyutuyla demokrasisiz devletin çağdaş belirimlerini görmek mümkün olsa da, devletsiz demokrasinin -Atina Demokrasisi, Paris Komünü gibi- pek az tarihsel örneği mevcuttur. Günümüzde ise, yerküreye ilişkin olgu ve sorunların (nükleer enerji gibi çevresel, göç gibi sosyal, sermayenin serbest dolaşımı gibi ekonomik, ulus-aşırı terör gibi politik) hem nicelik olarak artmasıyla hem de nitelik olarak değişmesiyle ya da kısaca globalleşmesiyle birlikte ulus-devlet ve ulus-devlet tabanlı demokrasiler de kapsam ve kapasite yönlerinden sorgulanmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle; bölgesel sorunların çözümünde aşırı büyük ve hantal, global sorunlar karşısında ise küçük ve yetersiz görülen ulus-devlet ile birlikte ortak bir karara varmanın en meşru yolu olarak addedilen demokrasinin 21. Yüzyıl’daki tasavvurları globalleşme ile birlikte önemli biçimde değişmiştir.

Çalışmanın ilk kısmında, kapitalizmin önemli karakteristiklerinden siyasal olan/alan ile ekonomik olan/alan arasındaki ayrıma ve bu ayrımın sosyo-politik sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve araştırma nesnelere bütünsel bakmanın önemi vurgulanmıştır. İkinci kısımda, birinci kısım ile bağlantılı bir şekilde, tarihsel süreç içerisinde kapitalizmin krizlerine yanıt olarak, neden üretim biçiminin değil de (ekonomik alan), bizatihi devletin (siyasal alan) çeşitli kereler yeniden yapılandırıldığı ve söz konusu idari-siyasi-ekonomik bu düzenlemelerin demokrasi ile ilişkisi tartışılmıştır. Üçüncü ve son kısımda ise; ulus-devlet ölçeğini aşan ve demokrasinin biçimi ve içeriğine yönelik farklı önermeler getiren kuramsal yaklaşımlar ele alınmış ve tartışılmıştır.

Bütünden Parçaya, Parçadan Bütüne: Siyasal Alan – Ekonomik Alan Ayrımı ve İlişkisi

Evrenin oluşumu ve insanın evrimi uzun bir tarihsel sürece işaret etse de, insanlık ya da uygarlık tarihi, ünlü arkeolog **Gordon Childe**'in (1892 – 1957) “Neolitik Devrim” olarak adlandırdığı yerleşik hayata geçişle başlamıştır. Yerleşik hayata geçişle birlikte tarımsal üretimin gelişmesi, kendi ihtiyaçlarından fazlasını üretmeye başlayan insanlar arasında üretene ve üretileni tüketene dayalı kafa – kol emeği ayrımını doğurmakla kalmamış, ticaretin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ticaret ise bir başka ayrımın tetikleyicisi olmuştur: Yöneten – Yönetilen ya da Efendi – Köle. Üretilen değerın korunması ve paylaşım mücadelesine hazırlık olgusu toplum içerisinde metal işlemeciliğinde, silah yapımında ve savaşta usta kimi grupları üretene ve üretilenlerin hamiliğine getirmiş, yanı sıra kentler de kırdan ayrılmaya başlamış, egemen sınıfı, yönetici kadrosu ve silahlı kuvvetleri ile kent devletleri ortaya çıkmıştır.¹

Mamafih, günümüz Batı siyaset teorisinin kökenini oluşturan Yunan Kent Devleti “Polis”, M.Ö. 8. Yüzyıl’da doğmuş ve Atina’da M.Ö. 5. Yüzyıl’ın başından 4. Yüzyıl’a değin uzanan bir demokrasi pratiği ortaya koymuştur. Atina’daki Polis’in belirleyici özellikleri; canlı bir iktisadi yaşam, demokratik ve hür kültürel ortam, tartışma ve kanıtlamaya dayanan kamusal bir ilgidir. Dahası, söz konusu devlette, az önce bahsedilen yöneten – yönetilen ilişkisinin yerine yurttaşlar arasındaki etkileşim ya da ‘kendi kendini yönetme’ söz konusudur. Başka bir deyişle, yönetimin doğrudan olduğu Atina demokrasisinde kamusal işlerin yürütülmesinde, yani siyasa yapımında uzmanlaşmış ve bu yönüyle halktan ayrılan bir zümre olmadığı gibi, bürokratik bir aygıt olarak devlet de yoktur. Bu anlamda, Atina’daki demokrasi, devletsiz bir demokrasidir.⁷² Bu istisnai örneğin dışında, feodal ve erken dönem Avrupa yönetici ve üretici ayrımında ilerlemiş, üretici/emekçi sınıflar siyasal haklardan mahrum bırakılırken, siyasal, yargısal ve askeri sömürü gücü ekonomi-dışı güçlerle ilişkilendirilmiştir. Başka bir deyişle; eskiçağlardan ortaçağa gelindiğinde hâkim olan feodalitede toprak sahibi aristokrasinin ya da lordların sömürü gücü hem mülkiyet sahipliğiyle

---

¹ Egon Ernest Begel, “Kentlerin Doğuşu”, çev. Özden Arıkan, Cogito, Yıl: 2, Sayı: 8, 1996, s.8 & Alâeddin Şenel, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2001, s. 198.

⁷² Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2009, s. 29 & Oktay Uygun, *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlakî Boyutları*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2003, s. 80–81. Bununla birlikte, Atina’daki yurttaşlık fikri ve uygulaması kapsam bakımından oldukça dardır. Yurttaş olabilmek için belli bir yaşta, Atina doğumlu, özgür bir erkek olmak gerekmektedir. Kısacası, Atina demokrasisi insanları yönetime katmanın değil, onları yönetimden dışlamanın özel bir yöntemidir.

iktisadi, hem de statü, ayrıcalık, askeri ve yargısal yetkilerle siyasidir.⁷³ Sivil, ticari ve askeri ilişkilerin özgün birleşiminin bir siyasi biçimi olan Rönesans kent devletleri ve cumhuriyetleri, iktidarın parçalı yapısının son bulduğu ve merkezileştiği imparatorluklar döneminin geçiş kurumları olmuştur. ‘Kopuş’ ise, kapitalizmin bütün özgüllüğü ile tarih sahnesine çıkmasıyla olmuştur. Kapitalizm; ‘ucuza alıp pahalıya satmak’ olarak özetlenebilecek basit ticari mantığın ötesinde, üretkenliğin artırılması suretiyle artı-değerin sermaye birikimi için kullanılmasına dayanır.⁷⁴

Bir kopuş olarak kapitalizmin kendinden önceki üretim biçimlerinden ve toplumsal yapılardan farklılığı ya da özgüllüğü, siyasi ve ekonomik alan arasında yaptığı katı ayrımıdır: Yöneten – yönetilen ilişkisi siyasi alana özgülenmiş, ekonomik alandaki ilişkiler ‘sözleşme serbestisi’ temelinde işçi ve işveren (kapitalist mülk sahibi) ikiliği üzerinden tanımlanmaya başlamıştır. Söz konusu kopuşun, 17. ve 18. Yüzyıl’lara, yani bilim ve teknolojinin büyük atılım yaptığı Aydınlanma dönemine rastlaması bir tesadüf olmamakla birlikte, bir üretim biçimi yalnızca teknoloji değildir, fakat ilgili üretim faaliyetinin toplumsal düzeni ve iktidarla ilişkisidir.⁷⁵ Anılan bu katı ayrımla birlikte ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçlar ise kısaca şöyledir: Birincisi; ekonomi, siyasal olay ve mücadelelerden bağımsız, yansız ve doğal bir alan olarak kabul edilmiştir. İkincisi, toplumsal mücadele ‘objektif’ şartlar altında yaratılan ekonomik değer paylaşımının temsil mekanizmalarıyla gerçekleştiği siyasal alana hapsedilmiştir. Böylelikle, gelir dağılımında ve yaşam şartlarındaki eşitsizlik hukuksal-siyasal bir sorun olarak addedilmiş ve çözüm yönetim alanındaki önlemlerle sınırlandırılmıştır. Bu noktada, yönetsel/hukuksal araçlarla donatılmış ulus-devlet, kapitalizmle birlikte belirginlik kazanmıştır.⁷⁶ Devletin rolü, toplumsal mücadelenin sürdüğü siyasal alanda bir aktör olmakla beraber, ekonomik alan ile siyasal alan arasındaki köprüyü kurmak ve ilişkileri düzenlemek olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte; söz konusu yönetsel/bürokratik devlet aygıtıysa, bizatihi üretim biçiminin yerine, anılan ayrımda ekonominin teknik-doğal-yansız bir alan olduğundan hareketle, kapitalizmin girdiği ekonomik krizler sonrası yeniden yapılandırılmaya tabi tutulmuştur.⁷⁷ Bu anlamda, söz konusu liberal

---

⁷³ Wood, 2009, a.g.e. s. 34 & 205.

⁷⁴ Ellen Meiksins Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 76, 305 & 347.

⁷⁵ Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 43 & 47.

⁷⁶ Örsan Ö. Akbulut, *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara, TODAİE Yayını, 2005, s. 191 & 194.

⁷⁷ Colin Hay, “(What’s Marxist About the State) Marxist State Theory”, *The State: Theories and Issues*, Palgrave MacMillan, New York, 2006, ed. C. Hay, M. Lister, s. 63. Bunun yanında, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde

ayrımın ötesinde, bu alanların birbirleriyle olan yakın ilişkisi gözden kaçırılmamalıdır, zira siyasal mücadelede ekonomik güç, her zaman için ve de günümüzde daha fazla bir biçimde önemli bir belirleyici olmuştur. Söz konusu toplumsal/sınıfsal iktidar mücadelelerin en önemli ‘arena’sı ise devlettir. Bu yüzden devlet yapısı ve işleyişiyle, siyasal ilişkiler ve demokrasiyi anlamlandırmada kilit bir kavramdır.

Yeniden ve Yeniden Yapılandırılan Devlet ve Demokrasi

Devlet; en çok bilinen Webergil tanımıyla, farklılaşmış bir dizi kurum ve personelin olduğu, bölgesel olarak tanımlanmış ve merkezileşmiş ve de meşru fiziksel güç kullanma tekeli elinde bulunduran politik organizasyondur⁷⁸. Bununla birlikte bildiğimiz anlamda devlet 20. Yüzyıl’ın son çeyreğine kadar önemli bir gelişme sergilemiştir. Bunun sebepleri şöyle özetlenebilir: Devlet hem ulusal toplum ile diğerleri arasındaki ilişkileri hem de toplum içerisindeki bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Kişi ve kurumların tabi olduğu siyasi-idari sistem devletin topladığı vergilerce finanse edilmektedir. Bunun yanında devlet, kamusal hizmet tedarikçisi olmuştur. Son olarak, devlet ulusal bütünleşmeyi, toplumsal eşitliği ve eğitim-sağlık gibi hizmetlerde bulunarak toplumsal gelişmeyi yönlendirmektedir.⁷⁹ Sayılan bu özellikler, II. Dünya Savaşı sonrasında başlayıp 1970’lerin ilk yarısına kadar süren kapitalizmin altın çağının bir ürünü olan sosyal-refah devletinin özelliklerini çağrıştırmaktadır. Yaşanan Petrol Krizleri’nden sonra, devlet anılan özelliklerinden teker teker soyundurulmuş ve sadece iç ve dış güvenlik tedarikçisi minimal bir yapıya büründürülmüş, ‘sıradan-vatandaşlığın’ sosyo-ekonomik kazanımları yok olmuştur. Bu bakımdan, pek çok anlamda kullanılan “neoliberalizm” aslında bir toplumsal güç restorasyonudur: Sermayenin globalleşmesi ile birlikte, kapitalist sınıf çıkarlarının ulus-devletten taşırılıp global bir düzlemde temsili ve realizasyonu.⁸⁰

---

hükümet ve devlet kavramlarının neredeyse eş anlamlı kullanılması, krizin sorumlusunun siyasal alanda aranıyor olmasının önemli bir söylemsel göstergesidir.

⁷⁸ Michael Mann, *Devletler, Savaş ve Kapitalizm: Politik Sosyoloji İncelemeleri*, çev. Semih Türkoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 4. Devletin bu ‘somut’ tanımının yanı sıra, onun semantik/göstergesel bir kurgu olduğunu ve ona atfedilen anlam dışında, aynı para gibi, hiçbir şey ifade etmeyeceğini vurgulayan bir çalışma için bakınız: David Runciman, “Devlet Kavramı: Kurgusal Olanın Hakimiyeti”, çev. Gökhan Aksay, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, Quentin Skinner ve Bo Strath,(der.), *Devletler ve Yurttaşlar*. s. 25-37.

⁷⁹ Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi, Geleceği*, çev. Aysun Babacan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

⁸⁰ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, New York, Oxford University Press, 2007. Bununla birlikte, neoliberalizm uygulanan ülkelere göre çeşitli özgüllükler de göstermektedir. Bkz. Philip G. Cerny, “Embedding Neoliberalism: The Evolution of a Hegemonic Paradigm”, *The Journal of International Trade and Diplomacy*, Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, 2008, s. 1 – 46.

1980 sonrası hızla yaşanan globalleşme ve 70'lerdeki ekonomik krizden bir türlü çıkılamayıp ulus-devletlere tarihsel süreç içerisindeki en büyük meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır ve kesinlikle ne kültürel, ne sosyal ne de ekonomik olarak yansız-objektiftir, bilakis “kazananların ve kaybedenlerin” olduğu bir süreçtir. Süreç içerisinde, ulus-ötesi kurumlar tarafından (IMF ve Dünya Bankası gibi) ulus-devletlere ekonomik ve siyasal reçeteler yazılmış ve süreçten kazançlı çıkmaları için bunlara uymaları salık verilmiştir.⁸¹ Söz konusu reçetelerdeki ilaçların ‘etken maddeleri’ ise; özelleştirme, finansal liberalizasyon, ekonomik deregülasyon, desantralizasyondur.⁸² İlaçların yan etkileri ise, vatandaşlarına hizmet götürmeyen ve uluslararası ilişkilerde temsil/söz kudreti ve kabiliyeti minimize edilmiş ulus-devlettir. Bu yüzden, ulus-devletin globalleşmenin tarihsel eşliğinde takılıp kaldığı ve artık ne açıklayan ne de açıklanan bir olgu olduğu da ileri sürülmektedir; ulus-devlet, ekonomik aktörü ulus-ötesi sermaye, politik aktörü ulus-ötesi sermayedarlar ve kültürü tüketim ideolojisi olan ulus-ötesi edimler için yalnızca mekânsal bir referans noktasıdır.⁸³ Bununla birlikte; ulus-devleti hala demokrasinin optimal ölçüğü sayan ve globalleşmeyi devleti ve dolayısıyla demokrasiyi zayıflatan bir olgu olarak vurgulayanlar da vardır.⁸⁴ Mamafih; demokrasinin, monarşik, despotik, oligarşik yönetimlerde değil de, yalnızca serbest pazarı benimsemiş ulus-devlette mümkün olabileceğini gösteren herhangi bir tarihsel veri bulmak imkânsızdır.⁸⁵ Söz konusu iddianın en güncel, belirgin ve ‘büyük’ örneklerinden birisi de Çin’dir. Çin’de kapitalizmin en önemli şampiyonlarından olan Amerika Birleşik Devletleri’ndekinden çok daha ‘dinamik’ bir pazar ekonomisi bulunmakla birlikte, biçimsel olarak bile demokrasi söz konusu değildir. Kısacası, demokrasi serbest pazarı ya da kapitalizmi, kapitalizm de demokrasi gerektiren, birbirlerine bağlı yaşayan olgular değildir; aralarında var olduğu iddia edilen ‘evlilik’ bitmiştir.⁸⁶ Olası en az demokratik açıkla temsilin yetersiz ve sorgulanır fakat biçimsel olarak hala varit olduğu ulus-devletin globalleşme süreci

---

⁸¹ Tarık Şengül, “Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, E. Ahmet Tonak (der.), s. 115–117.

⁸² Birgül Ayman Güler, *Devlette Reform Yazıları*, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, s. 7.

⁸³ William I. Robinson, “Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies”, *Sociological Forum*, Cilt: 13, Sayı: 4, 1998, s. 587.

⁸⁴ Emre H. Bağcı, “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 4, 1999, s. 3 & Meral Sağır, “Demos’un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye”, *İdaresi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 3, 2004, s. 13.

⁸⁵ Metin Çulhaoğlu, “Kapitalizm ve Demokrasi: İlişki ve İlişkisizlikler Üzerine Bir Deneme”, *Praksis Dergisi*, Cilt: 10, 2003, s. 96.

⁸⁶ Slavoj Žizek, *Dünyadaki İsyânların Anlamı*, çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2013, s. 23.

ve neoliberalizm ile beraber araçsız ve amaçsız bırakılması, toplumsal ve siyasal mücadele için alternatif lokal ve global düzlem ve prosedürlerin tartışılmasının önünü açmıştır.

21. Yüzyıl'da Alternatif Global Demokrasi Tasavvurları

Her bir tarihsel dönemin ve o dönemi karakterize eden üretim biçiminin belli toplumsal ve siyasal kurumları bulunmaktadır. Kültürel olarak post-modern, birikim biçimi olarak post-fordist olan dönemin siyasetiye, ulus-devletin silikleşmesi⁸⁷ ile, lokal ve global pratiklere ve kurumlara dayanmakla, trans-nasyonaldir/ulus-ötesidir. Söz konusu bu durumun liberal açıklaması ve gerekçelendirilmesi, asimetric ilişkilerin dünyasında barışçıl uluslararası ilişkilerin ancak demokrasinin global siyasal ortama sirayet etmesiyle sağlanacağıdır. Zira insanların hayat kalitesinin daha yüksek olduğu demokratik rejimler birbirleriyle savaşmayacak, ulus-ötesi kurumlar aracılığıyla sağlanacak siyasal etkileşim, küresel barışa açılacaktır.⁸⁸ Liberal enternasyonalizm; idealizm ve liberalizm gibi köklü, gelişkin ve ılımlı düşünsel altyapıya dayanmakla birlikte, 'zincirlerinden koparılmış global pazar' vurgusuyla ortodoks neo-liberalizmi de içerisinde barınmaktadır; fakat klasik çoğulculuğa, sınırlı hükümete, güçler ayrılığına vurgu bu demokrasi düşününde mevcuttur. Global demokrasiye ilişkin öne çıkardığı noktalar; liberal-demokratik devletlerin varlığı ile temsil kapasitesi, şeffaflık ve hesap verebilirliktir. **Keohane** bunu "maksimum şeffaflık koşulları altında gönüllü çoğulculuk" olarak tanımlamaktadır.⁸⁹ Bununla birlikte; liberal enternasyonalizmin, gelişen ticaretin ve ticari ilişkilerin ülkelere demokrasiyi ve küreye uluslararası kurumlarla birlikte barışı getireceği fikri tarihsel olarak yanlışlanmıştır: Bütüncül savaşların ortaya çıkışı ekonomik rekabetten kaynaklanmış ve onları engellemesi düşünülen uluslararası kurumları da beraberinde yıkmıştır.

Liberal düşüncenin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan *Radikal Demokratik Çoğulculuk*, global demokrasinin temel birimleri olarak toplulukları işaret etmektedir. Topluluğun sınırlarını ise "kolektif sorunların coğrafi ölçeği" olarak ortaya koymakta ve doğrudan demokrasi fikrini desteklemektedir.⁹⁰ Söz konusu düşüncenin ana damarını ise, liberal

---

⁸⁷ Ulus-devleti 'silmek', bilim insanlarının temkinli oldukları bir husus olsa da, onun etkisizleştiğini söylemek 'adetten'dir. Mamafih, 21. Yüzyıl'da söz konusu olan; ulusun artık devletle anılmaması, küçülen devletlerin ise yerini güçlü hükümetlere ve 'küresel liderler'e bırakmasıdır.

⁸⁸ James Bohman , "Beyond the Democratic Peace: An Instrumental Justification of Transnational Democracy", Journal of Social Philosophy, Cilt: 37, Sayı: 1, 2006, s. 127–129.

⁸⁹ Tony McGrew, "Transnational Democracy: Theories and Prospects",

<http://www.polity.co.uk/global/pdf/Global%20Democracy.pdf>, s.10. (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

⁹⁰ McGrew, a.g.e., s. 14.

demokrasiye karşı post-Marxist eleştiri oluşturmaktadır: **Carl Schmitt**'in “dost/düşman” ikiliğinden⁹¹ hareketle, radikal demokrasi, herkesi içeren rasyonel bir mutabakatın ya da oydaşımın sağlanamayacağını, siyasetin de birbirlerini yok eden antagonizmalardan (yaman çelişki) ziyade çekişmeye dayanan bir agonistik (husumete dayanan) bir eylem olduğunu savunur. [Radikal] Demokrasinin özgül görevi de, antagonizmaları agonizme tahvil etmek, liberal demokrasiyi radikal ve çoğulcu bir demokrasiye doğru derinleştirmek ve genişletmektir. Bu anlamda, eşitlik ve özgürlük gibi liberal değerler zaten demokrasi retoriğinde bulunduğundan, yapılacak olan söz konusu kavramların ‘üstüne eğilmektir’, bütünlüklü bir kopuş anlamına gelen devrim değil.⁹² Yine de, radikal demokrasi düşünürü, merkezileşmiş otorite yapılarının ya da bir egemenin bulunmadığı kendini yöneten topluluklar kabulüyle, devletsiz demokrasiyi desteklemektedir.⁹³

Demokrasinin özüne ve biçimine ilişkin yukarıda anlatılan iki yaklaşımın yanında onun özellikle biçimine ilişkin felsefi, toplumsal ve siyasal önermeler getiren *Müzakereci Demokrasi* bulunmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli vurgusu, yönetimin meşruiyetine ilişkindir ki ilgili önermesi; meşruiyetin kaynağının, oy kullanmak ya da temsilden ziyade tartışmaktan ve müzakere etmekten ve de alınan kararlardan etkilenen herkesin (all-affected principle) kararlara katılmasından geçtiğidir. Müzakereci demokrasi, iletişimin siyasal sınırların üstesinden gelebileceğini ve sınırları aşan sonuçlar üretebileceğine inanmakta ve söylemin (demokrasinin ‘yazılımı’) eylem ve kurumları (demokrasinin ‘donanımı’) etkileyebileceğine inanmaktadır.⁹⁴ Bununla birlikte; müzakereci demokrasinin kamusal alanda gerçekleşeceği (nerede sorusu) ve eşit ve adil bir katılımı olacağı (nasıl sorusu) belli iken, aktörlerin kim olacağı, pratik eksikliğinden dolayı belirsizdir.⁹⁵

Global demokrasi tartışmalarında en bilinen projelerden diğer birisi de Kozmopolit Demokrasi'dir. Siyasal olayların bütün dünyayı etkilediği ve kimi zaman global karar almamanın/eylemsizliğin maliyetinin, almanın maliyetinden büyük olduğunu varsaydığı bir düzende, kozmopolit demokrasi düşünürü, devletlere belli konularda belli roller öngörürken,

⁹¹ Schmitt'e göre, nasıl ticarete “karlı/karsız”, ahlak da “iyi/kötü” gibi ikilikler vardır, siyasette de bu kendisini “dost/düşman” olarak gösterir.

⁹² Chantal Mouffe, *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 19 & 28 ve Hayriye Erbaş, Mustafa Kemal Coşkun, “Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi”, *Fark/Kimlik/Sınıf*, Ankara, Eos Yayınevi, 2007, Hayriye Erbaş (der.), s. 11.

⁹³ McGrew, a.g.e., s. 15.

⁹⁴ John S. Dryzek, “Transnational Democracy”, *The Journal of Political Philosophy*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1999, s. 35 & 44.

⁹⁵ Mustafa Kemal Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007, s. 56. Coşkun bunu, kavramın önderi **Habermas**'ın “pratik bir niyetinin olmaması”na bağlamaktadır.

ulus-ötesi kurumlara ve devlet-dışı aktörlere dünyanın yönetiminde önemli bir misyon yüklemektedir. Bunu yaparken de sorunların niteliğine vurgu yapmaktadır. Örneğin, küresel ısınma gibi bütün gezegeni etkileyen, yoksulluk gibi insanlıkla ilgili, bio-teknoloji gibi normatif düzenlemeye konu olan sorunlar global düzende, global aktörlerce çözülmesi gereken sorunlardır. Bu anlamda, kozmopolit demokrasi, global demokrasiyi konu-odaklı (issue-specific) bir düzen olarak kavramakta, çözülmesi gereken meseleyi ise devlet ve devlet-dışı aygıtların koordinasyonsuzluğu ve dengesizliği olarak anlamaktadır.⁹⁶ Bunun yanı sıra, kozmopolit demokrasi projesinin, kısa ve orta vadede global düzenin değiştirilmesi/dönüştürülmesine yönelik (Birleşmiş Milletler'in idari yapısının ve karar usullerinin değiştirilmesi gibi) somut önermeleri de bulunmaktadır.⁹⁷

Global siyasete sistem-dışı bir alternatif olan Sosyalist Enternasyonalizm ise, doğrudan demokrasiye yakın durmakla birlikte, önermelerini emperyalizm kavramı çerçevesinde yapmaktadır. Söz konusu bu kavrayışta; “tröst” mantığıyla hareket eden kimi devletlerin diğer devletlere olan baskınlığı ve global ekonomideki devletlere dayanan işbölümü, sistemin egemen sınıf lehine yerelde ve kürede sürüp gitmesi (ekonomik/toplumsal nicel ve nitel değişimlerin ‘sıçrama yapması’ olarak) devrim ile yıkılması gereken olgular olarak görülmektedir ve bunları sınıf mücadelesinin belirimleri olarak alınmaktadır.⁹⁸ Çalışmanın en başında anılan siyaset (biçimsel eşitlik) - ekonomi (eşitsizlik ve sömürü) ayrımını “parçalanması gereken bir iki yüzlülük” olarak tanımlayan sosyalist ideoloji, amacını ise; kapitalist devletlerin sonu, siyasetin sonu (hatta felsefenin sonu) ve yabancılaşmanın (insanın; emeğine, emeğinin ürününe, doğaya ve kendisine) sonu olarak göstermektedir. Hatta **Çulhaoğlu**, Marx'ın doğrudan demokrasiye olan temayülünü teslim etmekle birlikte, “*Biçimsel demokrasinin alternatifi, doğrudan demokrasi değil, doğrudan doğruya demokrasinin aşılmasıdır*”⁹⁹ demektedir ve demokrasi tartışmasına biçimin yanında öze ilişkin farklı bir pencere açmaktadır.

---

⁹⁶ David Held, “Democratic Accountability and Political Effectiveness from a Cosmopolitan Perspective”, *Government and Opposition*, Cilt: 39, Sayı:2, 2004, s. 364–391. Sözü edilen sorunlar “Yirmi Global Sorun” olarak anılan makalede verilmektedir.

⁹⁷ Söz konusu önermeler için bakınız: Daniele Archibugi ve David Held (der.), *Kozmopolit Demokrasi*, çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Ütopya Kitabevi Yayınları, 2000.

⁹⁸ Çeşitli Marxist emperyalizm teorilerinin tasnif ve açıklamalarına ilişkin bakınız: Alex Callinicos, “Does Capitalism Need the State System?”, *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt: 20, Sayı: 4, 2007, s. 533–548.

⁹⁹ Çulhaoğlu, a.g.e., s. 102.

Tablo: Global Demokrasi Projeleri¹⁰⁰

Demokrasi Projesi	Düşünce Akımı	Devlete Bakışı
Liberal Enternasyonalizm	Liberalizm/İdealizm	Minimal Devlet
<i>Radikal Demokratik Çoğulculuk</i>	Post-Marksizm	Devletsiz Demokrasi
<i>Müzakereci Demokrasi</i>	Eleştirel Teori	Örgütsel Demokrasi
Kozmopolit Demokrasi	Sosyal Demokrasi	Sınırlı Devlet
Sosyalist Enternasyonalizm	Sosyalizm/Komünizm	Devletsiz Demokrasi

Üstteki tablo, yukarıda anılan ve özetlenen yaklaşımların düşünsel kökenini ve devlete bakış açılarını göstermektedir: Tablodan da anlaşılacağı gibi, devlet, radikal yaklaşımların dışında ‘bir şekilde’ hala demokrasi düşüncesinin içerisinde bulunmaktadır. 20. Yüzyıl’ın temel siyasal aktörlerinden ve analiz birimlerinden birisi olan ulus-devletin zayıfladığı hatta etkisiz kaldığından söz edilse de, yaklaşımlar anlatılırken değinildiği gibi, ondan hala idari, coğrafik ve bürokratik bir referans noktası olarak bahsedilmektedir. Sonuç olarak; her ne kadar güç ve temsil anlamında gerileyen bir ulus-devletten bahsedilse de, global demokrasi tasavvurlarının ve çabalarının da, ulus-devlet demokrasilerinin yaşadığı sorunların hemen hemen aynılarıyla ve daha geniş bir platformda karşılaştığı/karşılaşacağı söylenebilir.

Sonuç

İnsanı siyasal bir hayvan olarak tanımlayan **Aristo** (M.Ö. 384 – 322), siyasallığın toplu yaşamın bir sonucu olduğunu da vurgulamıştır. Bunun anlamı, kolektif bir çabanın sonucu olan ürün ve hizmetlere muhtaç olan bireylerin ortak karar alma süreçlerine de ‘bir şekilde’ katılmasıdır. Söz konusu şeklin en ‘popüleri’ olan demokrasi, pek çok tartışmalı tanımlardan münezzeh olarak, nihayetinde bir ortak karara varmanın yoludur. Bu yoldan geçerken en önemli uğrakların birisini de devlet oluşturmaktadır. Günümüzdeki devlet algısının temelini ise, siyaset-ekonomi ayrımı kabulünden türeyen, toplumun bütün kesimlerine eşit mesafede durduğu düşünülen ulus-devlet oluşturmaktadır. Bununla birlikte;

¹⁰⁰ İzleyen kaynaktaki bilgiler ışığında oluşturulmuştur: Tony McGrew, “Transnational Democracy: Theories and Prospects”, <http://www.polity.co.uk/global/pdf/Global%20Democracy.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2013)

80 sonrası neoliberalizm ile birlikte ulus-devletin var oluş (*raison d'être*) sebebi olan, eğitim ve sağlık gibi önemli kamu hizmetlerinin sağlanması ve sürdürülmesi giderek özel sektöre devredilmektedir. Vatandaş olmanın sosyo-ekonomik kazanımlarından mahrum bırakılan kitleler ise, şekli bir eşitlik çerçevesinde ve somut bir temele dayanmayan siyasal haklar vasıtasıyla yalnızca güvenlik-makinesine dönüşen devletin yönetimine katılmaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, ekonomik alandaki eşitsizlik (gelir dağılımındaki eşitsizlik, iyi eğitim ve esaslı sağlık hizmetine bağlı fırsat eşitliğinin sağlanamaması, çevrenin üzerinde yaşayan canlı ve cansızların aleyhine tahribatı vd.) 'doğal' olarak kabul edilmekte ve bunlara yönelik yapılabilecek şeylerin yalnızca siyasal alandaki kararlarla sağlanabileceği önerilmektedir. Bununla birlikte; siyasal gücün, ekonomik güç olmadan elde edilmesi günümüz biçimsel demokrasilerinde imkânsıza komşu bir durumdur. Dahası, siyasal iktidar ele geçirilse bile, ekonomik alanın düzenlenmesi 'bağımsız' üst kurullara bırakıldığından ve devletin ekonomik enstrümanları yok edildiğinden siyasal mücadelenin, yani siyasetin içi boşalmış; giderek kimlik, kültür, yaşam tarzı gibi konular siyasetin nesnesi olmuştur. Söz konusu bu koşullar altında, ulus-devlet demokrasilerinin yapabilecekleri hem nesnel hem öznel anlamda kısıtlıdır. Bu yüzden, 21. Yüzyıl'ın demokrasi ve toplumsal mücadele tahayyülleri ve stratejileri ister istemez globalleşmiştir. Çalışmada anlatılan demokrasi projelerinin önemli bir kısmı özellikle yürütme anlamında ulus-devletlerin varlığını kabul etmekle birlikte, temsil ve tesir kapasitelerinin azaldığının altına çizmekte ve siyasal mücadelenin arenası olarak ulus-ötesi ortam ve kurumları işaret etmektedir. Mamafih, ulus-devlet içerisindeki çıkmazların aynılarının devletli veyahut devletsiz ulus-ötesi demokrasi için de bulunduğu unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- Akbulut, Örsan Ö., *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara, TODAİE Yayını, 2005.
- Begel, Egon Ernest , "Kentlerin Doğuşu", çev. Özden Arıkan, Cogito, Yıl: 2, Sayı: 8, 1996, s.17–22.
- Bağce, Emre H., "Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 4, 1999, s. 3–14.

- Bohman, James, “Beyond the Democratic Peace: An Instrumental Justification of Transnational Democracy”, *Journal of Social Philosophy*, Cilt: 37, Sayı: 1, 2006, s. 127–138.
- Cerny, Philip G, “Embedding Neoliberalism: The Evolution of a Hegemonic Paradigm”, *The Journal of International Trade and Diplomacy*, Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, 2008, s. 1 – 46.
- Colin Hay, “(What’s Marxist About the State) Marxist State Theory”, *The State: Theories and Issues*, Palgrave MacMillan, New York, 2006, ed. C. Hay, M. Lister.
- Coşkun, Mustafa Kemal, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007.
- Çulhaoğlu, Metin, “Kapitalizm ve Demokrasi: İlişki ve İlişkisizlikler Üzerine Bir Deneme”, *Praksis Dergisi*, Cilt: 10, 2003, s. 93–103.
- Dryzek, John S., “Transnational Democracy”, *The Journal of Political Philosophy*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1999, s. 30–51.
- Erbaş, Hayriye ve Coşkun, Mustafa Kemal, “Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi”, *Fark/Kimlik/Sınıf*, Ankara, Eos Yayınevi, 2007, Hayriye Erbaş (der.)
- Güler, Birgül Ayman, *Devlette Reform Yazıları*, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, s. 7.
- Harvey, David, *A Brief History of Neoliberalism*, New York, Oxford University Press, 2007.
- Held, David, “Democratic Accountability and Political Effectiveness from a Cosmopolitan Perspective”, *Government and Opposition*, Cilt: 39, Sayı:2, 2004, s. 364–391.
- Mann, Michael, *Devletler, Savaş ve Kapitalizm: Politik Sosyoloji İncelemeleri*, çev. Semih Türkoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- McGrew, Tony, “Transnational Democracy: Theories and Prospects”,
<http://www.polity.co.uk/global/pdf/Global%20Democracy.pdf> (Erişim Tarihi:01.12.2013)
- Mouffe, Chantal, *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

- Poggi, Gianfranco, *Devlet: Doğası, Gelişimi, Geleceği*, çev. Aysun Babacan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Robinson, William I., “Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies”, *Sociological Forum*, Cilt: 13, Sayı: 4, 1998, s. 561–594.
- Sağır, Meral, “Demos’un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye”, *İdaresi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 3, 2004, s. 1–15.
- Skinner, Quentin ve Strath, Bo (der.), *Devletler ve Yurttaşlar*, çev. Gökhan Aksay, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Şenel, Alâeddin, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2001.
- Şengül, Tarık, “Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, E. Ahmet Tonak (der.), s. 115–162.
- Uygun, Oktay, *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2003.
- Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.
- Wood, Ellen Meiksins, *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.
- Wood, Ellen Meiksins, *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2012.
- Zizek, Slavoj, *Dünyadaki İsyenlerin Anlamı*, çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2013.

ABD – SSCB Nükleer Rekabeti ve Caydırıcılık Stratejileri

Emre Gündoğdu¹⁰¹

Özet

Caydırıcılık ve oyun teorileri, stratejik güvenlik çalışmalarının ele aldığı temel konular ve anahtar kavramlardır. Soğuk Savaş döneminin teorik çalışmalarında, caydırıcılığın yaygın analiz yöntemi, oyun teorisi olmuştur. Bir uluslararası ilişkiler terimi olarak ‘caydırıcılık’, ABD ve SSCB’nin önderlik ettiği iki kutuplu düzeni temsil eden Soğuk Savaş dönemi teorisyenleri tarafından üretilen analitik bir kavramdır. Bilim adamlarının ABD ve SSCB arasındaki nükleer rekabeti analiz etme çabaları, caydırıcılık konusunda yeni ufuklar açan çalışmaları ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: caydırıcılık, oyun teorisi, Soğuk Savaş, nükleer silahlar, strateji.

Abstract

Deterrence and game theories are the main issues and key concepts used by strategic security studies. In theoretical studies of the Cold War period, a common analysis method of deterrence was the game theory. As a term of International Relations, ‘deterrence’ has been an analytical concept produced by thinkers of Cold War that symbolizes the bipolar system USA and USSR led. The effort of scholars to analyse nuclear competition between USA and USSR produced seminal works on deterrence.

Keywords: deterrence, game theory, Cold War, nuclear weapons, strategy.

Giriş

Soğuk Savaş’ın başlangıcında, Manhattan Projesi fizikçilerine göre, atom bombası, ilk darbeyi indirenin savaşı kazanacağı, sivil halkı ve sanayi merkezlerini hedef alan bir baskın ve terör silahıydı. Diğer yandan fizikçiler, çatışan tarafların birbirlerini yok edebileceği bir nükleer felaket tablosu çizmişlerdi. Buna göre, ilk darbeyi alan taraf buna karşılık verebilir ve çatışma bir nükleer felakete dönüşebilirdi. Sözü edilen bu iki durum, birbirinden bağımsız iki ayrı senaryo gibi ele alındığı için, ortaya bir çelişki çıkıyordu. Atom bombası kesin sonuç alınabilecek bir baskın silahı ise, karşı taraf buna nasıl karşılık verebilecek ve dolayısıyla çatışma nasıl nükleer felakete sürüklenebilecekti?. Bernard Brodie, atom bombasının bir baskın silahı olmadığından hareket etmiş ve bu iki senaryoyu birleştirerek çelişkiyi çözmüştür.¹⁰²

¹⁰¹ Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi.

¹⁰² Ali L. Karaosmanoğlu, ‘Nükleer Stratejinin İlk On Yılı’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:51, Sayı:1, s.330.

Doğa bilimcilerine göre insanlık, ya uluslararası merkezi bir otoritenin denetimi altında silahsızlanmaya gidecek ya da nükleer felakete sürüklenecekti. Brodie, üçüncü bir yolun mevcut olduğunu göstererek, bu açmazı ortadan kaldırmıştır. Ona göre bir devlet, nükleer karşılık verme yeteneğini elinde bulundurarak, olası bir nükleer saldırıyı, saldırı fikrinden caydırabilirdi. Böylece Brodie, caydırma kavramının önemini açık bir biçimde ortaya koyan ilk düşünür olmuştur.¹⁰³

Brodie'nin yanı sıra caydırıcılık literatürü, Hermann Kahn, Thomas Schelling, Glen Snyder, Albert Wohlstetter gibi Soğuk Savaş düşünürleri tarafından genişletilmiştir.¹⁰⁴ Glenn Snyder'e göre caydırıcılık, taraflardan birinin, diğer tarafı, statükoyu bozmaması konusunda ikna etmek için tehdit kullanımınıdır. Bu tehditlerin iki amacı vardır. *Doğrudan caydırmanın* amacı, kendisine karşı yapılan doğrudan bir saldırıyı caydırma, *genişletilmiş caydırmanın* hedefi ise, kendisinin koruduğu müttefik devletlere karşı olası saldırıları caydırmadır.¹⁰⁵

Wohlstetter'ın 1958 tarihli "The Delicate Balance of Terror" isimli eserinde belirtilen *ilk vuruş* ve *ikinci vuruş kapasitesi* kavramları da, caydırıcılığı anlamada önemli bir unsur olmuştur. İlk vuruş kapasitesi kavramı, bu yeteneğe sahip olan tarafın, karşı tarafın misilleme kapasitesini yok edebileceğini ve bu süreçten minimum zararla çıkabileceğini ifade etmektedir. İkinci vuruş kapasitesi ise, karşı tarafın ilk vuruşundan sonra misilleme araçlarının tamamen tahrip olmaması, diğer bir deyişle bu araçları kurtarabilmesi neticesinde, ilk vuruşu yapana karşı bir ikinci vuruş yapabilmeyi ifade etmektedir. Wohlstetter'a göre nükleer dengenin istikrarı, ikinci vuruş gücüne sahip olmakla mümkündür.¹⁰⁶

1966 yılında, Thomas Schelling, diplomasiye dayanan caydırıcılık teorisinin temellerini açıklamıştır. Devletlerarası diplomasi, her iki taraf için ideal olmasa da, her iki taraf için diğer alternatiflerden daha iyi birtakım sonuçlar elde etmeyi hedefleyen pazarlık biçimi olarak tanımlanır. Diplomasinin başarıya ulaşması için, karşılıklı zarardan kaçınma konusunda genel bir istek olması gerekir. Askeri stratejilerde geleneksel olarak, karşılık acı çekme, isteğe bağlı ve birincil amaç olmamasına rağmen, savaş durumunun sonuçları arasındadır. Askeri stratejinin gelişiminde, Schelling, bir başka devlete zarar veren kapasitenin, diğer devletlerin davranışlarını etkileyen bir faktör olarak kullanıldığını savunur.

---

¹⁰³ A.g.e., s.330.

¹⁰⁴ Robert Powell, "Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation and National Missile Defense", *International Security*, Vol:27, No:4, Spring 2003, s.87.

¹⁰⁵ Glenn H. Snyder, *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*, Princeton University Press, 1961, s.276.

¹⁰⁶ <http://www.rand.org/about/history/wohlstetter/P1472/P1472.html>

Zorlayıcı olmak veya bir başka devleti caydırmak için şiddet, öngörülebilir ve aynı zamanda uzlaşmayla kaçınılabılır olmalıdır.¹⁰⁷

1944 yılında John Von Neumann ve Oskar Morgenstern'in "Theory of Games and Economic Behavior" isimli eseriyle ortaya çıkan oyun teorisi, ilerleyen dönemlerde, Thomas Schelling ve Robert Aumann ile birlikte, uluslararası güvenlik bazında analiz edilerek, literatürdeki çatışma ve işbirliği anlayışlarını geliştirmiştir. Oyun teorisine dayalı anlayış, küresel güvenlik ve nükleer silahlanma yarışını anlamada önemli bir unsur olmuştur.¹⁰⁸

İki oyuncuyu içeren ve oyunculardan her birinin kendi çıkarını maksimize etmeye çalıştığı bir modelleme olarak, 1950'lerde popüler olan Mahkum'un İkilemi oyunu, uluslararası sistemdeki egemen devletlerin realist konseptiyle paralel varsayılmış, uluslararası çatışma ve işbirliğinin temel özelliklerini açıklamada yardımcı bir unsur olarak kullanılmıştır.¹⁰⁹ Yine aynı tarihlerde popüler olan bir başka modelleme ise, aynı hamleyi yapmanın her iki tarafa da fayda sağlamadığı, oyuncuların kazanç elde etmesi için farklı stratejiler belirlemelerinin gerekli olduğu Tavuk Oyunu'dur.¹¹⁰

1983 yılında Morgan, *acil caydırma* ve *genel caydırma* olmak üzere iki temel caydırma durumunun üzerinde durmuştur. Acil caydırma, en azından taraflardan birinin, diğer tarafın, tırmanma tehdidini önlemek yerine onu yükseltmesi durumunda ciddi bir biçimde saldırıyı düşündüğü karşılıklı devletler arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kavramdır. 1962 Küba Füze Krizi bu olguya klasik örnek olarak verilebilir. Genel caydırma ise aksine, taraflardan hiçbiri bir saldırının eşiğinde olmasa bile, tarafların silahlı gücünü sürdürmesini ifade eder.¹¹¹ Huth ise 1988 yılında, Snyder'in yukarıda sözü edilen sınıflandırması ile Morgan'ın yaptığı bu sınıflandırmayı birleştirerek, caydırmayı dört kategoride ele almıştır: *Doğrudan acil caydırma*, *doğrudan genel caydırma*, *genişletilmiş acil caydırma* ve *genişletilmiş genel caydırma*.¹¹²

Bu çalışmaların tümü, rasyonellik varsayımına dayanmaktadır. Caydırıcılık analizlerinde karar alıcıların rasyonel davranacağı, diğer bir deyişle, seçeneklerin hepsini

---

¹⁰⁷ Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, New Haven, Yale University Press, 1966, s.1-34

¹⁰⁸ Esther Mirjam Sent, "Some like it cold: Thomas Schelling as a Cold Warrior", *Journal of Economic Methodology*, No:14:4, December 2007, s.455-471.

¹⁰⁹ Charles Lipson, "International Cooperation in Economic and Security Affairs", *World Politics*, Vol.:37, No:1, October 1984, s.2.

¹¹⁰ Bruce Russett et al., *World Politics: The Menu For Choice*, Ninth Edition, Wadsworth, 2006, s.250-251.

¹¹¹ Stephen L. Quackenbush, "General Deterrence and International Conflict: Testing Perfect Deterrence Theory", *International Interactions*, No:36, 2010, s.60-61.

¹¹² A.g.e., s.61

rasyonel biçimde değerlendirip, sonuçtaki fayda ve maliyetleri hesaplayarak, en rasyonel tercihe yönelecekleri varsayılmıştır. 2004 yılında Frank C. Zagare, caydırma teorisini mantıksal olarak tutarsız, empirik olarak kesin olmayan ve eksik bir teori olarak tanımlamıştır. Klasik caydırmanın yerine, rasyonel seçim teorisyenleri, mükemmel caydırma teorisini ortaya atmışlardır.

Rasyonalite ve güvenilirlik arasındaki bağlantı, mükemmel caydırma teorisini, klasik caydırma teorisinden ayırmıştır.¹¹³ Diğer bir deyişle, mükemmel caydırma teorisi, klasik caydırma teorisinden yola çıkar ve tehditlerin onları gerçekleştirmek için rasyonel olduklarında inandırıcı ve böylece güvenilir olduklarını savunur. Güvenilirliğin rasyonaliteyle birleştirilmesi, güvenilirlik olgusunun oyun teorisinde yer almasını sağlamıştır.¹¹⁴

Morgan ise, bu çabaların hepsinin aynı teorisinin açıklaması olduğunu savunur. Bu açıklamaların zaman ve yaklaşımları görünüşte farklı olduğu halde, tamamı benzer sorunlara odaklanır ve benzer varsayımlarla çalışır. Morgan için farklı *caydırma* stratejileri olabilir fakat sadece bir tane *caydırma* teorisi vardır.¹¹⁵

ABD – SSCB Nükleer Rekabeti ve Caydırıcılık Stratejileri

1940’lerden 1990’ların başına kadar Birleşik Devletler’in ana stratejisi, Sovyet komünizminin ve onun politik ve askeri etki gücünün yayılmasını önlemeye dayanmıştır. Pratikte, sözkonusu çevreleme politikasının somutlaşması, Soğuk Savaş’ı, nükleer silahları ve Washington ve Moskova arasındaki “sıcak” savaşı caydıran muazzam askeri teşkilatları ifade etmekteydi. Ayrıca, Çin’de Mao hükümetinin ortaya çıkması, Kore Savaşı ve dünyadaki çeşitli devrimci faaliyetlerle birlikte çevreleme, güvenilirliği Sovyetler’e ve gönüllü devlet (client state)¹¹⁶ politikalarına direnmek için Birleşik Devletler taahhütlerine dayanan global bir yükümlülük stratejisine evrildi. 40 yıldan daha fazla, her iki devlet derin ideolojik ve coğrafik uçurumları nedeniyle ayrıştı. Uluslararası politikanın merkezinde rol oynayan ve ayırıcı özellikleri jeopolitik ve ideolojik düşmanlık olan bu iki devlet, iki kutuplu düzenin mimarı oldular. 20. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca, Washington ve Moskova, caydırıcılık düzeni ve sürekli temas dayalı etkili diplomasi sayesinde güven inşa ederek, bu uluslararası

---

¹¹³ Frank C. Zagare and D. Marc Kilgour, Perfect Deterrence, Cambridge University Press, 2000, s.289.

¹¹⁴ Stephen L. Quackenbush, “Deterrence Theory: where do we stand?”, Review of International Studies, Vol.:37, April 2011, s.746.

¹¹⁵ A.g.m., s.743.

¹¹⁶ Kavram uluslararası ilişkilerde, ekonomik, politik veya askeri olarak daha güçlü bir başka devletin emrine tabi olan devletler için kullanılmaktadır.

düzeni sürdürebildi ve doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçındılar.¹¹⁷ Soğuk Savaş boyunca, süper güçlerin dahil olduğu piyon (proxy) çatışmalarını içeren birçok savaş ve politik karışıklık ortaya çıkmış fakat Washington ve Moskova'daki politik liderler, olayların kontrol dışına çıkarak bir nükleer savaşa sürüklenmesi endişesi duymuşlardır. Araştırmacılar ise, Soğuk Savaş boyunca Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin stratejik dengeyi sürdüren önlemleri nasıl ve hangi boyutlarda kurumsallaştırdıklarını açıklamak için çeşitli teoriler geliştirmişlerdir.¹¹⁸

1940'ların sonlarında, Birleşik Devletler 'nükleer şemsiyesinin' genel konsepti, savaş sonrası Avrupa'nın eski ittifakına tekrar kavuşması üzerineydi. Bu tarz bir koruyucu şemsiyenin elde edilmesi, Kuzey Atlantik Paktı yanlısı Avrupalı devletleri teşvik eden ana etkeni. Müttefikler, bu anlaşmayı sonlandırmadan birkaç gün önce, 4 Nisan 1949'da, Winston Churchill şöyle demişti: '*Şu kesin ki, Birleşik Devletler'in elinde atom bombasının caydırıcılığı olmasa, Avrupa tıpkı Çekoslovakya gibi komünistleşirdi ve Londra kısa bir süre önce bombardıman altında kalırdı.*'¹¹⁹

Aralık 1949'da, nükleer silahların müttefiklerin korunmasında kullanılması konusundaki Birleşik Devletler taahhüdünü içeren ilk 'Kuzey Atlantik Bölgesinin Savunması için Stratejik Konsept' müttefikler tarafından onaylandı. Sovyetler Birliği'nin dayanıklı konvansiyonel askeri üstünlüğüne dayandırılan değerlendirmeler neticesinde, Birleşik devletler 1952'de nükleer silahları Avrupalı müttefiklerin topraklarına yaymaya başladı. Sovyetler'in Ekim 1957'de Sputnik füzesini fırlatması, NATO müttefiklerine, Sovyetler'in çok geçmeden dünyanın ilk kıtalararası balistik füzelerini (ICBM'ler) inşa edebileceğini göstermiştir ki, bu füzeler Birleşik Devletler'i, Sovyet topraklarından fırlatıldıktan yarım saat sonra vurabilirdi. Sovyetler'in hızlı bir misilleme sonucunda Birleşik Devletler'i nükleer silahla vurabilme yeteneğinin yaklaşan tehlikesi, Birleşik Devletler'in nükleer silahları Avrupa'da kullanması karşılığında NATO müttefiklerini koruma konusundaki taahhütlerinin güvenilirliği hakkındaki derin kuşkuları arttırdı.¹²⁰

1962'de ABD ve SSCB arasında çıkan Küba krizine kadar birçok yazar, bu dönemi caydırıcılık değil, zorlayıcı ikna (compellence) kavramıyla ifade etmiştir. Schelling'in dile

---

¹¹⁷ William C. Martel, "Grand Strategy of Restraint", Foreign Policy Research Institute, Summer 2010, s.359.

¹¹⁸ David S. Yost, "Strategic Stability in the Cold War: Lessons For Continuing Challenges", Security Studies Center, Winter 2011, s.10.

¹¹⁹ David S. Yost, "The US Debate on NATO Nuclear Deterrence", International Affairs, No: 87/6, 2011, s.1402.

¹²⁰ A.g.e., s.1402-1403.

getirdiği bu ayrıma göre caydırıcılık, düşmanın belirli politikalarını engelleme gibi negatif bir etkiye sahipken, zorlayıcı ikna, düşmanı belirli davranışları göstermeye ikna etmek şeklinde pozitif bir etkiye sahiptir. Zorlayıcı ikna, ABD'nin nükleer güç tekeli elinde bulundurduğu ve 1950'lerin ortalarından itibaren tekel olmayı sürdüremese de, üstünlüğünü koruduğu döneme ait bir stratejidir. Kasım 1954'te NATO'nun benimsediği kitlesel karşılık stratejisi, komünizmden gelecek herhangi bir saldırıya karşılık nükleer güçle karşılık verileceğinin beyanıdır. Kitlesel karşılık stratejisini eleştirenler, kademeli caydırıcılığı önermekteydi. Kademeli caydırıcılık, askeri gücün taktik nükleer silahların kullanımı yoluyla, sınırlı nükleer savaşa kadar uzanacak şekilde kademeli olarak artırılmasını içermekteydi. Bu anlayış, özellikle nükleer sınır bir kez aşıldığında, savaşın sınırlı kalamayacağı, genel nükleer savaşa ulaşılabileceği nedeniyle eleştirilmiştir.¹²¹

1953'ün başlarında, Birleşik Devletler hükümeti, her iki taraf için "atomik bolluğa" dayanan olası "çıkmaza" (stalemate)¹²² ilişkin olarak, Birleşik Devletler'in muhtemel Sovyet nükleer saldırısına karşı nihai "güvenlik açığını" fark etti. Ayrıca Sputnik'in fırlatılması, Sovyetlerin teknolojik yenileşiminin beklenmedik hızlı ilerleyişini açığa çıkardı. Bu durum Birleşik Devletler'in, kendi teknolojik üstünlüğünü Sovyetler Birliği'ne karşı elinde tutabileceği ve bu sayede barışı sürdürebileceğine dair varsayımına meydan okudu.¹²³

1960'lı yıllarda, Sovyet ve Amerikan nükleer silahlarındaki artışla beraber, Karşılıklı Kesin Mahvolma'nın (MAD) bir realite olarak kabul edildiği bir noktaya ulaşıldı.¹²⁴ Bu tarihlerde, süper güçlerin her ikisi de, nükleer ilk vuruşu kendi topraklarında absorbe edebilme ve yıkıcı misilleme gerçekleştirme konusunda yeterli nükleer yeteneği kazanmıştı. MAD olarak tanımlanan bu operasyonel gerçekliğin anlamı, karşı taraf hala etkili bir karşılık verme yeteneğine sahip olduğundan, bir nükleer saldırıda ne kadar tahribat yaratıldığının önemi olmamasıydı. Çünkü MAD dünyasında yapılabilecek her türlü nükleer saldırı, saldırgan misillemeden kaçamayacağı için, bir intihar hareketi olacaktı.¹²⁵

Birleşik Devletler, genişletilmiş caydırıcılığın güvenilirliğini artırmak için, 1960'ların başlarında kitlesel misillemeden daha esnek bir strateji geliştirmeye başladı. Bu dönemde

¹²¹ Mustafa Aydın ve Ahmet Haluk Atalay, *Strateji ve Güvenlik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:2731, 2012, s.63-64.

¹²² Kavram satranç oyununda şahın hareket edemez hale gelmesini ifade etmekte olup, çalışmanın konusu özelinde taraflardan herbirinin karşı tarafın misilleme yeteneğinden dolayı hareket edememesini ifade etmektedir.

¹²³ David S. Yost, a.g.m., s.1403.

¹²⁴ Thomas M. Kane and David J. Lonsdale, *Understanding Contemporary Strategy*, Routledge, 2012, s.206.

¹²⁵ Michael S. Gerson, "History Repeating: Cold War Nuclear Deterrence Theory and 21st Century Threats", Center for Naval Analyses, February 2009, s.6.

daha sınırlı seçeneklere ihtiyaç duyuldu. Bu yaklaşım, Esnek Karşılık 1967’de NATO tarafından kabul edildiğinde resmi politika haline geldi. Teoride bu durum, müttefiklere Sovyet faaliyetlerine uygun düzeyde karşılık verme yeteneği verdi. Mevcut seçenekler, sadece konvansiyonel karşılık vermeyi, sınırlı nükleer seçenekleri ve son olarak büyük ölçekli merkezi nükleer savaşı kapsıyordu. Bir konvansiyonel Sovyet saldırısını aynı biçimde karşılamak amaçlanmasına rağmen, nükleer güçleri eşit durumda tutmak da önemliydi. Sovyetler’de, konvansiyonel üstünlüklerinden dolayı, Avrupa’da silahlı güçlerini harekete geçirme isteği uyanabilirdi. Gerçekten, sınırlı nükleer seçenekler bile (orta ve batı Avrupa için kısıtlı zararlar birlikte) Sovyetler tarafından belirli toprak kazanımlarının bir bedeli olarak göz önüne alınabilirdi. Bu nedenle merkezi nükleer savaş için tırmanma olasılığını sürdürmek önemliydi. Bu anlamda MAD tehdidi, Amerika’nın genişletilmiş caydırıcılık durumunu ancak sınırlı seçenekler bağlamında destekledi. Doğrudan bir tehdit olarak kesin mahvolma, genişletilmiş caydırıcılığın temel ilkesi olması noktasında güvenilirlikten yoksundu.¹²⁶

İki düşünce okulu (MAD-FR) arasındaki fark, istikrar hakkındaki farklı fikirlere dayanıyordu. Her iki grup da şehirleri muhafaza etmenin karşı konulmaz önemi konusunda hemfikirdi. Fakat FR yanlılarının ilgisi, karşılıklı rekabet içinde taviz elde etmek için bir araç olarak kullanılabilen “felaket sonucundan” kaçınmak üzerinedir. MAD yanlıları ise istikrarı ve caydırmayı, rakibin hayati çıkarına herhangi bir meydan okumanın tırmanmayı artırabileceğine ilişkin “makul korkunun” bir sonucu olarak daha geniş biçimde ele alıyorlardı. Paradoksal bir biçimde istikrar, kısmen dünyanın bütünüyle istikrarlı olmadığı, bir şeylerin bir şekilde kontrol dışına çıkabileceği inancının bir ürünüydü.¹²⁷

1960’lı yılların sonlarına doğru, süper güçlerin, özellikle de ABD’nin bir savunma sistemi olarak anti-balistik füze sistemlerini geliştirmeye başlamaları, karşılıklı kesin mahvolma dengesinin sınırları konusunda düşünülmesine neden oldu. Örneğin ABD Başkanı Richard M. Nixon, ABD’nin savunma sistemleri geliştirmesinin, Sovyetler Birliği’nin yıkıcılık kapasitesinin daha da artmasını teşvik edeceğini, bunun da dehşet dengesinin yönünü kitlesel tahribe çevireceğini dile getirmiştir. Yeni füze sistemlerinin dehşet dengesini bozup, kitlesel tahribe yönelmesine yol açabileceğine dair kaygılar tarafları, 1969’da, “Stratejik Silahları Sınırlandırma Görüşmeleri”nde (SALT) bir araya getirdi. 1972’de Moskova’da imzalanan SALT-1 Antlaşması ile, taraflar başkentlerinin 150 km civarında, 100’den fazla

---

¹²⁶ Thomas M. Kane and David J. Lonsdale, a.g.e., s.207.

¹²⁷ Robert J. Art and Kenneth N. Waltz, *The Use of Force, International Politics and Foreign Policy*, Second Edition, University Press of America, 1983, s.501.

ABM bulundurmayaacakları, bunlarla ilintili radarların sayısının iki büyük ve sekiz küçük radarla sınırlandırılacağı ve bu füzelerden başka devletlere vermeyecekleri konusunda anlaşılabilir. SALT-1'in ardından 1979'da Kıtalararası Anti-Balistik Füzeler (Intercontinental Ballistic Missiles-ICBM) ve çok başlıklı füze sistemleri (Multiple Independently Targetable Re-Entry Vehicles-MIRV) ile Denizaltılardan Atılan Balistik Füzelerin (Submarine Launched Ballistic Missiles-SLBM) sınırlandırılması ile ilgili SALT-2 Antlaşması'na gidecek olan görüşmeler başladı. Fakat 18 Haziran 1979'da Viyana'da imzalanan SALT-2 Antlaşması, SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgali üzerine önce ABD Senatosu'nca onaylanmadı, ardından da ABD 1986'da antlaşmadan çekildiğini açıkladı.¹²⁸

Reagan 1983'te, Yıldız Savaşları (Star Wars) olarak bilinen Stratejik Savunma Girişimi'ni başlattığında nükleer stratejide yeni bir aşamaya geçilmiştir. Balistik füzelerin havadan vurulması ve ABD'ye ulaşmadan imha edilmesini öngören bu projeye, ağırlıklı uzayda konuşlandırılacak silahlarla, bir savunma kalkanı oluşturulması anlayışıyla yeniden savunma sistemleri öne çıktı. ABD'ye göre "karşılıklı kesin mahvolma" anlayışının gerektirdiği saldırı odaklı nükleer güç yerine savunma odaklı bir sistem, nükleer silahları kullanılamaz hale getirebilecekti. Açıklandığından itibaren gerek gerçekleştirilebilirliği, gerekse yüksek ekonomik maliyeti nedeniyle sorgulanan proje, aynı zamanda anti-balistik savunma sistemlerine sınırlandırma getiren SALT-1'in ihlali anlamına da gelmekteydi. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından George Bush döneminde de sürdürülen Yıldız Savaşları Projesi, 1993'te dönemin Başkanı Bill Clinton tarafından durduruldu.¹²⁹

Sonuç

Sonuç olarak, ABD-SSCB arasındaki nükleer rekabete yönelik stratejik araştırmalar, karar yapıcılarının ve bilim adamlarının çeşitli olasılıklar üzerinde analitik çaba harcamalarına neden oldu ve nükleer istikrarın sürdürülmesi konusundaki bu çabalar caydırıcılık başta olmak üzere birçok güvenlik stratejisi üzerinde yeni bilimsel ufuklar açtı. Topyekün nükleer savaş ile tümüyle teslim olma arasındaki tercih çeşitliliğinin varlığının keşfedilmesi (sınırlı savaş, kontrollü tırmanma, esnek karşılık vb. gibi), tarafları iki uç arasında seçim yapma zorunluluğundan kurtardı.

11 Eylül 2001'de, nükleer güç olarak kesin üstünlüğe sahip olan ABD'nin terör saldırılarına maruz kalması, Soğuk Savaş dönemi caydırıcılığının artık yetersiz olduğunu ilan

---

¹²⁸ Mustafa Aydın , a.g.e., s.66.

¹²⁹ A.g.e., s.67.

etmiş oldu. Bu yeni dönemde caydırıcılık, devletlerarası ilişkilerin dışına çıkararak, devlet dışı aktörlere ve dolayısıyla asimetrik tehditlere odaklanmaktadır. Caydırıcılık, günümüz şartlarına uygun şekilde, ilk kuşak çalışmalarda olduğu gibi teorik tartışmalardan ziyade, koşullara uygun stratejik açılımlar geliştirme çerçevesinde ele alınmaktadır.

Kaynaklar

Kitaplar

Art, Robert J. and Waltz Kenneth N., **The Use of Force, International Politics and Foreign Policy**, Second Edition, University Press of America, 1983.

Aydın, Mustafa ve Atalay, Ahmet Haluk, **Strateji ve Güvenlik**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Kane, Thomas M. and Lonsdale, David J., **Understanding Contemporary Strategy**, Routledge, 2012.

Schelling, Thomas C., **Arms and Influence**, New Haven, Yale University Press, 1966.

Snyder, Glenn H., **Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security**, Princeton University Press, 1961.

Zagare, Frank C. and Kilgour, D. Marc, **Perfect Deterrence**, Cambridge University Press, 2000.

Makaleler

Gerson, Michael S., **History Repeating: Cold War Nuclear Deterrence Theory and 21st Century Threats**, Center for Naval Analyses, February 2009.

Karaosmanoğlu, Ali L., **Nükleer Stratejinin İlk On Yılı**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:51, Sayı:1, 1996.

Lipson, Charles, **International Cooperation in Economic and Security Affairs**, World Politics, Vol.:37, No:1, October 1984.

Martel, William C., **Grand Strategy of Restraint**, Foreign Policy Research Institute, Summer 2010.

Powell, Robert, **Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation and National Missile Defense**, International Security, Vol:27, No:4, Spring 2003.

Russett Bruce, Starr Harvey, Kinsella David, **World Politics: The Menu For Choice**, Ninth Edition, Wadsworth, 2006.

Sent, Esther Mirjam, **Some like it cold: Thomas Schelling as a Cold Warrior**, Journal of Economic Methodology, No:14:4, December 2007.

Quackenbush, Stephen L., **Deterrence Theory: where do we stand ?**, Review of International Studies, Vol.:37, April 2011.

Quackenbush, Stephen L., **General Deterrence and International Conflict: Testing Perfect Deterrence Theory**, International Interactions, No:36, 2010.

Yost, David S., **Strategic Stability in the Cold War: Lessons For Continuing Challenges**, Security Studies Center, Winter 2011.

Yost, David S., **The US Debate on NATO Nuclear Deterrence**, International Affairs, No: 87/6, 2011.

Internet

<http://www.rand.org/about/history/wohlstetter/P1472/P1472.html>

Dünya Sistemleri Analizi Bakışıyla Ortadoğu

Tolga Öztürk

Özet

Bu çalışma Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi teorisi çerçevesinde ABD hegemonyasının 20. yüzyıldan günümüze kadar geçirdiği değişim sürecini Ortadoğu özelinde incelemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'dan çekilmesiyle emperyalist güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda bölgeye verdiği siyasi şeklin, bir asra yakın bir süre sonrasında, "Merkez" ve "Çevre" kavramları ışığında, günümüzde, nasıl bir değişimin eşiğinde olduğu incelenmektedir. Bölgede 2011 yılında başlayan halk olayları ve neticesinde hala devam etmekte olan siyasi çalkantılar Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Sistemleri Analizi, Ortadoğu, Hegemonya, ABD

Abstract

This study examines the evaluation of the US hegemony from the 20th Century up to date through Immanuel Wallerstein's World-Systems Theory/Analysis with a special regard to the Middle East. The political shape which was given by imperial powers in tandem with their interests after the Ottoman Empire's withdrawal from the Middle East is now, nearly after a century, on the edge of change. This change is examined in the light of concept, such as "Center" and "Periphery". The uprisings which broke out in 2011 in the region and subsequent political turmoils are also reviewed within the framework of World-Systems Analysis.

Key Words: World-Systems Analysis, the Middle East, Hegemony, the USA

Giriş

Tarih, uluslararası ilişkileri anlamaya ve anlamlandırmaya yarayan en önemli bilimlerin başında gelmektedir. Bu veçhede tarihten yardım alarak içinde bulunduğumuz zamanı anlamlandırabilmemiz kaçınılmazdır. 21. Yüzyıl dünyasında uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından da mutabakata varılmadığından görüleceği üzere bir sistem arayışı içerisinde bulunmaktayız. Bu sistem arayışı içerisinde uluslararası toplumun sancıları da paralel olarak artmakta, hala cevaplanması gereken sorular yanıt beklemektedir. Pozitif bilimlerin aksine yapabileceğimiz tespitler zamanda yolculuk edemeyeceğimiz için doğrulanabilir olamayacaktır. Fakat başta belirttiğimiz gibi tarih ilmi bize geçmişte yaşanan tekerrürlerden ipuçları sunmaktadır ve bu ipuçları bize sistemli ve bilimsel analiz yapabilme fırsatları vermektedir.

Bu bağlamda yapacağımız değerlendirmede Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi'ni, hegemonya kavramını ve Merkez-Çevre kavramını kullanmamız makro ölçekte Dünya'nın sistem bazında anlamlandırılmasını kolaylaştıracaktır. Wallerstein'a göre Dünya-Sistemin geçmişi 500 yıl kadar geriye gitmektedir.¹³⁰ Dünya-Sistemin temel yapı taşlarından en önemlisi ise Dünya-Ekonomi burada incelememiz gereken en önemli faktörlerden birisini teşkil etmektedir. Zira Wallerstein için dünya-ekonomi kapitalizmle başlamıştır. Günümüzde ABD'nin hegemonyasının temelinde kapitalizm yatmaktadır. Daha başka bir söyleyişle kapitalizm ABD hegemonyasının devamını sağlayan önemli faktörlerin başında gelmektedir.¹³¹

Uluslararası ilişkiler hakkında son yıllarda yazılan hemen hemen tüm araştırmalarda SSCB'nin çöküşü bir milat teşkil etmektedir. Bu tespitin nedeni ise ABD'nin hegemonik gücünün sonunun başlangıcına geldiğinin bir göstergesi ve Wallerstein'ın belirttiği gibi Merkez-Çevre arasındaki ilişkinin de gerildiği ve buna bağlı olarak değiştiği bir döneme adım atılmış olmasıdır. Söz konusu bu Merkez-Çevre ilişkisinde bilhassa Üçüncü Dünya'nın yeri Ortadoğu'yu anlamak için çok önem arz etmektedir. Ortadoğu'nun Osmanlı İmparatorluğunun son döneminden Sykes-Picot antlaşmasının ardından günümüze kadar olan siyasi geçmişinin irdelenmesi, bölgenin bugünü ve yarınını anlayabilme adına bize yardımcı olacaktır.

ABD Hegemonyasının Tarihi ve İdeolojik Kökenleri

21. yüzyıl Dünya-Sistem'i anlamak adına İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1990'a kadar olan dönem, dört ana başlık altında incelenebilir.

İlk olarak 19. Yüzyılın sonundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar ABD hem kurumsal hem de ekonomik olarak uluslararası sistemde hegemonyasını kurmuştur. Bunun ekonomik sebepleri 19. Yüzyılın ikinci yarısından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan sürede hem üretim kapasitesini hem de teknolojik ilerleme konusundaki kapasitesini diğer rakip kapitalist bölgelere nazaran çok fazla arttırabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. ABD ekonomik olarak bu denli bir iyileşme ve refah içerisindeyken rakipleri olabilecek Batı Avrupa, Japonya ve Rusya jeopolitik dezavantajlarından da kaynaklanan bir şekilde savaşın bizzat içerisinde olduklarından ekonomik olarak sürekli ilerleme fırsatı bulamamış ve ciddi sayılarda insan

---

¹³⁰ Immanuel Wallerstein, Modern Dünya Sistemi 1-Kapitalist Tarım ve 16.Yüzyıl'da Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri, çev.Latif Boyacı,İstanbul, Yarı Yayınları,2012, s.301-340.

¹³¹ Immanuel Wallerstein, Dünya Sistemleri Analizi, çev.Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, Bgst Yayınları,2011, s.11-50.

kaybı yaşamışlardır. Kısacası tüm Avrasya bölgesi, savaşı ve onun getirdiği kayıpları bizzat yaşarken ABD kendisini bundan izole ederek ekonomik ilerlemesini tamamlamıştır.¹³² 1945 ile birlikte bu ilerlemenin getirilerini İkinci Dünya Savaşı'nın ardından aslında tek galip olarak Dünya Sisteminin kurumlarını yaratarak almıştır. Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası vb. kurumları oluşturarak uluslararası sistemin hegemonik aktörü olarak ortaya çıkmıştır.¹³³ Wallerstein'in da belirttiği üzere Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek aslında iki ülke arasında hegemonya savaşı sürmüştür. İki dünya savaşını aslında uzun bir otuz yıl savaşlarına benzetmektedir.¹³⁴ Zira bu konuda Almanya ile ABD arasında hegemonya savaşı süregelmiştir. İki dünya savaşı 30 yıl savaşları gibi süreklilik arz etmese de iki dünya savaşı da hegemonya tesisi için verilmiş savaşlardır. 20. yüzyıl başlarında Almanya'nın verdiği savaş bir Dünya-İmparatorluk tesis etmek içindi. Dünya-İmparatorluk temelde dünyayı tek bir siyasi merkezden yönetmek gayesini barındırmaktadır. Bu Dünya-İmparatorluk denemeleri daha önce Avrupa merkezinde 5. Charles ve daha sonra 19. yy'da Napoleon tarafından denendi. Fakat hiç birisi bir Dünya-İmparatorluk kurma yolunda başarılı olamamıştır. Fakat hegemonya kurmayı başarabilenler 19. yy Britanya'sı ya da 16. ve 17. yy Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı gibi kurdukları sistem içerisinde önder ülke olmayı başarmışlardır. Burada Dünya-Sistem konusunda iki farklı düşünürden yola çıkarak bir ayrım yapmak durumundayız. Wallerstein'in bahsettiği 500 yıllık Dünya-Sistem Andre Gunder Frank için 5000 yıldır süregelen bir sistemdir. Dolayısıyla Wallerstein'in bahsettiği hegemonya kavramı bilinen Dünya tarihi içerisinde her daim var olmuştur. Fakat burada altının çizilmesi gereken yer ise kapitalizm kavramıdır. Sonsuz sermaye biriktirmeyi amaçlayan kapitalizm, Wallerstein'in bahsettiği ve bizim incelediğimiz konuyu daha net ortaya koymaktadır.¹³⁵

İkinci olarak SSCB ile ABD arasındaki ideolojik düşmanlığın perde arkasında aslında farklı bir yapının olduğunu kavrayabilmenin gerekliliğini görmek gerekecektir. Zira Wallerstein'in resmettiği bu yapıyı algılamak Üçüncü Dünya ile Merkez ülkeler arasındaki gerilimi anlamak adına önemli bir gerçekliktir. Görünen yüzüyle 1945 ile 1990 arasında iki karşıt ideoloji, ayrı dünya görüşleri barındıran ikili bir yapı hüküm sürmüştür. Fakat resme daha dikkatli bakıldığı takdirde aslında iki farklı görüntünün arkasında yatan tek bir hegemonyanın varlığıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın bu eski iki müttefiki Avrupa'yı aralarında

---

¹³² A.g.e. s.15-34.

¹³³ Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, çev. Erol Öz, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s.20.

¹³⁴ A.g.e., s.21-32.

¹³⁵ Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, s.11-50.

paylaşmışlardır. Yapılan antlaşmalarda da görülebileceği üzere her ülkenin kendi kontrol alanları belirlenmiş ve bu hareket alanları dışında her hangi bir faaliyet gösterilmemiştir. Bu bağlamda bilhassa Ortadoğu’da iki süper gücün de yaptıkları manevralar yalnızca bölgenin jeopolitik ve ekonomik önemleri doğrultusunda atılmış emperyal adımlar olarak öne çıkmaktadır. ABD ve SSCB bölgedeki otoriter rejimler vasıtasıyla mevcut ekonomik ve siyasi çıkarlarını kontrol edebilme imkânı bulmuşlardır.¹³⁶

ABD, Suudi Arabistan, Türkiye ve Körfez Emirlikleri gibi ülkelerde ciddi etki alanı oluşturmuştur. Bunun yanında SSCB ise kısmi olarak bölgede Suriye, Irak, Mısır gibi ülkelerle silah, petrol ticareti yapıp kısmen etki alanı oluşturmuştur. Buna rağmen Ortadoğu genel anlamda ABD’nin etki alanına bırakılmış, diktatörler tarafından yönetilen ya da Türkiye gibi istisna bölgelerde, darbelerle istenilen siyasi şeklin verildiği ülkelerden ibaret bir bölge olagelmıştır. Bu durum iki süper gücün yönetir görüldüğü, fakat aslen ABD önderliğindeki yapıyı muhafaza etmeye hizmet etmiştir. ABD açısından SSCB’nin en büyük yararı sistemin kendi kontrolündeki bir antitezi konumunda olmasıdır. İstisnasız her görüşün ya da sistemin bir muhalifi, karşıtı bulunacaktır. Bu işin doğası gereğidir. Eğer kurguladığınız sistemin daha uzun soluklu ve sağlam olmasını istiyorsanız sisteminizin antitezini de siz uygulamaya koyarsanız ve sağlam temellere dayandırırsanız, hedefinize ulaşmamak ve uzun ömürlü olmamak için nedenlerin en büyüğünü bertaraf etmiş olursunuz.¹³⁷

SSCB ve ABD’nin Dünya-Sistem’de perde arkasındaki anlaşması kendisini Ortadoğu bölgesinde 20. yüzyıl boyunca hissettirmiştir. İki büyük güç bilhassa enerji bakımından ciddi önemi bulunan bölgede hiçbir zaman sıcak bir çatışmaya girmemiştir. ABD, bu bölgede Süveyş krizi neticesinde Avrupalı güçlerle ciddi bir anlaşmazlık içine düşmesine karşın, SSCB ile böyle bir kriz dahi yaşamamıştır.¹³⁸

Üçüncü olarak yukarıdaki iki maddenin devamı ise ABD önderliğindeki dünyanın kapitalizmle idare edilip hegemonyanın tesis edilmesidir. Kapitalizmi serbest ticaretten ayıran özellik, sonsuz sermaye biriktirme isteğidir. Bu bağlamda Kapitalizmi bilhassa üçüncü dünya gözünde “vahşi” yapan özellikleri kendisini göstermektedir.¹³⁹ Bu sistem için bir tarafın ödün veren diğer tarafın ise ödül alan olması gerekmektedir. Sistemin her zaman savunduğu gümrüklerin olmadığı bir serbest ticaret alanının oluşturulması aslına bakıldığında bir

¹³⁶ Wallerstein, Liberalizmden Sonra , s.20.

¹³⁷ A.g.e. s.21.

¹³⁸ A.g.e. s.29.

¹³⁹ Kristian Kurki et al., “ The Great Regression? Financial Crisis in an Age of Global Interdependence” The Finnish Institute of International Affairs, No 20, 2009, s.57.

ütopyadan ibarettir. Zira kapitalizm için olmazsa olmaz şart olan sonsuz sermaye birikimini devlet ve gümrük olmadan elde etmek mümkün değildir.¹⁴⁰ Söz konusu devlet kavramı ise Fransız İhtilalı ile Kapitalist Dünya-Sistem'in en önemli ayaklarından birisini oluşturmuştur. Bir an için tek bir dünya devleti olduğunu varsayalım. Dolayısıyla her hangi bir gümrük uygulaması ve kapitalist şirketlerin üzerinde bir vergi baskısı olmayacaktır. Böyle bir ortamda Adam Smith'in söylediği serbest ticaret zaman içerisinde tam manasıyla oluşacaktır. Tam serbest piyasa ekonomisinde tüm mal ve hizmet fiyatları zamanla denge noktasına gelecektir. Yani sonunda bir ürünün fiyatı ve standardı dünyanın her yerinde aynı olup üreten şirket için de kar oranı çok düşük miktarlarda olacaktır. Bu durum hiçbir kapitalist şirket için çabaya değmeyecek bir eşik anlamına gelmektedir. Dolayısıyla böyle bir eşığe gelinmemesi için kapitalizm devlet olmadan ayakta kalamaz. Devlet mekanizması başta emeğin ve sermayenin serbest dolaşımına kendi çıkarları doğrultusunda engel olmak durumundadır. Devlet ile kapitalist şirketlerin bahsettiğimiz zorunluluktan dolayı çok sıkı ilişkileri bulunmaktadır. Burada önemli olan devletlerin kendi şirketlerini dünya ticaret arenasında destekleme kapasiteleridir. Merkez ülkeler kendi kapitalist şirketlerini çevre ya da üçüncü dünya ülkelerine karşı her daim desteklemiştir. Zira sistemin işlemesi için böyle davranmak durumundadır. Bu küresel kapitalist sömürü döngüsü için olmazsa olmaz bir etkidir.¹⁴¹

Bu bağlamda kapitalist sistemde ise Kuzey ödül alan Güney ise ödün veren taraf olagelmıştır. Güney, Çevre, ya da Üçüncü Dünya olarak adlandırılan bu grubun en fazla ödün veren bölgelerinin başında ise Ortadoğu gelmektedir. Ortadoğu'daki halklara ne 1919 yılında Paris'te ne de İkinci Dünya Savaşı sonunda Yalta'da gelecekleri hakkında fikir sorulmuştur. Bunun nedeni başat güçlerin siyasi ve ekonomik anlamda söz konusu ülkelere hemen hiçbir hak verilmesinin gerekli olmadığı görüşünden kaynaklanmaktadır. Zira Üçüncü Dünya, ABD tarafından ciddiye alınacak bir aktör olarak görülmemektedir. Fakat tüm bu karamsar tablonun yanında ileride neler getireceği belki de pek tahmin edilmeyen, Üçüncü Dünya'yı da ilgilendiren bir takım programlar da bizzat ABD başkanı Wilson tarafından dile getirilmiştir. Bunlar kendi kaderini tayin hakkı ile başlayan ve sonrasında ekonomik iyileşme ve refaha kadar ulaşan bir dizi vaatlerden oluşmaktaydı. Bu vaatlerin kılık değiştirmiş versiyonu Lenin tarafından da ortaya konmuştur. Wilson'un söylediklerinden ne eksik ne fazla şekilde Marksist jargonla dile getirilen bu söylemler, Üçüncü Dünya'ya bir hedef göstermekteydi; gelişmiş ülkelerle aradaki farkı kapatıp refah seviyesini yükseltmek ve uluslararası

---

¹⁴⁰Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, s.55

¹⁴¹ A.g.e. s.55-66.

kamuoyunda söz sahibi olmak. Wallerstein'ın da belirttiği gibi bu Wilsoncu-Leninist söylem Üçüncü Dünya tarafından gayet iyi bir şekilde benimsenmiştir.¹⁴²

Bu söylemden gerçek manada rahatsız olan tek taraf ise Batı Avrupalı eski sömürgeci güçler olmuştur. Zira Fransa, İngiltere gibi eski sömürgeci güçler başta Ortadoğu ve Afrika kıtasındaki doğrudan kontrolü kaybetmekle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Ortadoğu'nun kaderi, 20. yüzyıl başlarında İngiltere ve Fransa'nın, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun, keşfedilen petrol sayesinde iyiden iyiye değerlenen Ortadoğu topraklarının aralarında paylaşılmasıyla belirginleşmeye başlamıştır.¹⁴³

Sykes-Picot adındaki gizli antlaşma ile İngiltere ve Fransa arasında Ortadoğu'nun günümüzdeki haritası hemen hemen belli olmuştur. Bu antlaşma sayesinde Ortadoğu halklarının aralarındaki bağlar görmezden gelinip, sömürgeye dayalı yapay sınırlar çizilmiştir. Fakat Wilsoncu-Leninist yaklaşım dünya siyasi sahnesinde bağımsızlık hareketlerini tetikleyince bölge ülkeleri de bundan nasiplenip bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Yine de kazanılan bağımsızlık, Dünya-Sistem'in onlara izin verdiği kadarıyla olmuştur.* Fakat her ne olursa olsun Üçüncü Dünya'nın bu siyasi başkaldırısı isyan hareketinin birinci kısmını teşkil etmektedir. Bu hareketin tamamlanabilmesi için diğer kısmın, yani ekonomik bağımsızlığın ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bağımsızlık hareketlerinden sonra Ortadoğu devletleri yapay sınırları olan, genelde Baas rejimi ile yönetilen, çizilen yapay sınırlar içerisinde siyasi ve ekonomik iktidarın azınlık ailelerine verildiği bir görünüm içerisinde olmuştur. Bu bağlamda ABD yani egemen güç tarafından kolay kontrol edilebilir bir yapı arz etmekteydiler.¹⁴⁴

Dördüncü ve son olarak, 1990 yılına kadar olan ABD hegemonyasının ve Üçüncü Dünya'nın tepkilerinin son ayağında önemli ekonomik gelişmeler bulunmaktadır. Üçüncü Dünya hiçbir zaman siyasi olarak elde ettiği bağımsızlık başarılarını ekonomik alanda gerçekleştirememiştir. Bunun nedenini Immanuel Wallerstein'ın da kullandığı Nikolay

¹⁴²Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, 52-72.

¹⁴³ Sykes-Picot, http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot_Agreement (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)s. 1. Antlaşması için bakınız.

* Wilsoncu-Leninist model Wallerstein'a göre Fransız ihtilalinde yapıldığı gibi ulus-devlet modelinde ve Sykes-Picot'nun belirlediği sınırlar dâhilinde Üçüncü Dünya'ya şekil vermiştir. 1940'larda Ortadoğu'da başlayan bağımsızlık dalgasının arkasında yatan başlıca neden bunlardır. 1940 yılından 1960'lı yıllara gelindiğinde bu siyasi bağımsızlık dalgası hemen tüm dünyaya hâkim olmuştur. Sömürgeci güçler bu dalgayı ne kadar yavaşlatmaya çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Kimi Büyük Britanya gibi ılımlı ve akıllı politikalar izleyerek Commonwealth gibi yapılanmalarla İmparatorluğunu doğru biçimde tasfiye etmiş, bazen de Fransa'nın Cezayir'de uyguladıkları gibi şiddete başvurmuş ve daha sonra siyasi sıkıntılara neden olacak uygulamalara girişmiştir.

¹⁴⁴ Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, s.22-24.

Kondratyef'in makroekonomi alanında dünya kapitalist sistemine dair kendi adıyla anılan analiz yöntemiyle açıklamamız mümkün olacaktır. Kondratyef dalgalanmaları kapitalist sistemde (ulusal piyasalar hesaplanmadan) yaklaşık 50 sene sürecek olan yükselme ve gerileme dönemleri yaşanacağını belirtmektedir.¹⁴⁵ Kondratyef dalgalanmalarında yaklaşık 50 yıl süren periyodlar refah (prosperity), durgunluk (recession), bunalım (depression) ve gelişme (improvement) dönemlerine ayrılmıştır.¹⁴⁶ Yaklaşık 12-13 yıl sürecek bu dönemleri Wallerstein kısaca iki döneme indirgemıştır. Refah ve durgunluk dönemlerini kısaca Kondratyef A (ekonomik yükselmeyi ifade eden dönem), bunalım ve dipten çıkmayı ifade eden kısım da Kondratyef B (gerileme) dönemi olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla her bir Kondratyef safhası yaklaşık 25 yıl kadar sürecektir.¹⁴⁷

Üçüncü Dünya'nın siyasi olarak elde ettiği kısmi başarının arkasında yatan konjonktürel avantaj, ekonomi ayağında dezavantaja dönüşmüştür. 1960'larda esen iyimser hava yerini 1970-1973'lerde Kondratyef B safhasına bıraktığından ABD ekonomik olarak dünya piyasalarına müdahale etme ihtiyacı hissetmiş ve Üçüncü Dünya'ya karşı daha sert bir tavır takınmaya başlamıştır. Ortadoğu 1973 petrol krizinin başrol oyuncularından olmuştur. Fakat bu kriz OPEC ülkelerinin petrol arzın kısması ve neticesinde petrol fiyatlarının yükselmesiyle sonuçlanmıştır. Görünürde bu Ortadoğu'daki petrol arz eden ülkelere yaramış gibi görünse de petrolden kazanılan paranın yine "Merkez" ülkelerin bankalarına aktarılmasıyla Arap Şeyhlerinin önderliğindeki Körfez ülkeleri, yalnızca ABD hegemonyasının ömrünü uzatacak bu hamlede figüranlıktan öteye gidememiştir.^{148*}

Yeni Bir Yüzyıl, Yeni Bir Ortadoğu

Dünya Sistemleri analizinde Wallerstein'in üzerinde durduğu "Hegemonya" kavramı Sovyet sonrası Dünya için kritik önem taşımaktadır. ABD hegemonyası 21. yüzyılda, yerini

---

¹⁴⁵ Andrev V. Korotayev, Sergey V. Tsirel, " *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis* " 2010, <http://www.escholarship.org/uc/item/9jv108xp#page-1> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2013) s.1-5.

¹⁴⁶ Perez Carlota, *Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages*, Cheltenham, Edward Elgar, , 2003, s.18-27.

¹⁴⁷ Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, s.35-36.

* 1970'lerde ekonomik sınırlarına ulaşan ABD, altın rezervlerini dolar-altın sabit kur uygulaması nedeniyle tehlikeye soktuğundan bu politikayı terk etmek zorunda kalmıştır. Zira elindeki altın rezervlerini tüketmeye başlamıştır. ABD'nin ekonomik bunalıma sürüklenmesi ve aldığı kararlar neticesinde bizzat kendisinin savunduğu değerlere ihanet etmesi ve Vietnam'da yaşadıkları neticesinde hem kendi kamuoyunda hem de uluslararası arenada bir başkaldırıya (1968 olaylarına) neden olmuştur.¹⁴⁸ ABD'nin Bretton-Woods sistemini alaşağı etmesi başta dolar rezervi bulunduran SSCB'nin de sonunu hazırlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD'nin kurguladığı bu sistemin ekonomik yetersizliklerden dolayı yine ABD'nin kendi hamleleriyle kapitalizmin zorunluluklarından kaynaklanan bir şekilde sarsılması da ironiktir. Zira ABD 1991'de SSCB'nin yıkılmasını büyük bir şaşkınlıkla ve istemeyerek izlemiştir.

yeni bir düzene bırakmak üzeredir. ABD hegemonyasından yeni Dünya düzenine geçiş ise çok ciddi sancuları da beraberinde getirmektedir. ABD artık giderek güç kaybetmeye başlamış, buna bağlı olarak jeopolitik ihtiraslarını da yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu, sonunun tahmin edilmesi güç bir kargaşa dönemine adım atmıştır. Bilhassa 11 Eylül saldırılarından sonra gelen Irak müdahalesi ve sonrasında ABD, bölgede gücünün sınırlarını ekonomik olarak fark etmeye başlamış ve kendince daha önemli bölgelere çekilmeye başlamıştır. Dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Hillary Clinton'ın söylediği üzere 21. yüzyılda ABD'nin öncelik vereceği bölge Asya-Pasifik olacaktır.¹⁴⁹ Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı ve Çin sayesinde üretimin büyük çoğunluğunun yapıldığı bu bölgede etkin olmaya büyük özen göstermektedirler. Wallerstein'in belirttiği üzere ABD en elzem bölgede yoğunlaşmak istemektedir. Zira gücü diğer bölgelere artık yetişmemektedir. Bu bağlamda Ortadoğu gibi bölgelerde yavaş yavaş güç boşluğu oluşmaktadır.¹⁵⁰ Bu güç boşluğundan kaynaklanan bir şekilde yeniden yapılanmaya başlayan bölgede ilk sarsıntılar 20. yüzyıldan kalma diktatörlerin tasfiyesi ile başlamıştır. Fakat bu tasfiye Ortadoğu için uzun bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu uzun süreci etkileyen en önemli üç faktör ise şöyle sıralanabilir: birincisi bölgede etkin olmaya çalışan küresel aktörler, ikincisi ABD'nin kademeli bir şekilde çekilmesiyle bölgede etkisini arttırmaya çalışan bölgesel aktörler, üçüncüsü ise Batı'nın ekonomik olarak sarsılmasıyla Yarı Çevre'nin Merkez'e uyguladığı baskı ve sonucunda ortaya çıkan siyasi çalkantılar.

Küresel aktörler olarak ele almamız gereken oyuncular başta ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği olarak ele alabiliriz. ABD açısından Ortadoğu bir önceki yüzyıldan çok daha karmaşık bir hal almıştır. ABD bölgede öncelikle istikrarı desteklemektedir. Bu istikrar doğal olarak kendi felsefesiyle, Batı evrenselliği ruhu taşıyan, serbest piyasa ekonomisi (kapitalizm), Batı tipi demokrasi anlayışıyla küresel sistemle bütünleşmiş ülkeler olarak açıklanabilir.¹⁵¹ Bölgede bu güne kadar kendisiyle barışık diktatörlerle durumu idare eden ABD artık bölge halklarının ironik bir biçimde demokrasi taleplerinin karşısında duramamış ve halk hareketlerini desteklemek durumunda kalmıştır. Bunun kendisi için hâlihazırda ciddi bir ironi oluşturması Mısır ve Suriye politikalarında da görülmektedir. Mısır'da seçimle iktidara gelen Müslüman Kardeşler hareketinin darbe ile devrilmesine tepkisiz kalmaları

---

¹⁴⁹ Hillary Clinton "America's Pacific Century", 11 Ekim 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century#sthash.TNqpiLj8.dpbs (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

¹⁵⁰ Immanuel Wallerstein "The Geopolitics of Arab Turmoil", 27 Eylül 2012, <http://www.iwallerstein.com/wp-content/uploads/docs/wallerstein-artilce-geopolitics-arab-turmoil.pdf>

¹⁵¹ Immanuel Wallerstein, *Gücün Retoriği Avrupa Evrenselliği*, İstanbul, bgst Yayınları, 2010, s.9-13.

manidardır. Suriye’de Esad rejimine karşı Özgür Suriye Ordusu’nu da yalnızca kâğıt üzerinde desteklemektedirler.* ABD Ortadoğu’daki değişimle ilgili olarak ciddi bir ikilem yaşamaktadır. Savunduğu Amerikan evrensel değerlerinin en önemli ayağı olan demokrasi eğer Ortadoğu’da hâkim olursa, ya da şeffaf seçimlerle iktidarlar yönetimlere gelirse, bölgede Sünni Müslüman ortanın sağında yer alan muhafazakâr yönetimler iş başına gelecektir. Ortadoğu’nun demografik yapısı bunu göstermektedir. Fakat bu yapı temelde Batı’nın evrensel değerleriyle kesinlikle barışık değildir. Başta ekonomik düzene temelde karşı olmaları Batı’yı sıkıntıya sokmaktadır.¹⁵² Bu yüzden ABD olabildiğince bölgede kendi değerleriyle barışık yumuşak bir geçiş istemektedir. Fakat görünen o ki bölge siyasi yapısı buna pek müsait gözükmemektedir.

Rusya ve Çin ise bölgeye daha basit ve reel politik bağlamında yaklaşmaktadır. Bilhassa Çin artan enerji ihtiyacı için bölgede kendi çıkarları doğrultusunda bir enerji koridoru oluşturulması için çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda tüm kontrolün ABD ve AB’de olmasına yanaşmamaktadır. Bu doğrultuda Suriye konusunda takındığı tavırdan da anlaşılacağı üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nden de desteklemediği kararları çıkarmama konusunda kararlı gözükmemektedir. Rusya ise kartlarını daha açık oynamaktadır. Suriye yönetimi ile çok yakın ilişkiler içerisindedir ve bağlantılı olarak İran ile eşgüdümlü bir politika yürütmektedir.¹⁵³

Küresel güçler arasında son olarak Avrupa Birliği olarak belirttiğimiz ama özelinde çalışmanın başında da bahsettiğimiz Sykes-Picot’nun mimarı olan İngiltere ve Fransa’ya yer vermek gerekmektedir. Bilhassa Fransa’nın yaşadığı ekonomik sıkıntılara rağmen Ortadoğu’daki güç boşluğunu doldurmak için eski sömürgeleri üzerindeki etkisini kullanarak yaptığı askeri operasyonlar göze çarpmaktadır. Libya’ya yapılan doğrudan müdahale, ardından Mali operasyonu ve Ortadoğu dışında olsa da Orta Afrika Cumhuriyetine yaptığı askeri operasyonlarla bu ülkelerdeki varlığını kuvvetlendirmek istemektedir. Suriye konusunda da Fransa ve İngiltere, aynen ABD’nin yaşadığı ikilemi yaşamakta ve mevcut yönetim sonrası hakkında kuşkulu olduğundan net bir politika izlememektedir.¹⁵⁴

---

* ABD Genelkurmay Başkanı Martin Dempsey Mayıs 2013 tarihindeki basına verdiği mülakatta açıkça ne Suriye rejiminin ne de Özgür Suriye Ordusu önderliğindeki muhaliflerin ABD’nin Suriye çıkarlarıyla örtüşmediğini söylemiştir.

¹⁵² Charles Lindholm, *İslami Ortadoğu*, çev. Balkı Şafak, Ankara, İmge Yayınevi, 2004, s.35-41.

¹⁵³ Immanuel Wallerstein, “U.S. Military Strike in Syria on Hold” 15 Eylül 2013, <http://www.iwallerstein.com/military-strike-syria-hold/> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

¹⁵⁴ Immanuel Wallerstein, “France’s Aggressive Foreign Policy” 1 Kasım 2013 <http://www.iwallerstein.com/frances-aggressive-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

Bölgedeki önemli güçler bakımından Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'dan bahsetmek elzemdir. Öncelikle en trajik durumda bulunan Mısır, Ortadoğu'daki değişim sancısını en fazla hisseden ülke olmuştur.

Ortadoğu bölgesi özelinde ise hem demografik hem jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip en önemli ülkelerden birisi Mısır'dır. Bağımsızlığından bu yana diktatörler tarafından yönetilen ülkede yönetim, Tahrir merkezli halk hareketi ile birlikte 2011 yılında devrilmiştir. Bunun neticesinde tarihinde ilk defa demokratik seçimler yapılmış ve Müslüman Kardeşler Muhammed Mursi önderliğinde iktidara gelmiştir. Müslüman Kardeşler, geçmişindeki şiddet eğilimli hareketlerinden bağımsız olarak iktidara geldiklerinde daha ılımlı ortanın sağında bir çizgi izlemeye çalışmışlarsa da yalnızca bir yıl iktidarda kalabilmişlerdir. Neticesinde yine halk hareketleri baş göstermiş ve ordunun müdahalesiyle ülkede darbe yapılmıştır. Mısır'da seçimle başa gelen iktidar doğal olarak Ortadoğu demografisinin seçimini yansıtmaktadır. Sünni Müslüman kimliği ön planda, nispeten ılımlı politikalar güden, kalkınma odaklı bir iktidar görüntüsü çizmektedirler. Fakat Mısır'ın başta söylediğimiz stratejik unsurlara haiz olması nedeniyle 2013 yılının yaz aylarında, tesadüften uzak bir şekilde Türkiye ve Brezilya ile hemen hemen aynı zamanlarda halkın belli bir kesiminin, bilhassa Merkez devletler tarafından teşvik edilerek harekete geçirilmesi Mısır ordusuna ir fırsat yaratmış ve darbe gerçekleşmiştir. Darbe ile birlikte ilk iş olarak Filistin ile açılan sınır kapıları İsrail'in işine gelecek bir şekilde tekrar kapatılmış ve devrik diktatör Hüsnü Mübarek tahliye edilmiştir. Bir bakıma karşı devrim başarıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Mısır'da tabandan güç bulan demokratik taleplerde bulunan devrim hareketi sekteye uğramıştır. Mısır günümüzde askeri darbe neticesinde bölgede etkin olmaktan ziyade bir çatışma sahasına dönüşmüştür.¹⁵⁵

Bölgenin bir diğer güçlü aktörü İran ise 1979 devriminden hareketle Ortadoğu'daki halk ayaklanmalarını kendisine devşirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Zira İran devrimi ile Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'de yaşanan hareketler temelde mezhep farklılığından kaynaklı farklı felsefeyle yola çıkan hareketler olmuşlardır. İran Şia felsefesinden hareketle bölgedeki etkinliğini her zaman bu doğrultu üzerinden okumaya ve artırmaya çalışmaktadır.¹⁵⁶ Dolayısıyla Ortadoğu'daki Sünni Müslüman, demokratik talepleri olan ve nispeten daha açık ve refah toplumu taleplerine rol model olabilecek bir ülke olamayacağından ötürü, bölge politikasını Şiilik üzerine kurulu bir reelpolitığe dönüştürmüştür. Bilhassa Suriye üzerinden

---

¹⁵⁵ Immanuel Wallerstein, "Armies in Power" 1 Eylül 2013, <http://www.iwallerstein.com/armies-power/> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

¹⁵⁶ İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, çev.Hakkı Uygur, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s.272-273.

kendisine daha yakın gördüğü Esad ailesini* alenen desteklemesiyle bu politika somutlaşmıştır. Buna bağlı olarak İran, Mısır'daki askeri darbe hareketini de desteklemektedir.

Suudi Arabistan ise Ortadoğu'da bilhassa ekonomik gücü ile ön plana çıkan ve bilhassa Sünni Müslüman dünya adına önderlik için çabalamaktadır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın halk ayaklanmalarının olduğu Ortadoğu devletleri için cazibe teşkil etmesine en büyük engel bir monarşi olması olarak görülebilir. Suudi ailesinin ekonomik olarak nispeten güçlü bir devletin başında olmaları sonlarının Esad, Hüsnü Mübarek, Zeynel Abidin Bin Ali olmasını en azından şimdilik engellemektedir. Suudilerin her daim İran ile rekabet halinde olmaları, Batı, bilhassa ABD ile çok yakın ilişkiler içerisinde olmaları Ortadoğu politikalarını da yakından etkilemektedir. Suudiler Suriye rejiminin karşısında İran ile rekabetlerinden dolayı dursalar da Mısır politikaları askeri darbeleri destekleyen doğrultuda olup Batı ile aynı çizgidedir. Bir başka deyişle Suudiler Merkez hegemonyanın dediklerinden fazla sapma göstermeyen bir dış politika izlediğinden ötürü, gerçek Üçüncü Dünya için bir rol model ve lider olmaktan çok uzaktır. Bunun yanında kendilerini Sünnilerin savunucusu olarak görmelerinde bile Vahhabilik çok büyük bir engel teşkil etmektedir. Zira Ortadoğu'nun çoğunluğunu oluşturan bahsettiğimiz Sünni Müslüman çevre için asla güvenli bir ortak değildir. Mısır darbesinde de bu somutlaşmıştır.¹⁵⁷

Ortadoğu bölgesinde hem demokrasi deneyimi, hem ekonomisi, hem de tarihten gelen mirası ile Türkiye en önemli ülke olarak öne çıkmaktadır.¹⁵⁸ Türkiye Soğuk Savaş döneminde Batı'nın ön karakolu, seksen yıla yakın "sözde" demokrasi deneyimi olan Ortadoğu'daki diğer ülkelere nazaran nispeten daha iyi ekonomik güce sahip, Ortadoğu ülkeleri açısından "Batının ajanı" olarak tanımlanan bir ülke olagelmıştır. Müslüman kimliği ve tarihi ile pek barışık olmayan Türkiye zaten Ortadoğu ile arasında duvarlar örmüş vaziyetteydi. Fakat ABD'nin hegemonyasının yerini çok kutuplu bir düzene bırakmaya başlamasıyla ve Wallerstein'in belirttiği gibi hegemon gücün olmadığı bir Ortadoğu'da kültür ve tarihten gelen dinamiklerin getirdiği neticede Ortadoğu ile yakınlaşmaya başlamıştır. Türk Dışişlerinin hinterlandına verdiği önem, iktidar partisinin Sünni Müslüman kimliği öne çıkarması ister

---

* Esad ailesi Suriye'nin Lazkiye şehriden olup Nusayridir. Nusayriler Suriye nüfusunun yaklaşık %10 kadarını oluşturmaktadırlar. Nusayrilik Hz. Ali'yi yüceltme hususunda Şiilikle ciddi benzerlikler göstermektedir.

¹⁵⁷ Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2006,s.263

¹⁵⁸ A.g.e., s.263

istemez Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşmasını sağlamıştır.¹⁵⁹ Türkiye Ortadoğu demografisinin siyasal hassasiyetlerini tam anlamıyla yansıtan bir iktidara sahip olduğundan, halk hareketlerinin de kimi zaman ilham kaynağı olmuştur. Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'deki muhalif hareketleri desteklemiştir. Müslüman Kardeşler ekolüyle çok yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Türk dış politikasının Ortadoğu bölgesinde tutarlı bir dış politika sürdürdüğü söylenebilir. Ortadoğu ülkelerinde sürekli demokrasi vurgusu yapmaktadır. Türkiye'nin demokrasi ve halk iradesi vurgusu aslına bakıldığında stratejik bir hamle olarak görülmelidir. Bölgede seçim sandığı nerede olursa olsun, Ortadoğu'nun toplumsal yapısı itibari ile Türk dış politikasının istediği yönde sonuç verecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin tutarlılığı en azından uzun vadede karlı çıkacağını gösterebilir. Bunun yanında Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı Ortadoğu politikasıyla imkân ve kabiliyetleri aynı doğrultuda değildir. Kendi iç problemleri, başta Kürt meselesinin çözülmemesi, her ne kadar ekonomik iyileşmeler görülse de askeri, teknolojik ve personel bakımından yetersizlikleri Ortadoğu'da küresel aktörlere karşı elinin yeteri derecede kuvvetli olmamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Türkiye her ne kadar tarihinden ilham alarak Ortadoğu siyasetini belirlemeye çalışsa da eski imparatorluk günlerindeki etkisine dönebilmesi kısa ve orta vadede imkânsız olarak görülebilir.

Sonuç Yerine

Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde ABD İkinci Dünya Savaşından günümüze değin hegemon güç olmuştur. Fakat ABD bu gücünü yitirmeye başlamış ve dünya çok kutuplu bir sisteme doğru evrilmeye başlamıştır.¹⁶⁰ Bu bağlamda Merkez, Yarı Çevre ve Çevre ilişkisi dinamik bir hal almaya başlamıştır. Yarı Çevre'de olan Türkiye, İran, gibi ülkeler merkezde yer alabilmek için, merkezdeki ülkeler ise yarı-merkezi kendilerinden uzaklaştırabilmek için ekonomik, politik birçok hamle yapmaktadırlar. 2013 yılında FED başkanı Bernanke'nin parasal genişlemeyi sonlandıracağına dair açıklamaları,¹⁶¹ buna bağlı olarak hegemon güç ABD'nin kurumlarından olan IMF'nin Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelere cari açıkları bahane göstererek büyüme oranlarını aşağıya çekip faizleri yükseltmeleri yönündeki telkinleri de Yarı çevre'yi ekonomik olarak engelleme çabaları olarak

---

¹⁵⁹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s.130-132.

¹⁶⁰ Emmanuel Todd, *İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü*, çev. Gülser Çetin, Ankara, 2004, s.174-183.

¹⁶¹ Ben S.Bernanke "Semiannual Monetary Report to Congress" 17 Temmuz 2013 <http://www.federalreserve.gov/newsevents/testimony/bernanke20130717a.htm> (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2013)

görülebilmek.¹⁶² Bunun politik ayağında ise Brezilya, Türkiye ve Mısır gibi ülkelerde halk ayaklanmalarını çeşitli medya kuruluşları ile manipüle ederek desteklemeleri ve mevcut iktidarları alaşağı etme girişimleri de gösterilebilir. Nitekim Merkez ülkelerin söz konusu gelişmekte olan Yarı-çevre ülkelerde ciddi manada finansal işbirlikçileri de bulunmaktadır. Bunlardan bariz olarak öne çıkan Mısır ekonomisinde önemli bir payı bulunan Mısır ordusu verilebilecek en iyi örneklerdendir. Nitekim Batı, Mısır'da finansal ve askeri işbirlikçileri ile birlikte 21. yüzyılda darbe yapmayı başarabilmiştir.

Her şeye rağmen merkezdeki ülkeler kaçınılmaz biçimde güç kaybetmektedir. Fransız ihtilalinde kurgulanan ulus devlet modeli dünyada yerini başka siyasi yapılanmalara, yeni bir dünyaya bırakmaktadır. Büyük Britanya ve ABD'nin 19. yüzyıldan itibaren ekonomilerini düşük denebilecek boyutlarda büyütmesi fakat bunun yanında söz konusu büyümenin iki katından fazla finansal büyümeleri ve neticesinde oluşturdukları finans-kapital sürdürülebilir bir düzen değildi.¹⁶³ Bugün yaşanan 2008 küresel mali krizinin temelinde yatan sorun ekonomik olarak merkezin iyice köşeye sıkıştığını bize göstermektedir. Merkezin kurguladığı bu sistem iktisadi açıdan krizlerle boğuşurken, siyasi olarak da bir devrin kapanmaya başladığını içinde bulunduğumuz yüzyılda büyük olasılıkla göreceğiz. İki yüzyılı aşkın süredir bu finans-kapitalin siyasi yansıması olan refahı merkez devletlerde tutmak adına faşizmden komünizme, küresel emperyalizmden, petrodollara tapan askeri diktatörlere, çevre ülkelerdeki darbeleri hükümetlerden savaş lordlarına kadar her şey de krizlerle doğru orantılı olarak son buluyor. Finans-kapitalle birlikte artık sorgulanmaya başlanıp ömrünü tüketiyor.

Ortadoğu için ise umut geçtiğimiz yüzyıla göre daha fazla. Merkez her ne kadar eski enstrümanlarını kullansa da Çevre artık yeni bir kapıyı aralamış gözüküyor. Ortadoğu'nun yolu ne kadar uzun olursa olsun, ne kadar meşakkatli olursa olsun bundan sonra Hegemonyayı kaybedenler Ortadoğu'nun parlak geleceğinin önüne geçemeyecekler, yalnızca süreyi uzatabileceklerdir. Yaşadığımız süreç artık Sykes-Picot'nun anlamsızlaşan sınırlarının ortadan kalkması için yalnızca zamana ihtiyaç olduğunu bize göstermektedir.

---

¹⁶² Uluslararası Para Fonu 2012 Yılı Türkiye Raporu, <http://www.imf.org/external/np/ms/2012/100912.htm> 26 Eylül 2012, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2013)

¹⁶³Rudolf Hilferding, "Finance Capital", 1910, <http://www.marxists.org/archive/hilferding/1910/finkap/ch16.htm> (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2013)

Kaynaklar

Kitap ve Makaleler

Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 2011

Charles Lindholm, İslami Ortadoğu, çev. Balkı Şafak, Ankara, İmge Yayınevi, 2004

Emmanuel Todd, İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü, çev. Gülser Çetin, Ankara, 2004

Immanuel Wallerstein, Dünya Sistemleri Analizi, çev.Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, bgst yayınları,2011

Immanuel Wallerstein, Gücün Retoriği Avrupa Evrenselciliği, İstanbul, bgst Yayınları, 2010

Immanuel Wallerstein, Liberalizmden Sonra, çev. Erol Öz İstanbul, Metis Yayınları, 2009

Immanuel Wallerstein, Modern Dünya Sistemi 1-Kapitalist Tarım ve 16.Yüzyıl'da Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri, çev.Latif Boyacı,İstanbul, Yarın Yayınları,2012

İzzetullah İzzeti, İran ve Bölge Jeopolitiği, çev.Hakkı Uygur, İstanbul, Küre Yayınları, 2006

Kristian Kurki et al., “ The Great Regression? Financial Crisis in an Age of Global Interdependence” The Finnish Institute of International Affairs, No 20, 2009

Perez Carlota, Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages, Cheltenham , Edward Elgar, , 2003

Samuel Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2006

İnternette Ulaşılan Kitap, Makale ve Raporlar

Andrev V.Korotayev, Sergey V. Tsirel, “ *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis*” 2010, <http://www.escholarship.org/uc/item/9jv108xp#page-1> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2013)

Ben S.Bernanke “Semiannual Monetary Report to Congress” 17 Temmuz 2013
<http://www.federalreserve.gov/newsevents/testimony/bernanke20130717a.htm> (Erişim Tarihi:14 Aralık 2013)

Hillary Clinton “America’s Pacific Century”, 11 Ekim 2011,
http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century#sthash.TNqpiLj8.dpbs (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

Immanuel Wallerstein “The Geopolitics of Arab Turmoil” , 27 Eylül 2012,
<http://www.iwallerstein.com/wp-content/uploads/docs/wallerstein-artilce-geopolitics-arab-turmoil.pdf> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2013)

Immanuel Wallerstein, “Armies in Power” 1 Eylül 2013, <http://www.iwallerstein.com/armies-power/> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

Immanuel Wallerstein, “France’s Aggressive Foreign Policy” 1 Kasım 2013
<http://www.iwallerstein.com/frances-aggressive-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

Immanuel Wallerstein, “U.S. Military Strike in Syria on Hold” 15 Eylül 2013,
<http://www.iwallerstein.com/military-strike-syria-hold/> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

Rudolf Hilferding, “Finance Capital”, 1910,
<http://www.marxists.org/archive/hilferding/1910/finkap/ch16.htm> (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2013)

Sykes-Picot Agreement, http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot_Agreement (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)

Uluslararası Para Fonu, Türkiye Raporu 2012,
<http://www.imf.org/external/np/ms/2012/100912.htm> 26 Eylül 2012, (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2013)

Avrupa Birliği Ortak Dış Politika Tesisi: Ortadoğu Örneği

Pınar Buket Kılınc

Özet

Bu çalışmada Ortadoğu'da Avrupa Birliği'nin (AB) uluslararası kimliğinin entegrasyon süreci bağlamında değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu değerlendirme yapılırken de, AB'nin küresel rolünün, dış politika oluşturma aşamalarının, bunun önündeki engellerin ve geçirdiği süratli değişim ile bugün ortak dış politika algısı şekillendirmedeki hedefinde ulaştığı noktanın incelenmesi hedeflenmektedir. Avrupa Birliğinin bölgede ortak dış politika yaratamamasının ve Ortadoğu'da zayıf bir politika sergilemesinin nedenlerinin açıklanabilmesi için Avrupa Birliğinin Ortadoğu politikasının Arap Baharı öncesi ve sonrası şeklinde ayrı ayrı incelenmesi, AB'nin geçirmiş olduğu dönüşümler neticesinde ortak dış politika belirleme ve algı şekillendirmesinin vardığı noktanın açıklanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Ortak Dış Politika, Ortadoğu, Entegrasyon ve Arap Baharı*

Abstract

This study will evaluate the European Union's international identity in the Middle East in the context of the integration process. While making this assessment, this article examines EU's global role, its foreign policy making stage, obstacles in front of it, its rapid changes, and the point reached at shaping today's common perception of foreign policy. To explain why the EU cannot created common foreign policy in this region and the its weak policy in the Middle East, this article will also study EU's Middle East policy both before and after the Arab Spring.

Keywords: European Union, Common Foreign and Security Policy, Middle East, Integration and Arab Spring,

Giriş

Avrupa Birliği'nin (AB) uluslararası kimliğinin entegrasyon süreci bağlamında değerlendirilmesi çalışmanın ilk bölümünü oluşturmuştur. Bu değerlendirme neticesinde, AB'nin küresel rolüne, dış politika oluşturma aşamalarına, bunun önündeki engellere ve geçirdiği süratli değişim ile bugün ortak dış politika algısı şekillendirmedeki hedefinde ulaştığı noktanın incelenmesine yer verilerek çalışmanın sonuç bölümüne ulaşılması hedeflenmiştir.

AB, 20. yüzyılın ikinci yarısında başladığı entegrasyon sürecini, klasik uluslararası sistemden farklı bir kurumsallaşma yöntemiyle, “uluslar-üstü sistem” olarak adlandırılan özgün bir siyasal ve hukuksal örgütlenme biçimine dönüştürmüştür. Bu süreç AB'nin; kurumsal yapısı, yetkileri, hedefleri, demokratik meşrutiyeti, siyasal kimliği, sınırları ve

uluslararası sahnede oynayabileceği rolün niteliğini kapsayan birçok konuyu içine alan arayış ve tartışmalar sürecini başarı ile tamamlamasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁴ Diğer taraftan, 2004 yılındaki genişleme sonrasında sınırları Ortadoğu ülkeleri ile daha da yakınlaşan AB için bölgenin önemi daha da artmış; Ortadoğu'nun 2010 yılından itibaren yaşadığı hareketli geçiş dönemi AB'nin yeniden yapılanmasında önemli yer edinmiştir. 1995 yılında Barselona Süreci ile oluşturulan Avrupa Birliği Ortadoğu politikasında Batılı değerlere yapılan vurgu ve 2010 yılında gelinen nokta, birliğin küresel bir aktör olarak söylemlerindeki gücünün tartışılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. AB'nin 2010 yılında oluşturduğu Avrupa Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliğinin sorun bölgesi Ortadoğu'da küresel bir aktör olarak zayıf durumda kaldığı görülmüştür. AB tarihsel işbirliklerini kullanarak krizi yönetmeye çalışmış, Arap dünyasında yaşanan beklenmedik ve hızlı değişimlere, aslında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde politik, ekonomik ve sosyal yeni boyutlar kazandırmayı hedeflemiştir.

AB'nin bölgede ortak dış politika yaratamamasının ve Ortadoğu'da zayıf bir politika sergilemesinin nedenlerinin açıklanabilmesi için AB'nin Ortadoğu politikasının Arap Baharı öncesi ve sonrası şeklinde ayrı ayrı incelenmesi çalışmanın ikinci kısmını oluştururken, son bölümde AB Ortak Dış Politika tesisinin zayıflığı Ortadoğu bölgesi bağlamında değerlendirilecektir.

1. Avrupa Entegrasyon Süreci Bağlamında Avrupa Birliği

Kıta Avrupa'sı tarihin her döneminde önemli rol oynamış, dünyanın siyasi, sosyal ve kültürel alanlarında belirleyici olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra Avrupa'nın yöneldiği iktisadi alandaki entegrasyon, 1993 yılında Avrupa Birliği kurumsal adını almıştır. AB bugün itibariyle 28 üye ülkesi ile iktisadi, siyasal bütünleşmenin önemli bir ürünü olarak, ulus-üstü siyasal-kurumsal bir yapılanmanın göstergesi haline gelmiştir. Varlığı uluslararası antlaşmalara dayanan, egemen devletlerden oluşan konfederal bir birlik olarak görülse de; ulus-üstü hukuksal yapılanması, tartışmalı olsa da ortak dış politikası ile federal bir devlet yapısını ortaya koymaktadır. Konfederalizme yeni yorum getirerek kendi ulus-üstü modelini

---

¹⁶⁴ Sanem Baykal ve Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, İstanbul, İletişim, 2012, s.340.

uluslararası sisteme dahil eden AB¹⁶⁵ aynı zamanda entegrasyon üzerine geliştirilen bütün teorilerin inceleme konusu olmuştur.

Avrupa entegrasyon süreçlerinin 1980 sonrasındaki gelişimine bakıldığında, yeni işlevselcilik ve hükümetler arası kurumlaşmacılık üzerinden ilerlediği görülmektedir. Sürecin incelenmesi sırasında karşılaşılan ilk ayırım, federalistlerin entegrasyonu yüksek politik konular üzerinden değerlendirmesi ve işlevselcilerin politik konulardan uzak durmasıdır. Avrupa bütünleşmesinin ilk basamağı işlevselcilerin öngördüğü üzere siyasal düzlemden uzak, ekonomik düzlemde başlamıştır. Sonrasında yeni işlevselcilik, ekonomik sektörler üzerinden başlayacağını öngördüğü entegrasyonun- ekonomik, mali, parasal ve teknik alanda başlatılan işbirliklerinin- aşama aşama politik işbirliğine dönüşeceğini varsaymıştır.¹⁶⁶ Avrupa entegrasyonu üzerine yapılan tartışmalar neticesinde Avrupa Birliği'nin yapı taşı entegrasyonda, 'Avrupa Dış Politikası' adına olması gereken noktaya gelinemediği görülmüştür. Eleştirel kuramın temsilcilerinden Habermas, AB entegrasyonunun başarıya ulaşabilmesi için tek bir ağızdan dış politika söyleminin öğrenilmesinin ve iç-dış politika ayırımı olmayan bir birleşmenin gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁶⁷ Nitekim, AB entegrasyonu üzerine geliştirilen çok sayıda kuram bulunmaktadır; her biri genişleme ve bütünleşme aşamaları sonrasındaki durumların analizinde bir noktayı açıklayabilmektedir; lakin varılan nokta çağdaş bir benzeri bulunmayan Avrupa entegrasyonunun mevcut yapısının ve varacağı noktanın tek bir kuram etrafında incelenemeyeceğini göstermektedir.¹⁶⁸

Küresel düzende Avrupa Birliği'nin rolünün ve politika yapım sürecindeki etkisinin incelenmesine Avrupa ile kastedilen coğrafi alan tanımlaması ile ilişkilendirmek, bir bütün olarak hedeflenen coğrafi, ekonomik ve siyasi entegrasyonun güvenlik ve dış politika alanındaki başarısına etkisini çözümlene açısından önemli bir kıstastır. Sınır alanları veya bölgeler kamusal alanın kuruluşunda merkezi rol oynar ve Avrupa biçimlendirilişinden bahsederken-kapsadığı hakların ve devletlerin sorunlarını tartışırken- sınır konusuna ayrıcalık tanınması, politik-ekonomik güç ilişkilerinin, maddi çıkarların ve kimlik temsillerinin berraklaşmasını sağlamaktadır. Avrupa denilen kıta Batı uygarlığının ilkelerini savunmak adına belli bölgeleri sınırları içinde dahil ederken- ki Balkanlar buna örnek teşkil edebilir-

¹⁶⁵ İsmail Cem Karadut, "Ulus-Ötesi Bir Siyasal Örgütlenme: Federalizm ve Konfederalizm Arasında Avrupa Birliği", Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 25, 2013, s. 16.

¹⁶⁶ Nilüfer Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 3, No 9, 2007, s. 85-87.

¹⁶⁷ A.g.e., s.91-92.

¹⁶⁸ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 1-32.

diğer yandan parçanın dışında tutabilmiştir.¹⁶⁹ Tarihte Avrupa'nın icadı Arap Fetihlerine (640-642) dayanmaktadır. Fetihler, Akdeniz bölgesini ikiye bölerek bugün bildiğimiz şekliyle Avrupa'yı yaratmıştır. Arap Fetihleriyle Suriye ve Mısır'ın ve hemen ardından Kuzey Afrika'nın en uç noktasına kadar (İspanya'nın yanı sıra) fethedilmesinden sonra Batı eskisine göre daha 'Avrupalı' olmuştur.¹⁷⁰ Tarihsel olarak Avrupa'nın sınırlarına dayalı yapılan tartışmalara- Avrupa Birliğinin oluşum sürecinde ve genişlemeler sonrasında- yeni bir boyut eklenmiştir. Özellikle 2004 yılında hiç beklemedik derecede bir genişleme gerçekleştiren AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru yaşadığı genişleme, jeopolitik yeniden yapılanması üzerinde derin etkiler doğurmuştur. Fransa, Almanya, İngiltere (AB3) ekseninin hakim olduğu ve büyük devletlerin genel olarak önceliklerini dayatabildikleri sistem olmaktan doğu genişlemesiyle uzaklaşması beklenen AB için durum realiteye farklı olmuştur. Mevcut sisteme yeni katılan üyeler AB sınırlarını değiştirirken, ekonomik problemleri beraberinde getirmiş, mevcut pazar ve nüfus büyürken, AB gelirlerine pozitif etki yaratamamıştır.¹⁷¹ AB'nin coğrafi merkezinin Fransız topraklarından, doğuya doğru yer değiştirmesi topluluk bütününe belirgin jeopolitik yer değiştirmesine, Avrupa projesinin doğuya doğru coğrafi ve kuşkusuz siyasi yayılımını değiştirmiştir.¹⁷²

Uluslararası ilişkilerde reel durumun değerlendirilebilmesi amacıyla sınırların göz önünde tutulması, küresel ve bölgesel dengeleri etkileyebilecek güçteki ülkelerin¹⁷³ ve birliklerin stratejik tercihlerinin anlamlandırılmasında, etkilerinin değerlendirilmesinde önem teşkil etmektedir. AB genişlemesinin nerede duracağı belirsizdir ve kesin hatlarla çizilmiş sınırları ortaya konmamıştır. 1951 yılında kuzey-güney ekseninde yer alan altı ülkeyle başlayan Avrupa bütünleşmesi ve ardından gelen altı genişleme dalgasından sonra bugün gelinen noktada kimileri AB sınırlarını Atlantik'ten başlatıp Ural dağlarına kadar devam ettirirken, kimileri de Büyük Britanya Adası'nı bile Avrupa'ya dahil etmemektedir. Genişleme gücün ve çıkarın dağılımını, ayrıca AB'nin hedeflerini, normlarını, etkinliğini ve kimliğini etkilemektedir.¹⁷⁴ Sonuç olarak AB'nin kendi içindeki yaşadığı dönüşüm, dünyadaki hızlı değişimle birleşmiş, ortaya koyduğu politikalar aracılığıyla verdiği tepkiler başarılı

¹⁶⁹ Etienne Balibar , “Avrupa'nın Sınırlarında”, çev. Ufuk İlkay Sümer, Avrupa Birliği, Conatus Çeviri Dergisi, Sayı 3, 2005, s. 21-25.

¹⁷⁰ Luciano Canfora , *Avrupa'da Demokrasi*, çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür, 2010, İstanbul, s. 14.

¹⁷¹ Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev: Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, İstanbul, Adres, 2013, s. 591.

¹⁷² Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, çev. İsmet Akça, NTV, 2007, İstanbul, s. 92.

¹⁷³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre, 2011, s. 323.

¹⁷⁴ Hüseyin Kutay Aytuğ, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2008, s. 151.

sonuçlar doğuramamaya başlamış, AB'nin krizleri yorumlaması ve krizlerden toplu olarak çıkması da güçleşmiştir.¹⁷⁵

2. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası: Arap Baharı ncesi ve Sonrası

AB'nin Ortadoğu politikasının şekillenmesinde Arap Baharı ncesi etkili olan en önemli gelişme 11 Eylül'dr. 11 Eylül sonrasında patlak veren Irak krizi ve sonrasında bölgede yaşanan yoğun tek taraflı Amerikan politikası, AB'nin de politikalarını İslami terörizm, bölgede barış ve güven ortamının sağlanması üzerinden şekillendirmesine neden olmuştur. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri, ABD ve AB'nin kendi hedeflerine ulaşmak noktasında yaşadıkları bölünmedir.¹⁷⁶ Ortadoğu stratejisindeki diğer önemli dönüm noktası AB'nin 2000'li yıllarda yaşadığı genişleme dalgalarıdır. Ortadoğu'nun stratejik nedenlerle taşıdığı önem 2004 yılındaki AB genişlemesinin ardından artarak devam etmiştir. Arap dünyasında son yıllarda patlak veren büyük çaplı halk hareketleri, bölgede etkin dış politika sergilemeye çalışan tüm aktörleri olduğu gibi AB dış politikasında da değişimler yaratmıştır.

Ortadoğu bölgesi mezhepsel bakımdan çok karışıktır ve kimi yerde azınlık yönetimleri söz konusu olması nedeniyle kimlikler giderek mezhepsel hatlar üzerinde çizilmekte ve siyasi tavırlar da ona göre şekillenmektedir.¹⁷⁷ Diğer bir deyişle, Ortadoğu tanımlaması coğrafi bir tanımlama olmaktan daha çok kültür-bağımlı niteliği ne çıkan bir jeo-kültürel tanımlama olma özelliği taşımaktadır. Bu nokta da AB coğrafi tanımlaması ile ortak nitelikler barındırmaktadır. AB içinde jeo-kültürel tanımlamalar yapılmış, entegrasyon sürecinin incelendiği çalışmalarda sıklıkla yer verilmiştir. Nitekim, yüzyıllardır politika yapıcılarının ve araştırmacılarının bakış açılarını yansıtan farklı ve çelişen bir çok tanımlamada kullanılan Ortadoğu; stratejik parametrelerdeki değişimlerle son derece dinamik bir konjonktür ortaya çıkarılmıştır.¹⁷⁸ Bu minvalde uluslararası ilişkilerde ağırlığını arttırmaya alışan AB gibi küresel aktörler bölgeye dayalı politikalarında sabit olamamış, bölge-ölçekli stratejiler geliştirme kapasitesine sahip bölgesel güçlerin ve küresel dengelerin etkisiyle çelişkili politikalar ortaya koymuştur. 20. yüzyılın başında itibaren bölgede yaşanan jeo-kültürel farklılaşmalar ve paralanmalarda bir nebze etkisi olan Avrupa-merkezli aktörlerin

¹⁷⁵ Bknz: 'Vitesli-Kademeli Avrupa Tartışmaları' Son yıllarda AB için gelecekte ekonomik ve siyasi birliktelikten çok, çok vitesli Avrupa olasılıkları tartışılmaya başlamıştır. AB karar alma mekanizmasında hakim konumda olan A3 tarafından da ortak kararlar alınamıyorsa, bu noktada uyumlu hareketin varlığı imkansız olarak değerlendirilmekte, yeni yapılanmalar üzerindeki tartışmalar artmaktadır.

¹⁷⁶ Ignacio lvarez ve Ossorio Alvario, "The European Strategy for the Middle East, Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, Cilt 4, No 19, 2004, s. 1.

¹⁷⁷ Deniz lk Arıboğan, *Büyük Resm Görme*, İstanbul, Timaş, 2013, s. 87.

¹⁷⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre, 2011, s. 324-327.

politikaları, doğal kaynak stoku oluşturan Ortadoğu'da jeopolitik ve ekonomik planlamaları içermiştir. Sadece bir bölgenin değil süregiden düzenin adı olarak Ortadoğu'da 2010 yılı, AB açısından önemi yüksek, dikkatlerin toplandığı bir yıldır. Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerinin AB dış politikasına yansımalarının ve küresel aktör olarak AB'nin rolünün değerlendirilmesinde 2010'da oluşturulan Avrupa Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin rolünün incelenmesi AB'nin ortak dış politika hedefinin başarısının ölçülmesi açısından oldukça önemlidir.¹⁷⁹

Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında SSCB'nin bölgesel etkinliği zayıfladıkça küresel rekabet unsurları ABD için önemini göreceli olarak kaybederken; ABD dengelerde müttefik ve düşman unsurları daha net tanımlamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte Avrupa ülkeleri ve genelde AB bütün taraflarla dengeli ilişkiler geliştirmeye özen göstermiş, bu ülkelerin bölge ülkeleriyle olan ticari ve diplomatik ilişkileri dengeli ve kademeli gelişme göstermiştir.¹⁸⁰ Avrupa'nın Ortadoğu politikasında etkinlik kurma çabasının en önemli ataklarından biri Körfez Savaşı sonrasında Avrupalı güçlerin ve ABD'nin girişimi ile başlatılan Ortadoğu Barış Sürecidir. Bu süreçte AB, hem bölgede daha etkin bir konum elde etmeye çalışmış, hem de bölgede kendini ABD'nin alternatifi olarak sunma çabasına bürünerek, daha çok Arapların tutumunu destekler, diğer bir deyişle Arap toplumlarının düşünce ve duygularını gözetir tavır almıştır.¹⁸¹ ABD'ye nazaran Ortadoğu bölgesiyle daha köklü tarihi bağları olan Avrupa ülkeleri tarihten gelen ulusal politikalar ile Soğuk Savaş süresince ortaya çıkan küresel çift kutuplu yapılanmanın gerektirdiği blok politikaları arasında ciddi çelişkiler yaşamış, AB ortak dış politika yapım süreci ile bu ilişkileri daha da karmaşık bir yapıya büründürmüştür. Bu bağlamda Avrupa ülkelerinin yönelebilecekleri üç farklı politika düzlemi oluşmuştur: ABD'nin yer aldığı Batı Bloku politikası, farklı AB üyesi ülkelerin çıkarlarını uyumlaştırmaya çalışan AB ortak dış politikası ve kendi tarihi, coğrafi ve ekonomik tercihlerini yansıtan ulusal dış politika.¹⁸² AB'nin Ortadoğu ile ilişkilerini kurumsal ve nitelikli bir yapıya kavuşturması 1995 yılında imzalanan Barselona Deklarasyonuna tekabül etmektedir. Başlangıçta, deklarasyon ile planlanan, AB'nin Güney Akdeniz -Kuzey Afrika- ülkeleriyle olan ilişkilerinin şekillendirilmesine yönelik yol haritasının çıkarılmasıdır. Projenin temel referansı, demokratik reformların hayata geçirilmesi adına siyasi bir diyalog

---

¹⁷⁹ Müjge Küçükkeleş, "AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", Sayı 63, SETA Analiz, 2013, s. 4.

¹⁸⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre, 2011, s. 343-344.

¹⁸¹ Burak Tangör, "Ortadoğu Barış Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin İsrail'e Yaklaşımı (1991-2001)", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, No 1, 2004, s. 250.

¹⁸² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre, 2011, s. 348.

kurmak olarak belirlenmiştir; lakin ekonomik ve güvenlik projeleri ağırlıklı devam etmiştir.¹⁸³ Bunun yanı sıra serbest ticaret ekonomisine geçiş desteği ve finansal işbirliği diğer öngörüler olarak planlanmıştır. Lakin en önemlisi, Arıboğan'ın da ifade ettiği üzere uygarlıklar çatışması temelinde şekillenen siyasi fay hattının kırılmasını önleyecek sosyal ve kültürel bir diyalog ortamı kurmak şeklinde tanımlanmıştır. İşlevsel bu çerçeve, akabinde Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesinin ana hatlarını oluşturmuştur.¹⁸⁴ Akdeniz Ortaklığı temelli şekillenen Barselona Deklarasyonu ile AB, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın, ekonomi temelli liberal demokrasi teorilerinin desteğiyle gerçekleştirilecek ekonomik reformlarında etkin rol almaya çalışmıştır. Ancak, 11 Eylül sonrasında şiddetlenen siyasi reform hedeflerini pratiğe taşıyamamış, AB3 nezdinde desteklenen girişimler ve demokratik reform yardımlarıyla diyalog geliştirme çabasını sürdürmüştür. AB demokrasi ihracı adı altında, bölgede demokrasi ve insan hakları prensiplerinin yayılması gerektiğini vurgularken, kendi içinde çelişkiler ortaya koymuştur. Nitekim jeo-stratejik öneme sahip ülkelere AB yardımlarından en fazla payı verirken, bu ülkelerdeki siyasi baskıları göz ardı etmiştir.

AB'nin genel hitabetinde yer alan, 1995 yılında Barselona Sürecinde ve sonrasında Avrupa Akdeniz Ortaklığında yeniden adlandırmış olduğu gibi, bölgede demokrasi sağlanması taslağına, 2004 yılı Akdeniz ve Ortadoğu Stratejik Ortaklığı raporunda tekrar değinmiş ve Suriye, Filistin, Lübnan, İsrail aynı yıl Avrupa Komşuluk Politikasının içine dahil edilmiştir. AB'nin bölge politikasının temel özellikleri: (i) yumuşak güce ve sosyo-ekonomik stratejilere vurgu, (ii) baskın AB3 üyesinin politikasının AB dış politikasında yön belirleyici olması, (iii) AB'nin her ülkeyle ikili düzeyde politika-ikili antlaşmalar- oluşturması (iv) AB'nin kompleks bir yapıya sahip olması sonucu Konsey, Komisyon ve Parlamentonun¹⁸⁵ Ortadoğu ve diğer bölgelerde dış politika çalışma alanında farklı yetki ve araçları barındırmasının karışıklığı, şeklinde özetlenebilir. AB'nin demokrasi ve insan haklarına dayalı vurgusu somut politikalara dönüşememiş, ekonomi temelli projeler ile bölgede etkinliğini korumaya çalışmıştır.

---

¹⁸³ Bknz. "Barcelona Declaration adopted at the Euro Mediterranean Conference", European Commission, Brüksel, 27-28 Kasım 1995, http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15001_en.htm

¹⁸⁴ Deniz Ülkü Arıboğan, *Büyük Resmi Görmek*, İstanbul, Timaş, 2013, s. 83.

¹⁸⁵ Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu hakkında detaylı bilgi için bknz: www.ab.gov.tr .Komisyonun Ortadoğu konusundaki öncelikli hedefler nedeniyle (AB. 1. Sütununda bulunur, kalkınma teşvikleri, mali kaynaklar vb) baskın konumdadır, ayrıca Konsey AB. 2. Sütununda, birbiriyle uyumlu AB Dış politikanın uygulanmasından sorumlu olarak yer alır.

2000’li yılların ikinci yarısından itibaren yükselen reel-politik yaklaşımlar, başarısız olan demokrasi söylemleri sonucu bölgede daha da kuvvetlenen otoriter rejimler ve kısıtlı reformlar neticesinde; AB yeniden ekonomi temelli işbirliklerine-dış politika- yapılanmasına yönelmiştir.¹⁸⁶ Özellikle ekonomik krizler-Avro bölgesi krizi- neticesinde geri planda kalan Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası’nın (ODGP) yeniden şekillenmesi için Arap dünyasında yaşananlar, yapılan revizyonların tetikleyicisi olarak değerlendirilmiş; lakin Birlik içinde Ortadoğu bölgesi için ortak dış politika ve ortak güvenlik stratejisi belirlenmesinin söylemler deki kadar kolay bir hedef olmadığı tekrar gözlenmiştir. Arap Baharı olarak nitelendirilen dönem AB ülkelerinin ulusal çıkarları doğrultusunda farklı görüşleri ortaya koyduğu, ayrışmanın net ortaya çıktığı bir dönemdir. Kimi üye ülkeler demokrasi söylemini kuvvetlendirmeyi tercih ederken, diğer taraftan Fransa gibi AB’nin savunma gücüne daha fazla önem atfeden ülkeler bulunmaktadır. Bir noktada Ortadoğu’da küresel güç dengeleri değişirken baskın olan küresel gücüyle AB değil; onun başat üyeleri ve ağılıkla onların kararıyla-çıkarlarıyla- şekillenen mali yardımlar, ekonomik programlardır.

Genişleyen AB’nin demokratik meşruiyetinin artması ve birliğin uluslararası sistemdeki rolünün kuvvetlenmesi için Lizbon Antlaşması’nda ODGP ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda AB’nin dış politikada tüzel bir kişilik kazanmasını sağlayacak olan mekanizma AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği 2010 yılında oluşturulmuştur.¹⁸⁷ Lakin AB’nin ODGP’nin Arap hareketlerindeki gibi hızlı yanıt verilmesi gereken kriz veya durumlarda başarılı olduğunu-olacağını- söylemek oldukça zor gözükmektedir.¹⁸⁸ Arap hareketleri öncesinde de AB’nin ekonomik kalkınmada lider olma hedefinde başarılı olamadığı gözlemlenebilmektedir.

---

¹⁸⁶ Müjge Küçükkeleş, “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, Sayı 63, SETA, 2013, s. 4-9.

¹⁸⁷ Lizbon Antlaşması ile getirilen kurumsal yeniliklerden Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilciliği, değiştirilen Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmasınının 18. Md. Hükümleri neticesinde oluşturulmuştur. Bu birim; üye devletlerin ve AB’nin dış politikalarının daha uyumlu formüle edilmesini ve birbirlerini tamamlanmasını sağlamanın yanı sıra daimi temsilcisi olan bir uluslararası aktörün yaratılmasını da amaçlamaktadır. Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi’nin görevi ile genel olarak AB’nin dış ilişkileri ve ODGP’nin kamusal unsurları arasında koordinasyonu etkili bir şekilde temin etmektir. Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi, Birliğin, uluslararası bir aktör olduğunu vurgulamak için oluşturulmuştur. Ancak, Christian Mölling’inde belirttiği üzere etkili bir entegrasyona ya da güvenlik ve savunma alanında asgari işbirliğine doğru Konsey ve Komisyon’un örgütsel geleneklerinin değişiminin yönetimi, Yüksek temsilci için zorlu bir görev olacaktır. Detaylı bilgi için bkz: Barış Özdal, “Avrupa Birliği Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi, Dora, 2013, s 188-189.

¹⁸⁸ Helene Sjursen, “Understanding the common foreign and security policy”, der: Michèle Knodt ve Sebastiaan Princen, *Understanding the European Union’s External Relations*, Routledge/ECPR, 2003, s. 50.

Avrupa liderlerinin aklındaki sosyal-ekonomik kalkınmanın türü, AB'nin Ortadoğu'daki krize olan tepkisine cevapları niteliğindeki, 2011 yılında oluşturulan -üçlü iletişim-politikalarıyla daha da netleşmiştir. Güney komşularıyla-ki bu ilişkiler Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerinin de düzenlemesi niteliğindedir- olan ilişkilerinde AB dış politika ilkelerini yeniden yazma girişiminde bulunmuştur. İlk olarak, Avrupa Dış Eylemler Servisi (European External Action Service: EEAS¹⁸⁹) ve Avrupa Komisyonu, Mart 2011'de yayınlanan "Güney Akdeniz'de Ortak Refah ve Demokrasi için Ortaklık" başlıklı belgede "teşvik esaslı yaklaşımı" ortaya koymuştur. Teşvik esaslı yaklaşım, daha fazla reformun AB ile yapılacak daha fazla işbirliği neticesinde sağlanacağını ve "daha fazlası için daha fazla" ilkesi neticesinde artan reformlarla AB desteğinin de artacağı şeklinde açıklanmıştır. "AB'nin ilişkilerinde temel adım değişikliği olarak" müjdelenen bu yaklaşımda, kendilerini reformlara adanmış ortaklarına, "düzenleyici yakınsama" yaklaşımında olduğu gibi, "Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri" anlaşması sayesinde daha fazla pazar erişimini, yasal göçü ve ödenek artışını kolaylaştıracak "hareketli ortaklığı" önermiştir. Belgeyi, Mayıs 2011 tarihinde yayınlanan "Değişen Komşuluğa Yeni Bir Tepki" başlığıyla başka bir iletişim türü izlemiştir. Burada bir öncekinin üzerinde daha fazla durulmuş ve tekrar AB dış politikasının köşe taşlarından biri olarak şartlılık ilkesine vurgu yapılmıştır: "AB'nin komşularına desteğini artırması şarttır". Üçüncüsü; demokratik geçişleri, ekonomik büyümeyi ve kurumsal yapılanmayı desteklemeyi amaçlayan "Ortaklık, Reform ve Kapsamlı Büyüme Desteği" programını Eylül 2011 tarihinde yürürlüğe koymuştur.¹⁹⁰ Arap hareketleri sonrasında ek ödenekler oldukça önemli hal almış ve hareketli ortaklığa dair tartışmalar yoğunlaşmıştır; ama sonuç olarak AB'nin başlıca araçları hala ticaret ve sınırlı yardımdır. Bütün bu araçlar esasen AB'nin çıkarlarını koruyan şartlılık ilkesiyle eşleşmektedir. Şartlılık ilkesi, yardım ve ticareti siyasi gelişmelere bağlayan geleneksel bir AB aracı olarak Arap Baharı sonrası dönemde de etkinliğini korumaktadır. Ticaretin rolüyle AB'nin düzenleyici yakınsama yaklaşımında iyi bir şekilde örneklenmektedir. Esasında, AB'nin şartlılık ilkesiyle talep ettiği her düzenleme, ülkeler arasında politik yakınsamaya yol açma potansiyeli taşımaktadır. Avrupa'nın ekonomik bütünleşme ve ticareti siyasete bağlayan yaklaşımı ülkeler arasındaki politika yakınsamasının

---

¹⁸⁹ AB'den bağımsız bir kurum olan EEAS'nin temel görevi AB'nin dış ilişkilerinin geliştirilmesidir. AB Dünya'nın hemen hemen her ülkesiyle ikili ilişkilerini sürdürmektedir ve yükselen güçler ile geliştirdiği stratejik ortaklıkları ikili anlaşmalar ile zenginleştirilen AB yurtdışında büyükelçilik benzeri AB Delegasyonu tarafından temsil edilmektedir. Avrupa Birliği diplomasi, ticaret, kalkınma yardımı ve küresel kuruluşlar ile çalışarak uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynar. Lizbon Antlaşması (2009) Dışişleri ve Güvenlik Politikası için önemli adımlar atarak, AB'nin diplomatik kolu, Avrupa Dış Eylemler Servisinin kurulmuş olması ile, dış eylem alanında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bknz: http://www.eeas.europa.eu/what_we_do/index_en.htm

¹⁹⁰ Federica Bicchì, "The Irrelevant Power?", ed: Fawaz A. Gerges, The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World, Cambridge, 2013, s. 429-446.

önemli bir nedeni olarak belirtilmektedir. Öngörülmeven değişimlerin yaşandığı bölgede “istikrarlı otoriter rejimlerin” yıkılması ve halk hareketlerinin hesaplanamamış ölçüde sonuçlarının olması, AB tarafından ortaya konan hiçbir politikanın başarısının sanıldığı kadar kolay olamayacağını göstermektedir

Arap dünyasında yaşanan halk ayaklanmalarının ardından üç yıla yakın zaman geçmiş olmasına rağmen belirsizlikler sürmektedir. AB'nin demokratik reform adı altında demokratik seçimler ve sivil toplumun rolünün güçlendirilmesi hedefleri, ekonomik reformların da istikrarsızlığı neticesinde istenilen noktaya gelememiştir. Yukarıda değinilen AB'nin geliştirilmiş Komşuluk Politikaları AB'nin, siyasi, ekonomik ve toplumsal temeller üzerinden teşvik bazlı yaklaşımını kuvvetlendirmiştir. Arap Baharı sonrasında geliştirilen politikalarda, net, bölgeye özgü, farklı bir yaklaşımın olduğunu söylemek yanlış olacaktır. AB stratejik nedenlerle bölge ülkeleri arasında farklı, reel duruma göre değişen politika tesisine yönelmiştir. Arap Baharı sonrasında, hiyerarşik ve tek yönlü politikalarını, eşitlikçi-iki taraflı sorumluluk- yaklaşıma doğru yöneltmeye dayalı politikalar ortaya koymuş olsa da; realitede Tunus ve Mısır gibi değişimin gerçekleştiği ülkelerde istikrar destekçiliğinden demokrasi destekçiliğine, Libya'da Kaddafi rejimini deviren NATO müdahalesine öncülük ederken, Körfez ülkelerinde monarşinin meşruiyetinin karşı koymadan kabul ederek¹⁹¹, Ortadoğu'nun bir bütün olarak yaşamış olduğu sıkıntılı süreç karşısında yakın geçmiştekinden çok da farklı olmayan yaklaşımlar sergilemiştir.

AB'nin Ortadoğu'daki siyasi etkinliğini artırma çabası gerek bölgedeki siyasal sorunlara daha fazla dahil olarak gerekse önemli aktörlerle ilişkiler geliştirerek artırılmaya çalışılmış; lakin değerlerin oluşturduğu AB politikası bölgede etkin olamamıştır. Bölge politikasında etkili bir küresel aktör olabilmenin yolu çıkarları desteklemekten ziyade; yaptırımlardan ve ideolojik mücadelelerden uzak, uyumlu, dengeli politikalar üzerinden hareket edilmesiyle ulaşılabilecek bir hedef olarak görünmektedir.

---

¹⁹¹ Müjge Küçükkeleş, “AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, Sayı 63, SETA, 2013, s. 14-15.

3. Sonuç Yerine: AB Ortak Dış Politika Tesisi Mümkün mü?

“Bugünün dünyası bize gösteriyor ki biz birlikte hareket ettiğimizde daha iyiyiz. Buna çoğu zaman değiniyorum ki, bizim yaptığımız ulusal diplomasinin rolünü almak değil; ancak tüm AB üyeleri tarafından kabul edildiği üzere, bizim yalnız yapamayacağımız ve birlikte yapabileceğimiz şeyler var.”

Catherine Ashton

*“Aynı birliğin içinde yer almak dünyayı aynı gözlüklerle okumayı gerektirmiyor.”*¹⁹² Ancak, bu durum AB'nin dış politika aktörü olarak hareket etmesinde imkansızlığı beraberinde getiriyor. AB'nin entegrasyon sürecinde yaşamış olduğu temsil krizi neticesinde dış politika tesisinde hep karışıklıklarla mücadele etmektedir. Farklı dış politika eğilimleri taşıyan ana aktörler entegrasyon sürecinin zorlaşmasının bir diğer nedenidir. (Örneğin İngiltere dış politikada Atlantik eğilimli iken, Fransa Avrupa eğilimli yaklaşımı benimsemiştir.) Atlantik eğilim AB'nin dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında geliştirilmesini savunurken; Avrupa eğilimi, ekonomik bütünleşmeye siyasi bütünleşmeden daha fazla çaba gösterip, dış işleri ve savunma konusunda bağımsız kontrole sahip olunmasını devlet egemenliğinin en önemli boyutu olarak değerlendirmektedir.¹⁹³ Bugün gelinen nokta, bu farklılıkların, özellikle genişleme dalgasıyla etki alanı genişleyen AB'de daha da belirgin hale geldiğidir. Ulusal ve siyasi çıkarlar üzerindeki rekabet gittikçe artarken, AB'nin derinleşmesine dayalı sınırlamalar artmaktadır. Her ne kadar AB, AB Anayasası yoluyla karar alma mekanizmasında iyileştirme çalışmaları yapsa da, başat üyeler tarafından bile kabul edilemeden geri çekilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde AB sürecinin iç dinamiklerinin gerekliliği ve ABD'den bağımsız izlenmesi arzulan ortak dış politika yaratma arzusu, AB için yeni güvenlik ve dış politika parametrelerinin şekillenmesi anlamı taşımaktadır. AB'nin kurucu antlaşması olarak tarih sahnesinde yerini alan Maastricht'de Birliğin küresel anlamda oynayacağı role dayalı betimlemeler yapılırken; dış ve güvenlik politikası yaratmadaki gücüne değinilmiştir.¹⁹⁴ Antlaşma, eğer başta oybirliğiyle kabul edilmişse, nitelikli oy çokluğuyla uygulamaya sokulabilecek ortak tutum ve birleşik eylemlere olanak tanımaktaydı;

¹⁹² Deniz Ülkü Arıboğan, *Büyük Resmi Görmek*, İstanbul, Timaş, 2013, s. 71.

¹⁹³ Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev: Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, İstanbul, Adres, 2013, s. 586-587.

¹⁹⁴ Ömer Akgül, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO-AB İlişkilerinde Rekabet-İşbirliği Analizi ve Türkiye Faktörü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 7, 2008, s. 94.

ancak karar alma süreci içinde birçok karışıklığı barındırmaktadır. Konsey her konuda oybirliğiyle karar alma alışkanlığını kırmakta zorlanıyordu. Bu olumsuzlukları aşmak adına, AB'nin kendi sınırları dışında daha etkin eylem yolları geliştirmesini sağlayacak mekanizmaları-eylem yollarını-geliştirmesi gerekmektedir.¹⁹⁵ Araştırma bölgesi Ortadoğu'da AB'nin bu gerekliliğin tesisindeki durumuna bakılacak olursa; siyasi ve stratejik öneme sahip Mısır meselesinde Avrupa özellikle siyasi protestoları bariz bir şekilde desteklemeye tereddütle yaklaşmıştır. İlk AB beyanatlarında karşılaşılan, Mübarek'in devrilmesini talep etmekten ziyade mübarek rejimini barışçıl protestoculara karşı şiddeti bırakması ve gerekli reformları yapması hususunda çağrıda bulunma şeklinde olmuştur. Birçok araştırmacı, ABD başkanı Barak Obama'nın yapmış olduğu "Mübarek'in şimdi orayı terk etmesi gerekir."¹⁹⁶ şeklindeki cesur duyurusuna kadar AB'nin Mısır halkının Mübarek'in istifa etmesi gerektiği yönündeki taleplerini tam olarak desteklemediğini işaret etmiştir.¹⁹⁷

Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir ki, Avrupa yaşanan değişimlerin analizinde geç kalmayı sürdürmüştür. AB kendi sistemi çerçevesinde çok boyutlu bir güvenlik alanı meydana getirmeye çalışırken taahhüt-yükümlülük- altına girecek ülkeleri kültürel ve toplumsal değişimle politik sonuçlar almaya yönelmektedir.¹⁹⁸ Bu noktada üstün bir güçle gereklidir ki beklenen sonuçlar alınabilsin. Arap dünyasında yaşanan beklenmedik ve hızlı değişimler aslında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde ortaya konan ve tarihi Batı-Arap ilişkilerine kadar uzanan- Avrupa-Arap ilişkilerine birbirine bağlı politik, ekonomik ve sosyal yeni bir boyut getirmiştir. Avrupa Birliği Dışişleri Bakanı ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikasından Sorumlu Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'nın Mısır ve Tunus'ta yaşananlar sonrasında belirttiği üzere Avrupa Komşuluk Politikasında "mühim-temelli revizyon" yapılması gerekmektedir. Beklenen revizyon Mayıs 2011'de gelmiş ve Ashton'nın belirttiği üçlü strateji oluşturulmuştur: Derinlemesine demokrasi tahsisi, ekonomik kalkınma için daha fazla çalışma ve iletişimin toplum düzeyinde kolaylaştırılması. Tunus ve Mısır'daki hareketlenmeler, Arap Bölgesi'nin bir devrim dalgasından etkilendiğini Avrupa'da ve her yerde gözler önüne serilmiştir; lakin yürütülen politikalar bölgedeki değişimlere ayak uyduramamıştır. Mübarek istifa ettikten hemen sonra ve Libya halk isyanı başlamadan hemen önce, AB, öncelikli olarak Avrupa Güney Akdeniz Komşuluk Politikası'nı revize etmeye

¹⁹⁵ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi*, çev. Hale Akay, İstanbul, Kitap, 3. baskı, s. 387.

¹⁹⁶ Karen DeYoung, "Obama presses Mubarek to move now" The Washington Post, 02 Şubat 2011, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/01/AR2011020106860.html>.

¹⁹⁷ Sally Khalifa Isaac, "Europe and the Arab Revolutions", The Kolleg-Forschergruppe The Transformative Power of Europe Working Paper Series, No 39, 2012, s.8.

¹⁹⁸ İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa, Alfa Aktüel, 5. Baskı, 2011, s. 401.

yönelmiş, hemen sonrasında Libya meselesinde bu sefer kendi içinde ortak bir politika sergileyememenin zorluğu ile karşılaşmıştır.

Libya meselesinde, nasıl tepki verileceği hususundaki anlaşmazlıklar AB sermayelerinde işaret etmiş ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının gerçek varlığını tehlikeye düşürmüştür. Batı tarafında sadece Britanya ve Fransa müdahale konusunda istekliken; Almanya şiddetle karşı çıkmış, hatta Akdeniz ablukasından gemilerini ve NATO destek uçağından mürettebatını çekmiştir. Libya ile güçlü ekonomik bağları bulunan ve eski Kaddafi rejimiyle yasadışı göç hareketlerini kontrol etmeyi amaçlayan birçok anlaşma yapan İtalya, Kaddafi'nin kaybını büyük bir felaket olarak değerlendirmiş, “temkinli bir duruş” sergilemeyi tercih etmiştir. Doğu kanadında, Polonya, Libya'nın sorunlarının iç işleri meselesi olduğunu söyleyen birkaç Doğu Avrupa ülkesinin başını çekmiştir. Üstelik Doğu Avrupa üyeleri AB'nin çoğunlukla onların çıkarlarıyla ilgisi bulunmayan ülkelerden çok, Ukrayna, Gürcistan gibi hemen komşu ülkelere destek vermesini tercih ettiğine dayalı görüşler ortaya koymuştur.¹⁹⁹ Sonuç olarak AB'nin Güney Komşuları'ndaki devrimsel nitelikli olaylara yönelik yeni yaklaşımını dikkatlice ortaya koymaya çalışmış olmasına rağmen, yeni reformlar birçok yönden başarısız olarak nitelendirilmiş, AB, ortaklarının tümünde reform ilerleyişin ve beyan edilmiş reformların uygulamasına (özellikle finansmanda) dayalı yeterli ve doğru algı oluşmasını sağlayamamıştır.²⁰⁰

AB bölgesel bir güç etkisi yaratarak, klasik ulusal bilinç anlayışının üstünde bir ortak çıkar ve bilinç geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu, küresel açıdan bakıldığında sınırlı; ama ulusallık açısından incelendiğinde kapsamı geniş algı ve buna bağlı etki potansiyellerini gündeme getirir.²⁰¹ Bir entegrasyon modeli olarak AB'de ortak politikanın gönüllü egemenlik devri olmaksızın başarılması mümkün değildir. Bir anlamda AB'yi oluşturan ülkelerin bir araya geldiklerinde ortak ses bir dış politika yaratabilmesinin tartışılmasından ziyade, kuruluşunda var olan temel değerlerin korunup, geliştirilmesinde, çalışmanın inceleme bölgesi Ortadoğu' da hedeflenen kadar başarılı olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, ODGP içerisindeki bu faaliyetlere yön veren AB3'tür. Diğer bir taraftan, küresel düzeyde bir sorun da ya büyük oradan arka planda kalmakta, ya sorunlara hiç dahil olmamakta,²⁰² ya da belli

---

¹⁹⁹ Sally Khalifa Isaac, “Europe and the Arab Revolutions”, The Kolleg-Forscherguppe The Transformative Power of Europe Working Paper Series, No 39, 2012, s.8-9.

²⁰⁰ Sally Khalifa Isaac, “Europe and the Arab Revolutions”, The Kolleg-Forscherguppe The Transformative Power of Europe Working Paper Series, No 39, 2012, s.11-12.

²⁰¹ İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa, Alfa Aktüel, 5. Baskı, 2011, s. 394.

²⁰² Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev: Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, İstanbul, Adres, 2013, s. 586-587.

aktörlerin faaliyetiyle bütün AB'ni temsil etmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan, AB dış politikasının belirlenmesi hususunda AB3'ün belirleyici konumu, küçük üye ülkelerde huzursuzluğa neden olmuştur. AB'nin altı genişleme dalgası sonrasında yer değiştiren coğrafi merkezi, azalan ortak hareket etme gücü, daha da artan çıkar çatışması sonucu, stratejik öneme haiz Ortadoğu'da da ortaya koyduğu politikalarda başarılı olamamıştır. Bir diğer taraftan bu başarısızlıkta, yüzyıllardır politika yapıcıların ve araştırmacıların inceleme yaptığı son derece dinamik bir konjonktür olan Ortadoğu bölgesinin de payı olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Sonuç olarak, AB tarafında artan ulusal ve siyasi çıkarlar uyumlu stratejiler izlenmesini zorlaştırmıştır. Her ne kadar Ashton, birlikte hareketin daha iyi sonuçlar doğurduğunu beyan etmiş olsa da, bekli de kabul edilmesi gereken AB'nin Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı bölgesel istikrarsızlıklar neticesinde daha dikkatli programlamaya çalıştığı dış politikasında beklenen oranda başarılı olamadığı ve birçok farklı bakışı barındırdığıdır.

Kaynaklar

Açıkmeşe, Sinem, Akgül, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi",

Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004.

Álvarez, Ignacio ve Alvariño, Ossorio, "The European Strategy for the Middle East, Jean

Monnet/Robert Schuman Paper Series, Cilt 4, No 19, 2004, s. 1.

Akgül, Ömer, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO-AB İlişkilerinde Rekabet-İşbirliği

Analizi ve Türkiye Faktörü", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı 7, 2008, s. 91-124.

Arıboğan, Deniz Ülkü, *Büyük Resmi Görmek*, İstanbul, Timaş, 2013.

Aytuğ, Hüseyin Kutay "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı",

Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi

Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2008.

Baykal, Sanem ve Arat, Tuğrul, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*,

İstanbul, İletişim, 2012.

Balibar, Etienne, “Avrupa’nın Sınırlarında”, çev. Ufuk İlkay Sümer, Avrupa Birliği, Conatus Çeviri Dergisi, Sayı 3, 2005.

Bicchi, Federica, “The Irrelevant Power?”, ed: Fawaz A. Gerges, The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World, Cambridge, 2013, s. 429-446.

Canbolat, İbrahim S., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa, Alfa Aktüel, 5. Baskı, 2011.

Canfora, Luciano, *Avrupa’da Demokrasi*, çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür, 2010, İstanbul.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre.

DeYoung, Karen, “Obama presses Mubarak to move now” The Washington Post, 02 Şubat 2011,

<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2011/02/01/AR2011020106860.html>.

Dinan, Desmond, *Avrupa Birliği Tarihi*, çev. Hale Akay, İstanbul, Kitap, 3. baskı, s. 387.

Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, çev: Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, İstanbul, Adres, 2013.

Isaac, Khalifa, Sally, “Europe and the Arab Revolutions”, The Kolleg-Forschergruppe The Transformative Power of Europe Working Paper Series, No 39, 2012.

Karacasulu, Nilüfer, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşaaacı Yaklaşım”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 3, No 9, 2007, s. 82-100.

Karadut, İsmail, Cem, “Ulus-Ötesi Bir Siyasal Örgütlenme: Federalizm ve Konfederalizm Arasında Avrupa Birliği”, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 25, 2013, s.1-20.

Küçükkeleş, Müjge “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, Sayı 63, SETA Analiz, 2013.

Lacoste, Yves, *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, çev. İsmet Akça,
NTV, 2007, İstanbul.

Tangör, Burak “Ortadoğu Barış Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin İsrail’e Yaklaşımı
(1991-2001)”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, No 1, 2004, s.239-
251.

Özdal, Barış “Avrupa Birliği Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve
Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi, Dora, 2013.

Sjursen, Helene “Understanding the common foreign and security policy”, der: Michèle Knodt
ve Sebastiaan Princen, *Understanding the European Union’s External Relations*,
Routledge/ECPR, 2003, s. 35-50.

Tangör, Burak “Ortadoğu Barış Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin İsrail’e Yaklaşımı
(1991-2001)”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, No 1, 2004, s. 239-
251.

Raporlar ve İnternet Kaynakları

“Barcelona Declaration adopted at the Euro Mediterranean Conference”, European
Commission, Brüksel, 27-28 Kasım 1995,
http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15001_en.htm

www.ab.gov.tr

http://www.eeas.europa.eu/what_we_do/index_en.htm

Çin'in Suriye Sınavı

Özlem Zerrin KEYVAN²⁰³

Özet

Çin ile Suriye arasında diplomatik ilişkiler 1956 yılında resmen başlamıştır. 2004 yılında Suriye, Çin'in süper güç olduğunu ve Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra dünyadaki nüfuzunu genişlettiğini ve bu durumun Suriye gibi küçük ülkeler açısından çok daha önemli olduğunu vurgulamıştır ve bu ifadelerle Çin'e verilen önemi ortaya koymuştur. Suriye, Çin'in tek Çin politikasına destek verdiğini her daim vurgulamakta; aynı zamanda Tayvan, Tibet, Uygur bölgesi ve insan hakları ile ilgili konularda da Çin'e destek vermektedir. Çin de, Suriye'ye Golan Tepeleri konusunda destek vermektedir. Suriye'de kriz ve iç savaş 2 yıldan fazla süredir devam etmektedir. BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak Çin veto yetkisini kullanmıştır. Çin, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad rejimini finansal ve insani yardım adı altında desteklemeye devam etmiştir. Böylece, Suriye'yi yalnız bırakmamıştır. Çin'in Suriye ile askeri ilişkileri olmamasının yanında Suriye'de askeri üsleri de yoktur. Çin ve Suriye arasındaki ilişkiler, Rusya ve Suriye arasındaki ilişkilerin daha farklı dinamikleri var. Suriye krizinde BM Güvenlik Konseyinde Çin, Rusya gibi Suriye'ye yaptırım kararına veto yetkisini kullanmıştır.

Çin'in Suriye konusunda duruşunu belirleyen dört temel faktör vardır; Bunlardan ilki; Çin uluslararası toplumun egemen devletlere karşı, askeri müdahaleler ile meşru rejimler kurmaya çalışmasına karşıdır. İkincisi; Çin, BM gibi uluslararası örgütleri kullanarak Batılı güçlerin özellikle ABD önderliğindeki herhangi bir müdahaleye karşıdır. Üçüncüsü, Çin ile Rusya arasında gelişen stratejik ortaklıktır. Son olarak Çin'in yükselen enerji ihtiyacı önemli bir motivasyon olarak görülmektedir. Çin, Ortadoğu da yaşanan olaylarla yakından ilgilenmektedir.

"Çin'in Suriye Sınavı" analizim ile amaçladığım Çin'in Suriye'ye müdahale konusunda takındığı tavrın nedenlerinin detaylı olarak araştırmaktır.

Anahtar Sözcükler : Birleşmiş Milletler, Enerji, Rusya, Çin, Suriye

Abstract

The diplomatic relations between China and Syria formally began in 1956. In 2004, Syria pointed out that China was a superpower and after the collapse of the Soviet Union she expanded its influence, and that situation became more important especially for small countries including Syria. The importance of China was revealed with these statements. Syria gives support to China's one-China policy, at the same time; she gives support to Taiwan, Tibet, Uygur and human rights issues. China also provides support in the Golan Heights to Syria. The crisis and the civil war has been ongoing for more than two years in Syria. As a permanent member of the UN Security Council, China blocked a UN Security Council resolution to 'do something' about Assad's violence. Under the name of financial and humanitarian aid China has continued to support. Thus, China has not left alone Syria. China has no military ties with Syria and China also has no military bases in Syria. The relations between China and Syria have different dynamics than the relations between Russia and

²⁰³ Hacettepe Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Syria. China and Russia in the UN Security Council on the Syrian crisis has vetoed UN sanctions resolution against Syria.

There are four key factors determining China's stance on Syria. The first of these, China opposes military intervention in Syria by the international community to establish a legitimate regime. Second, China strongly objects to any US-led action against Syria with using international organization like UN. Third is a thriving strategic partnership between Russia and China. Finally China's soaring energy needs are seen as a major motivator. China is concerned with the actions in the Middle East.

My goal, with the "China's Syria Examination" analysis, is to research factors determining China's stance on Syria in detail.

Key Words : United Nations, Energy,Russia, China, Syria

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulmuştur ve Suriye ile diplomatik ilişkileri 1956 yılında resmen başlamıştır. 2004 yılında itibaren de Suriye, Çin'in hem ekonomik hem de askeri anlamda etkileyici bir şekilde büyüme kaydettiğini düşünmektedir. Bu durum Çin'in komşularının Çin'i tehdit algılayarak müttefik arayışlarına girmelerine neden olmuştur, oysa Çin'in "resmi" dış politikası çoğunlukla tutarlı ve sürpriz barındırmayan bir dış politikadır. Özellikle Suriye krizi patlak verdiğinden beri Çin Suriye konusunda da çok tutarlı bir dış politika takip etmektedir. Çin, Suriye'deki krizi Suriye'nin iç meselesi olarak değerlendirmektedir. Suriye'ye iç işlerine karışılmaması gerektiğini düşünmektedir ve bu durumu dile getirmektedir. Bu yüzden de Suriye krizinde BM Güvenlik Konseyinde Çin, Rusya gibi Suriye'ye yaptırım kararına veto yetkisini kullanmıştır. Çin'in Suriye krizinde Beşar Esad yanlısı tavır sergilemesinin Çin'in kendine göre belirli nedenleri vardır.

Çin'in Suriye Krizine Bakışı

Çin'in Suriye krizi konusunda duruşunu belirleyen dört temel faktör vardır; Bunlardan ilki; Çin'in uluslararası toplumun bağımsız ulus devletlere karşı, askeri müdahaleler ile rejimler kurmaya çalışmasından rahatsızlık duymasıdır. Bu yüzden de Suriye'nin sivilleri öldürmesini durdurması çağrısında bulunmasına rağmen, Suriye'ye yapılacak herhangi yabancı bir askeri müdahaleye ve Devlet Başkanı Beşar Esad'ın zorla görevden alınmasına karşıdır. Çin bu durumun kendisine sirayet ederek kendisi için emsal teşkil etmesini istememektedir. Böylece Çin de Suriye'ye müdahale edilmesini engelleyerek Sincan bölgesindeki Uygur nüfusunun radikalleşmesi ihtimaline bu şekilde çözüm bulmuş olduğunu düşünmektedir.

İkincisi; Çin, özellikle BM gibi uluslararası örgütlerinin vasıtasıyla Batılı güçlerin özellikle ABD'nin hükümetlere müdahalesini engelleme niyetindedir. 17 Mart 2011 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Libya'ya uçuşa yasak bölge kurmak için oylama yapmıştır.²⁰⁴ Çin ve Rusya, bu oylamada çekimser kalmışlardır. İki gün sonra da Batı liderliğinde müdahale başlamıştır. Çin, müdahalenin istikrar getirme amacını taşımasından çok Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin devrilmesi için kullanılmasından rahatsız olmuştur. Çin'in çekimser kalması uluslararası ortamda ve özellikle Çin halkının gözünde Çin'in yumuşak güç olma çabalarına zarar da vermiştir. Libya tecrübesine sahip olan Çin, Suriye'de çıkarlarına aykırı hiçbir adımın atılmasına izin vermemek adına Suriye'ye yaptırım uygulanması kararını Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi oylamasında veto etme yoluna gitmiştir. Çin, Güney Çin Denizi ile ilgili daha agresif politikalar üretirken, Ortadoğu'daki krizlerle ilgili olarak yeni başka bir Irak savaşını göze alamamaktadır. Suriye'den yeni bir Irak yaratılması ihtimali Çin'i rahatsız etmektedir. Arap Baharı, Çin'in doğrudan olumsuz etkilenmesine ve zarar görmesine neden olmuştur. Bu dönemde, Libya'da Çin'in yatırımları da zarar görmüştür. Irak'a ve Libya'ya yapılan askeri müdahalelerin ortak özelliğine bakacak olursak; Irak'taki ve Libya'daki diktatörlerin devrilmesi istikrarın ve refahın yeniden inşa edilmesine yeterli olmamıştır. Çin, artık Orta doğu bölgesindeki yatırımlarının zarar görmesini istememektedir. Bu yüzden de Libya tecrübesinden sonra Suriye meselesinde daha temkinli ve dikkatli davranarak aynı senaryoların tekrardan yaşanmasını engellemeye çalışmaktadır. Suriye'de yaşanan insani krizin aşılabilmesi için Çin Suriye'ye 11 milyon dolarlık yardım yapmıştır.²⁰⁵ Çin'in Suriye meselesindeki Batı politikalarına karşı duruşunun nedeni sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi çıkarlarıyla da ilgilidir.

Birçok Avrupa Birliği üyesi ülke Suriye meselesinin BM nezdinde çözülmesini istemektedir. Çin ve Rusya'nın BM'yi engelleyici ve kısıtlayıcı tavırlarından da rahatsızlık duymaktadırlar. Hatta Almanya Şansölyesi Angela Merkel, Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde uzun zamandan beri Suriye konusunda ortak tutumu reddetmesi BM'nin rolünü önemli ölçüde zayıflattığını dile getirmiştir.²⁰⁶ BM Güvenlik Konseyinin Suriye'ye müdahale kararını almasını bir türlü sağlayamayan ABD, Rusyasız Suriye'de barış ve istikrarın getirilemeyeceğini ve hareket edilemeyeceğini anlayarak Haziran 2012'den beri Cenevre

²⁰⁴ Resolution 1973 (2011), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 12.12.2013)

²⁰⁵ 'Çin, Suriye'ye 11 milyon insani yardım yaptı', <http://www.ntvmsnbc.com/id/25477030/>, (Erişim tarihi: 09.12.2013)

²⁰⁶ Merkel: Rusya ve Çin'in Suriye tutumu BM'nin rolünü zayıflatıyor, <http://zaman-online.de/merkel-rusya-ve-cinin-suriye-tutumu-bmnin-rolunu-zayıflatıyor-55105>, (Erişim tarihi: 09.11.2013)

Konferansını düzenlemeye çalışmaktadır. Cenevre-2 Konferansının gündeme geldiğinden beri Çin, müzakere sürecini desteklemiştir.

Çin, Suriye krizinde siyasi çözümün teşvik edilmesinde olumlu ve yapıcı bir rol oynama istediğinde olduğunu ve Cenevre'de yapılması planlanan uluslararası konferansın bir an öne yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Cenevre-2 Konferansı Suriye için geçiş hükümetini tartışmak için Suriye rejimini ve Suriye muhalefetini bir araya getirerek Suriye iç savaşını sona erdirmek amacı ile Cenevre'de yapılmasını hedeflenen BM tarafından desteklenen uluslararası bir konferanstır. BM, ABD ve Rusya, 2012 yılının Haziran ayında düzenlenen Cenevre Konferansı bağlamında Cenevre-2 Konferansını gerçekleştirmek adına tarafları bir araya getirerek ikna etmeye çalışmaktadır. Esad rejimi konferansa katılmayı kabul etmiştir, ancak muhalif grupların konferansa katılmak için Devlet Başkanı Beşar Esad'ın gitmesini şart koşması dolayısıyla tarih hep ertelenmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte Rusya arabulucu bir rol oynamaya; ABD, Irak ve Afganistan örnekleriyle dolu geçmişinden dolayı itibar kaybetmeye devam etmiştir.²⁰⁷ Suriye krizine barışçıl çözüm bulunmasını amaçlayan ve 2012 Haziran ayından beri ertelenen Cenevre-2 konferansının da tarihi 22 Ocak 2014 olarak belirlenmiştir.²⁰⁸ İran da, Çin ve Rusya gibi Suriye'ye müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Rusya, İran'ı da Cenevre-2 Konferansına dahil etmeye çalışmaktadır.²⁰⁹

Üçüncüsü, Çin ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişen stratejik ortaklık halini almış olmasıdır. Çin'in hızlı büyümesi ve Rusya'nın büyük güç statüsüne Rusya Devlet Başkanı Putin ile beraber yeniden kavuşması, iki ülkeye stratejik ortak olma fırsatı sağlamaktadır. Çin'in yeni Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in göreve gelmesiyle birlikte ilk resmi ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmesi tesadüf değildir. İlk resmi ziyaret için Rusya'nın tercih edilmesi semboliktir ve bu resmi ziyaretin her iki ülke arasındaki ilişkileri canlandırma teşebbüsü olarak görülmesi gerekmektedir. Bu teşebbüs, ABD'nin Asya Pivot stratejisine karşılık olarak da yorumlanmalıdır. Ziyaret başlamadan önce Xi Jinping, Rusya ile Çin'in dost ve komşu olduğunu ve Çin ile Rusya'nın iyi ilişkiler için çok çabalaması gerektiğini vurgulamıştır.²¹⁰

²⁰⁷ Jeremy Shapiro, The U.S.'s 'Yadda, Yadda, Yadda' Doctrine for Syria, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2013/09/15-syria-us-yadda-yadda-yadda-shapiro>, (Erişim tarihi: 11.12.2013)

²⁰⁸ China expects schedule of Geneva-2 to be clarified, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=125528>, (Erişim tarihi: 01.01.2014)

²⁰⁹ Iran must be invited to Geneva-2 for sake of cause, not ideology, http://voiceofrussia.com/news/2014_01_13/Iran-must-be-invited-to-Geneva-2-for-sake-of-cause-not-ideology-Lavrov-4486/, (Erişim tarihi: 25.12.2013)

²¹⁰ China's New Leader, Visiting Russia, Promotes Nations' Economic and Military Ties, http://www.nytimes.com/2013/03/23/world/asia/xi-jinping-visits-russia-on-first-tripabroad.html?_r=1&page=1, (Erişim tarihi: 11.12.2013)

Kasım 2011’de Hillary Clinton, Foreign Policy de yazdığı “Amerika’nın Pasifik Yüzyılı” (America’s Pasific Century) başlıklı makalesinde Barack Obama’nın yeniden seçilmesiyle Amerikan dış politikasının yol haritasının aslında hazır ve Asya Pasifik merkezli olduğunun sinyalini vermiştir.²¹¹ Asya Pivot stratejisi ile Ortadoğu’ya ve Avrupa’ya öncelik veren ABD; rakibini iyi tanıyarak Çin gibi yavaş ve emin adımlarla bu stratejiyi yürürlüğe koymayı uygun bulmuştur. ABD, Asya Pivot stratejisi ile asıl hedefinin Çin ile olan ilişkilerini iyileştirme ve geliştirmek olduğunu ifade etmiş olmasına rağmen, Çin de Soğuk Savaş döneminde SSCB’ye uygulanan çevreleme politikasının günümüzde kendisine uygulandığı düşüncesi hakimdir. ABD’de Çin’i daha fazla rahatsız etmemek adına Pivot kelimesini son zamanlarda kullanmaktan kaçınarak bu strateji ile Çin’i rakip olarak görmediği imajını yaratmaya çalışmaktadır.

Çin-ABD ilişkileri de Çin ile Rusya arasındaki ilişkileri etkilediği gibi Çin ile Suriye arasındaki ilişkilerini de etkilemektedir. Çin, Asya Pasifik bölgesinde ABD ile girdiği rekabette Rusya’nın desteğini alma ihtiyacını hissetmektedir. Çin, arka bahçesinde ABD’nin küresel hakimiyet kurma çabasını gerçekleştirme hedefini engelleme niyetindedir. ABD, geleneksel müttefikleri olan Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Filipinler ile askeri işbirliğini artırma yoluna giderken, Çin de Rusya ile ilişkilerini stratejik ortaklık boyutuna taşımayı tercih etmektedir. Rusya açısından bakarsak Çin-ABD ilişkilerine; sadece İran ve Suriye meselelerinde Çin’in desteğini aramamakta; aynı zamanda Asya Pasifik bölgesinin gelişmesi amacıyla Çin’in ekonomik desteğine ihtiyaç duymaktadır.

Suriye'nin, Rusya için önemli bir ülke konumunda olmasının nedeni Rusya'nın askeri varlığının önemli bir kısmının ve büyük ekonomik çıkarlarının Suriye'de olmasıdır. Kuzey Kore'yi ilgilendiren konularda Rusya Çin'i desteklerken; Çin de Suriye'yi ilgilendiren konularda Rusya'nın tarafında olmaktadır. Suriye Rusya için ne kadar önemliyse, Kuzey Kore'de Çin için o kadar önemlidir. Çin, Kuzey Kore'nin önemli bir ticari partneridir. Rusya kendisini ayı ile Çin, ejderha ve yılan ile, ABD ise kendisini barış simgeleyen kartal ile özdeşleştirmektedir.²¹² Ülkelerin kendilerini özdeşleştirdiği hayvan simgelerini tesadüfen seçmedikleri açıktır. Rusya bir sorunu “ayı” gibi güç göstermeyi severek çözerken , ABD bir sorunu, kuşların kralı olan kartalla savaşçı özelliğini ön plana getirerek çözmektedir. Çin ise

---

²¹¹ America's Pacific Century, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century, (Erişim tarihi:25.10.2012)

²¹²Chinese Dragon and Russian Bear clipped the claws of American Eagle, http://voiceofrussia.com/2013_03_20/Chinese-Dragon-and-Russian-Bear-clipped-the-claws-of-American-Eagle/, (Erişim tarihi: 11.12.2013)

bir sorunu "ejderha" gibi sessiz ve sinsi hareketlerle çözmektedir. Çin kültüründe gücün tamamen elde edene kadar beklenmesi gerektiğine dair bir inanış vardır. Çinlilerin bu durumu ifade etmek için kullandıkları bir atasözü de vardır; "otuz yıl nehrin doğusunda, otuz yıl nehrin batısında." Soğuk Savaş sonrasında Çin'in daha ılımlı,barışçıl ve sabırlı dış politika takip ederek büyümesinin ve gelişmesinin akabinde ABD'nin yerini alabilecek süper güç olabilmesi ihtimalini taşıyan tartışmaların artmış olması bu sessiz ve sabırlı duruşunun göstergesidir.

Dördüncüsü, Çin'in her geçen yıl enerji ihtiyacının artmasının Çin'in Suriye krizine bakışını etkilemesidir. Çin'in petrol tüketimi son 10 yılda iki katı artmıştır. Çin'in hızlı ekonomik büyümesi, artan enerji ihtiyacıyla birleşince enerji güvenliği kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Ortadoğu, doğalgaz ve petrol rezervleri bakımından zengin bir bölgedir. Çin'in de ham petrol kaynağı Ortadoğu'dur. Çin'in petrol ihtiyacı Çin'i hem Ortadoğu ile hem de Ortadoğu'da yaşanan olaylar ile ilgilenmeye sevk etmektedir. Zengin petrol rezervlerine sahip Ortadoğu, Çin için cazibe merkezidir. Suriye petrol zengini olmayan bir ülke olmasına rağmen sahip olduğu jeostratejik konum Suriye'yi Çin açısından önemli hale getirmektedir. Çin'in petrol şirketlerinden biri olan Sinochem Suriye'nin büyük petrol alanlarının yarısına sahiptir.²¹³ Nisan 2008'de Çin ve Suriye, Suriye'nin doğusuna ortak bir rafineri kurmayı amaçlayan bir antlaşma imzalamıştır. Böylece iki ülke arasındaki işbirliği enerjiiyi de kapsayacak şekilde gelişmiştir. 2010 The Jamestown Foundation Raporu; Çin'in Suriye'yi en önemli ticari merkezi olarak gördüğünü göstermektedir.²¹⁴

Çin hem bölgenin istikrar ve barış içinde olmasını hem de enerji güvenliğinin sağlanmasını istemektedir. Hızlı bir gelişme ivmesi yakalayan Çin ile Ortadoğu ülkeleri de ekonomik işbirliğini arttırma hedefini taşımaktadırlar. Ortadoğu ülkeleri Çin'i ABD gibi tehdit unsuru olarak görmemektedir. Bu durumda Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilere olumlu olarak yansımaktadır. Çin yumuşak güç unsurlarına yer vererek Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini yürütmektedir.

---

²¹³ Joel Wuthnow,Why China Would Intervene in Syria, <http://nationalinterest.org/commentary/why-china-would-intervene-syria-7197>, (Erişim tarihi: 11.12.1013)

²¹⁴Syria allies: Why Russia, Iran and China are standing by the regime, <http://edition.cnn.com/2013/08/29/world/meast/syria-iran-china-russia-supporters/>, (Erişim tarihi: 25.11.2013)

Sonuç

Çin ile Suriye ilişkileri, Rusya ile Suriye ilişkilerindeki gibi ortak çıkarlara ve beklentilere sahip değildir. Çin'in Rusya gibi Suriye ile askeri ilişkileri ve bu ilişkiler doğrultusunda edinilmiş askeri üsleri yoktur. Rusya'nın Akdeniz'deki en önemli askeri varlığı Tartus deniz üssü Suriye'dedir.

Çin için önemli olan Ortadoğu'nun barış ve istikrarının sağlanması ve korunmasıdır. Bu sayede Çin, enerji güvenliği kaygısından kurtulabileceği gibi, benzer olayların ülkesinde yaşanmasını da engelleyebilecektir. Bunun içinde Suriye'ye itidal çağrısını yineleme ihtiyaçları hissetmektedir. Çin, askeri müdahaleler olmadan bu krizin kısa bir sürede aşılabileceği ama eğer müdahale olursa, krizin daha da şiddetleneceği ve yoğunlaşacağı inancını taşımaktadır. Bu yüzden Çin, en başından beri Suriye krizine askeri müdahaleye kesinlikle karşı çıkmaktadır.

Çin, ne ABD gibi bölgenin jandarması rolünü üstlenmiştir ne de Suriye'yi Rusya kadar etkileme gücüne sahiptir. Çin'in Suriye ile ilgili kayda değer çıkarları yoktur. Çin, Suriye krizinin ABD ve Rusya arasındaki bir krize dönüşmemesi için çabalamaktadır. Bu çabasının asıl amacı bölgedeki istikrar ve barış ortamının bozulmasını engelleme isteğidir. Bu yüzden de Çin, tüm tarafları sükunete ve sakin olmaya davet etmektedir. Rusya'nın da yanında yer alarak söz konusu çıkarlarını sağlamlaştırmayı arzulamaktadır.

Rusya, Çin ile beraber hareket ediyor olmasının yanında Çin'in kendi arka bahçesinde yaşadığı her soruna müdahil olma amacını gütmemektedir. Suriye jeostratejik konumu bakımından Rusya için önem taşıyan bir ülkedir. Rusya'nın bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri Suriye'dir. Suriye ile Rusya'nın arasında istikrarlı ticari ilişkiler vardır. Rusya Suriye'yi kaybetmesine neden olacak hareketlerden kaçınacağını BM Güvenlik Konseyinin yaptırım kararını veto etmesiyle somut olarak göstermiştir.

BM Güvenlik Konseyinin Suriye'ye müdahale kararını almasını sağlayamayan ABD, Rusyasız Suriye'de barış ve istikrarın sağlanamayacağını anlamıştır ve Haziran 2012'den beri Cenevre Konferansını düzenlemeye çalışmaktadır. ABD ve Rusya'nın Suriye'deki muhalifleri ve Esad rejimini konferansa katılmaya ikna etmesiyle Cenevre-2 konferansı 22 Ocak 2014 tarihinde yapılmaya karar verilmiştir. Rusya'nın ve Çin'in diplomatik çabaları sayesinde, Cenevre-2 Konferansına gidilen sürece baktığımızda, Suriye krizinin müzakere ile çözülmesi gerektiğine tarafların ikna olmuş olduğunu ve müzakere için adımlar attıklarını görmekteyiz.

Çin, bölgenin istikrar ve barış içinde olmasını istemektedir. Bu yüzden Bölgenin istikrarlı ve barış içinde olması için atılacak her adımı destekleyecektir.

Kaynaklar

America's Pacific Century, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century, (Erişim tarihi:25.10.2012)

China expects schedule of Geneva-2 to be clarified, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=125528>, (Erişim tarihi: 01.01.2014)

China's New Leader, Visiting Russia, Promotes Nations' Economic and Military Ties, <http://www.nytimes.com/2013/03/23/world/asia/xi-jinping-visits-russia-on-first-trip-abroad.html?pagewanted=all>, (Erişim tarihi: 11.12.2013)

Chinese Dragon and Russian Bear clipped the claws of American Eagle, http://voiceofrussia.com/2013_03_20/Chinese-Dragon-and-Russian-Bear-clipped-the-claws-of-American-Eagle/, (Erişim tarihi: 11.12.2013)

'Çin, Suriye'ye 11 milyon insani yardım yaptı', <http://www.ntvmsnbc.com/id/25477030/>, (Erişim tarihi: 09.12.2013).

Iran must be invited to Geneva-2 for sake of cause, not ideology, http://voiceofrussia.com/news/2014_01_13/Iran-must-be-invited-to-Geneva-2-for-sake-of-cause-not-ideology-Lavrov-4486/, (Erişim tarihi: 25.12.2013)

Jeremy Shapiro, The U.S.'s 'Yadda, Yadda, Yadda' Doctrine for Syria, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2013/09/15-syria-us-yadda-yadda-yadda-shapiro>, (Erişim tarihi: 11.12.2013).

Joel Wuthnow, Why China Would Intervene in Syria, <http://nationalinterest.org/commentary/why-china-would-intervene-syria-7197>, (Erişim tarihi: 11.12.1013)

Merkel: Rusya ve Çin'in Suriye tutumu BM'nin rolünü zayıflatıyor, <http://zaman-online.de/merkel-rusya-ve-cinin-suriye-tutumu-bmnin-rolunu-zayiflatiyor-55105>, (Erişim tarihi: 09.12.2013).

Micheal Crowley, Obama's Asia Problem, Time Magazine, 21 October 2013.

Resolution 1973 (2011), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:12.12.2013)

Syria allies: Why Russia, Iran and China are standing by the regime, <http://edition.cnn.com/2013/08/29/world/meast/syria-iran-china-russia-supporters/>,(Erişim tarihi: 25.11.2013)

Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel G Buhranı*, ev. Sezen Yalçın, Abdullah Taha Orhan, İstanbul, Timaş Yayınları, Mayıs 2012

Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel stnlğ ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri*, ev. Yelda Türedi, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2011.

Suriye İç Savaşı Gölgesinde Kürtler ve “Çözüm Süreci”

Mehmet Ali Göngen

Özet

Suriye'de iç savaş başlamasından kısa bir süre sonra, PKK'nin Suriye yapılanması olan PYD, Suriye muhalefetinden ayrı hareket ederek Kürtlerin yaşadığı bölgelerde yönetimi ele geçirdi. Suriye'deki iç savaşı durdurma adına yapılan uluslararası diplomasi çabalarının sonuçsuz kalması üzerine uluslararası güçler, Suriye muhalefeti üzerinden rejimi devirme planları yaptı. Çözüm süreci denilen Türkiye'nin Kürt sorununu diyalogla çözüme projesi Ocak 2013'te tam da böyle bir döneme denk geldi. Geçen süreçte gelişmeler izlendiğinde Suriye iç savaşının çözüm süreci üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu görünmektedir. Bu gelişmeler ışığında; PYD'nin Suriye'de gerçekleştirdiği fiili duruma karşılık Türkiye'nin izlediği siyaset, Suriye'de Barzani ve PYD arasındaki iktidar mücadelesinde Türkiye'nin Barzani lehine politika geliştirmesi ile "çözüm sürecinin" geleceği arasındaki ilişki bu çalışmada değerlendirilecek başlıca konulardır.

Bu anlamda bu çalışmanın amacı, Suriye iç savaşının çıkardığı yeni dinamikler çerçevesinde çözüm sürecini irdelemek ve bu sürecin avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye iç savaşı, Çözüm Süreci, PYD, IKBY, Türkiye

Abstract

Shortly after the beginning of the civil war in Syria, the Kurdistan Workers' Party's (PKK's) Syria wing Democratic Union Party (PYD), acting separately from the Syrian opposition, seized the management of Kurdish inhabited areas. Upon the failure of international diplomacy efforts to stop the civil war in Syria, International powers made plans to overthrow the Regime by means of the Syria Opposition. Turkey's project to resolve the Kurdish question through dialogue, the so-called resolution process, which began in January 2013 coincided with this period. In the light of these developments, this study will mainly evaluate Turkey's policy in response to Democratic Union Party's actual state in Syria, Turkey's production of a policy in favor of Barzani in the power struggle between Barzani and Democratic Union Party in Syria, and its relation with the future of the “resolution process”.

In this sense, the purpose of this study is to research the resolution process within the scope of the new dynamics generated by the civil war in Syria, and to put forward the advantages and disadvantages of this process.

Key words: Syria Civil War, The Resolution process, Democratic Union Party, Kurdistan Regional Government

Giriş

2008'de Oslo süreci olarak adlandırılan Türkiye'nin Kürt Sorununu diyalogla çözüme projesi, Temmuz 2011'de çatışmaların başlaması ile beraber sonuçsuz kaldı. 2011 yılı aynı zamanda Ortadoğu halklarının yıllardır yönetimde olan diktatörlere karşı demokratik

taleplerle meydanlara indiği bir yıl oldu. Suriye'de isyanın başlaması ile beraber çözüm sürecinin askıya alınması dikkat çekti. PKK'nin Suriye örgütlenmesi olan PYD'nin, Kürtlerin yaşadığı coğrafyada yönetimi ele geçirmesi ve Suriye'de muhalefetin parçalı görüntüsü uluslararası güçleri harekete geçirdi. Kamuoyunda Çözüm Süreci olarak bilinen Ocak 2013'te PKK lideri Abdullah Öcalan'la başlayan görüşmeler Uluslararası diplomasinin Suriye muhalefetini birleştirme çabalarının yoğunlaştığı bir döneme denk geldi.

Suriye'de oluşan otorite boşluğu ile beraber şekillenen de facto "özerk Kürt yönetimine" karşı Türkiye'nin takındığı tavır, KDP ve PYD arasında su yüzüne çıkan iktidar mücadelesi, KDP, PYD-PKK ve Türkiye denklemine 'çözüm sürecini' okumayı zorunlu kılmaktadır.

Bu çerçevede bu çalışma Türkiye ve PYD'nin Suriye'de izlediği politika ışığında çözüm sürecini incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda önce Suriye muhalefetini birleştirme çabası olarak çözüm süreci değerlendirilecek, sonra Barzani ile PKK-PYD arasındaki çekişme bağlamında Barzani ve Türkiye ittifakı irdelenecek, son olarak da muhtemel gelişmelerin çözüm sürecine etkileri tartışılacaktır.

1.Suriye İç Savaşında Muhalefeti Birleştirme Çabaları ve 'Çözüm Süreci'

Suriye'deki çatışmalar uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden bir noktaya ulaştığında BM ve Arap Ligi, BM eski genel sekreteri Kofi Annan'ı taraflar arasında arabuluculuk yapmak üzere görevlendirdi. Suriye 12 Nisan'da yürürlüğe girmek üzere Annan Planı olarak bilinen 6 maddelik anlaşma metnine uyacağını söyledi. Suriye'nin Annan Plan'ına uyacağına belirtmesine rağmen plan beklenen etkiyi yaratmadı. Türkiye daha plan yürürlüğe girmeden "Planın Baas rejimine zaman kazandırmaktan başka işe yaramayacağını " açıkladı. Buna karşın Türkiye 1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul'da Suriye'nin Dostları ismiyle bölge ve uluslararası aktörlerin toplanmasına öncülük ederek Suriye sorununa çözüm bulmaya çalıştıysa da, Rusya ve Çin'in toplantıya katılmayı reddetmesi, toplantıya katılan ABD ve Fransa'nın Annan Plan'ını sıkıntıya sokacak bir yaklaşıma sıcak bakmayacaklarını açıklamaları bu toplantıda da bir netice çıkmamasına sebep oldu²¹⁵.

Uluslararası diplomasinin çözüme yönelik çabaları devam etti. 30 Haziran 2012'de AB'nin Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere ve

---

²¹⁵ Kıran Abdullah, "Arap Baharı Gölgesinde Türkiye Suriye İlişkileri", İçinde Arap Baharı: Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, Editör: Murat Aktaş, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık , 2012, s.129-130.

Türkiye dışişleri bakanları ile Irak, Kuveyt ve Katar devletleri Cenevre'de bir araya geldi. Annan Plan'ına atıfta bulunulan toplantının sonuç bildirgesi bir geçiş hükümetinin kurulmasını ön görüyordu²¹⁶. Fakat bütün bu çabalar sorunu çözmeye yetmedi. Çünkü mezhepsel bir eksene oturan savaşta içte muhalefet arasında bir birlik sağlanamıyordu. Dış müdahalenin de Şii nüfusa sahip Müslüman ülkelerde yaratacağı/yaratabileceği sorun ön görülemedi²¹⁷. Bu çerçevede Suriye muhalefeti sorgulanmaya başlandı. ABD dış işleri eski bakanı Hilery Clinton'un 1 Kasım 2012'de Hırvatistan'da ' Suriye Ulusal Konseyi bütün muhalefet temsil etmiyor²¹⁸, sözlerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu anlamda muhalefeti bütünleştirme ihtiyacı ortaya çıktı. Muhalefet sadece mezhepsel bir temelde değil, etnik bir temelde de bölünmüştü. PYD öncülüğünde Kürtlerin yaşadığı bölgelerde yönetimi ele geçiren Kürtler, ABD öncülüğünde uluslararası toplumun düzenlediği Suriye muhalefeti birleştirmek için yapılan birçok toplantıya ya katılmıyor, ya da katılırsa toplantıda uzlaşma sağlanamıyordu. Türkiye'nin Ocak 2013'te başlattığı 'Kürt Sorununu diyalogla çözme' çabası tam da böyle bir döneme denk geldi. Bilindiği gibi 2008'de Oslo süreci olarak adlandırılan Türkiye'nin Kürt Sorununu diyalogla çözme projesi, Temmuz 2011'de çatışmaların başlaması ile beraber sonuçsuz kalmış, 2011 ve 2012 yıllarında TSK ve PKK arasında meydana gelen çatışmalarda binden fazla insan hayatını kaybetmişti. Birçok siyasi analist, bu çatışma sürecini ' taraflar masaya güçlü oturmak istiyor' şeklinde yorumlamıştı ama iki yıllık çatışma sürecinde iki taraf da geri adım atmamıştı. Dolayısıyla Ocak 2013'de başlayan diyalog sürecini ABD'nin vurguladığı muhalefeti bütünleştirme çabası olarak Suriye üzerinden okumak mümkündür. Temmuz ve Ağustos 2013'de PYD lideri Salih Müslim'in Türkiye'ye davet edilmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu sürecin en önemli aktörlerinden bir tanesinin Abdullah Öcalan olduğu düşünülürse ve Öcalan'ın PYD üzerindeki etkisi dikkate alındığında Türkiye'nin Öcalan üzerinden PYD'yi kontrol etme çabası da diyalog için başka bir sebep gibi görünüyor. PKK açısından meseleye bakıldığında, PKK, Kürt sorununu diyalogla çözmek istediğini her fırsatta dile getirdi. Bu yönüyle PKK sunulan diyalog fırsatını değerlendirmek istemiş olabilir. Diğer taraftan PYD aracılığı ile Suriye'de savaşıyan PKK'nin bu süreçte Türkiye ile savaşmak istememesi de mantıklı görünüyor.

---

²¹⁶ Abdullah Kıran, a.g.e., s.131.

²¹⁷ Mete Çubukçu, Yıkılsın bu Düzen, Arap Ayaklanmaları ve Sonrası, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.200.

²¹⁸ "Suriye Ulusal Konseyini Sildi" Sabah Gazetesi, 01.11.2012.
<http://www.usasabah.com/Guncel/2012/11/1/suriye-ulusal-konseyini-sildi>, Erişim tarihi, 13 Kasım 2013.

2. Suriye'de iç Savaş ve Kürtler

Suriye iç savaşında Kürtlerin pozisyonunu iki başlık altında inceleyeceğiz; 1-PYD ve KDP arasında şekillenen Kürtler arasındaki mücadele, 2- Türkiye, KDP ve PYD-PKK denklemine Kürtler.

2.1. Kürtler arasındaki çekişme

Suriye'de isyanın başladığı günden beri, Suriye Kürtleri arasında en örgütlü ve etkin güç olan PYD çatışmalarda tarafsız kalacağını, çatışmaların Kürt bölgesine yayılmaması için rejim muhaliflerini Kürt bölgesinden uzak tutacağını belirtti. Bu amaçla YPG (Yekitiya Parezeren Gel- Halk Savunma Birlikleri) adı altında silahlanan PYD, rejim askerlerinin bu bölgeden çekilmesi ile²¹⁹, Efrin'den Derik'e kadar, önemli merkezlerin bulunduğu sınır hattının kontrolünü ele geçirdi.

Diğer yandan, PYD'nin Kürtlerin yaşadığı bölgelerde yönetimi ele geçirmesi Barzani ile PYD-PKK arasındaki Kürtler üzerine hakimiyet kurma mücadelesini de gün yüzüne çıkardı. Bu sebeple Barzani, PYD dışında diğer Kürt partileri ile önce Ekim 2011'de Kamışlo'da sonra Ocak 2012'de Erbil'de bir araya gelerek Kürt Ulusal Konseyini (KUK) oluşturdu²²⁰. PYD lehine olan dengeyi değiştirmek için, Barzani 'Kamışlı Peşmerge Gücünü' Suriye'ye soktu²²¹. Gerginlik artınca Barzani Haziran ve Temmuz 2012'de Kürt gruplarını bir araya getirerek PYD ve KUK arasında bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma uyarınca 1- "Kürt Yüksek Konseyi" oluşturulacak 2- KUK ve PYD Kürtlerin yaşadığı yerlerde ortak otorite kuracak, 3- muhalefet ve uluslararası toplumla iletişim için ortak bir komisyon kurulacaktı. Ayrıca anlaşmaya göre karşılıklı olarak aleyhte propagandan da sonlandırılacaktı²²².

Bütün bu çalışmalar gerginliğin durmasına yetmedi. Karşılıklı suçlamalar devam etti; KUK ve Barzani PYD'yi karmaşa çıkarmakla, Erbil anlaşmasına uymamakla, Rejimin yanında durmakla suçlarken²²³, PYD, Barzani ve KUK'u Türk hükümeti ve Özel Harp dairesinin emirlerini yerine getirmekle suçluyordu²²⁴. Karşılıklı restleşmeler Barzani'nin 20 Mayıs 2013 tarihinde Rojava²²⁵ ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasındaki sınırı

²¹⁹ Nevzat Bingöl, Suriye'nin Kimliksizleri Kürtler, İstanbul, Do Yayınları, 2013, s.,143.

²²⁰ Ayşe Karabat, Suriye Savaşları, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s.,261.

²²¹ Nevzat Bingöl, a.g.e., s.,143.

²²² Ayşe Karabat, Suriye Savaşları, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s.,264.

²²³ Ayşe Karabat, a.g.e., s.,273.

²²⁴ Salih Müslim'in 22.11.2013'te Sterk TV'de yayınlanan röportajı, http://www.radikal.com.tr/politika/salih_muslim_elbet_bir_gun_catisacagiz-1162487, Erişim tarihi, 25.11.2013.

²²⁵ Suriye'de Kürtlerin yaşadığı coğrafyayı tanımlayan 'batı' anlamındaki sözcük

kapatması ve 17 Ekim 2013 tarihinde Salih Müslim'nin bu bölge üzerinden Avrupa'ya gitmek istemesine vize vermemesi ile doruğa ulaştı. Karşı hamle olarak, bu tarihten iki gün sonra PYD'ye bağlı YPG güçleri El-Nusra'nın denetiminde olan Irak-Rojava sınır kapısını ele geçirerek, Kürdistan'da kapanan kapıyı Irak kapısı ile telafi etti²²⁶.

Suriye'de Kürt çekişmesi derinleşirken Türkiye devreye girdi ve dünya kamuoyunda da ses getiren bir hamle ile Barzani ve 37 yıldır sürgünde yaşayan Kürt sanatçı Şivan Perwer'i Diyarbakır'a davet etti. PYD, Barzani ve Perwer'in Diyarbakır'a geleceklerinin açıklandığı günlerde, karşı bir hamle ile Rojava'da geçici yönetim oluşturduklarını belirterek özerklik ilan etti. İçinde Araplar, Çeçenler, Hıristiyanların olduğu bu yönetim üç bölgeye ayrılmış ve 82 kişilik kurucu meclis kurulmuştu²²⁷.

Rojava'daki PYD-PKK ile KDP (Barzani) çizgisi arasındaki çekişmenin en önemli sebebi kuşkusuz Kürtleri kimin temsil ettiği-edeceği ile ilgili sorundur. Bu çerçevede PYD ve KDP politikaları arasındaki çelişkileri kısaca şöyle sıralamak mümkündür; 1- PYD tarafı Erbil Anlaşması çerçevesinde ortak yönetimi kabul ediyor ama silahlı güç olarak YPG dışında bir Kürt gücünün Suriye'de olmasını reddederek²²⁸ 'temsilini' bu şekilde sağlamlaştırmak istiyor. Diğer yandan Barzani hem ileride oluşacak Suriye Kürdistan'ının yönetiminde söz sahibi olmak istiyor, hem de Ankara'nın PYD ile ilgili endişelerinin farkında olduğu için Türkiye ile arasındaki ekonomik ilişkilerin zarar görmesini istemiyor²²⁹. 2- Bilindiği gibi uluslararası toplum 22 Ocak 2014'te Suriye sorununa bir çözüm bulmak için Cenevre'de ikinci kez toplanacak. KDP çizgisi, Türkiye'nin de destek verdiği Cenevre-2 toplantısına Suriye muhalefeti ile entegre bir biçimde katılmayı kabul ederken, PYD Kürt Yüksek Konseyi bünyesinde katılması gerektiğini düşünüyor²³⁰. 3- Uzun zamandır düşünülen ve defalarca ertelenen Kürt Ulusal Konferansı konusu da Suriye'deki çekişmeler sebebiyle tıkanmış durumdadır. Bu konferansın ertelenme sebebi olarak da yine temelde Rojava'daki iktidar mücadelesine paralel olarak bir anlaşmazlığın olduğunu görmekteyiz. Özetle PKK Türkiye'deki Kürtlerin temsilcisi olduğu iddiasından hareketle konferansa daha fazla delege

²²⁶ Fehim Taştekin, Kürt Kürt'ün Kurdu, Radikal Gazetesi, 30.10, 2013. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehimi_tastekin/kurt_kurtun_kurdu-1158252 Erişim Tarihi, 1Aralık, 2013.

²²⁷ <http://firatajans.com/news/guncel/rojava-da-gecici-yonetim-ilaninda-onemli-adim.htm>, Erişim tarihi, 16 Kasım 2013.

²²⁸ Salih Müslüm 22.11. 2013'te Uydur üzerinde yayın yapan Sterk TV'de Sela Sor programında bu konuda şunları söyledi; "YPG ve Asayiş gücü (polis) Kürt halkının savunma gücüdür, bundan başka silahlı güç olmaz, Kürt halkı adına mücadele vermek isteyen bu gücün bünyesinde mücadele eder".

²²⁹ Ayşe Karabat, a.g.e., s.,263.

²³⁰ Cengiz Çandar, 'Kürt-Türk İttifakı' mı Diyarbakır'da 'Siyasi Nikah Töreni mi, Radikal Gazetesi, 14.11.2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turk_kurt_ittifaki_mi_diyarbakirda_siyasi_nikah_toreni_mi-1160732 Erişim Tarihi, 2 Aralık 2103.

göndermek istiyor. Fakat KDP, IKBY'nin uluslararası meşruiyet kazandığını, PKK'nin ise hala bir örgüt-parti düzeyinde olduğunu ileri sürerek bu durumu kabul etmiyor²³¹.

Barzani ve PKK-PYD arasındaki Kürtleri temsil sorunu sadece kaba bir hakimiyet sorunu değildir. Aynı zamanda ideolojik bir ayrışmadan da söz edilebilir. Bu ayrışma geleneksel, muhafazakar Barzani ile sosyalist PKK-PYD şeklinde özetlenebilir.

2.2. Türkiye, KDP ve PYD-PKK Üçgeninde Kürtler

Türkiye, Suriye'deki gelişmeler karşısında politikasını iki temel düşünce üzerine oluşturdu;1- "Esad gitmeli", 2- "PYD, PKK'nin Suriye uzantısıdır" düşüncesinden hareketle PYD'nin olası kazanımlarını engellemeye çalıştı. Başbakan Erdoğan'ın "PYD'nin kontrolü ele geçirmesine izin vermeyecekleri ve gerekirse müdahale edecekleri"²³² söylemi bu politikayı özetledi. Bu bağlamda, 15 Temmuz 2011 ve 1 Nisan 2012 tarihinde Türkiye öncülüğünde İstanbul'da toplanan 'Suriye'nin Dostları' toplantısına bazı Kürt partileri davet edilirken, PYD çağrılmadı. Türkiye bir yandan PKK'nın bir uzantısı olarak gördüğü PYD'yi uluslararası arenada pasifize etmeye çalışırken diğer yandan Rojava'da PYD ile iktidar mücadelesine giren KDP ile Suriye konusunda ittifak geliştirmeye çalıştı. Barzani'nin Diyarbakır daveti ve Barzani yanlısı Suriyeli Kürt partilerin 22 Ocak'ta yapılması planlanan Cenevre-2'ye Suriye muhalefeti bünyesine katılmayı kabul etmesini bu çerçevede okumak mümkündür.

Türkiye ile IKBY arasında güçlü ekonomik ilişkiye de ittifakın esaslarından bir tanesi olarak dikkat çekmek gerekir. Bugün Türkiye ile IKBY arasında 13 milyar doları aşan bir ticaret hacmi söz konusudur. Kürt bölgesinde ticaretin %85'i Türk şirketlerin yönetiminde ya da etkisi altındadır. Diğer yandan Kürdistan bölgesi her ne kadar petrol rezervi açısından zengin bir bölge ise de, petrolü işleyecek rafineri konusunda sıkıntıları bulunmaktadır. Bu yüzden Kuzey Irak'ta çıkan petrolün yarısından fazlası Türkiye'de işlenip tekrar Irak'a gönderilmektedir. Daha da önemlisi Kuzey Irak, elektrik ihtiyacının önemli bir kısmını Türkiye'den sağlamaktadır²³³. IKBY ve Irak, su konusunda da Türkiye'ye muhtaçtır. Ayrıca, Erbil petrolünü Kerkük-Yumurtalık boru hattı ile eklemeyecek anlaşma sağlanırsa 2015'te günde bir milyon varil, 2019'da günde iki milyon varil petrolün Türkiye'ye akıtılması

²³¹ Bu konuda IKBY Başkanlık Divanı Başkanı Fuad Hüseyin'in, Barzani'ye yakınlığı ile bilinen Rudaw net'e verdiği mülakata bakılabilir. Kurdish Congress Stalled Over Issues in Syrian Kurdistan, <http://rudaw.net/english/interview/18112013> Erişim Tarihi; 20.11.2013.

²³² "Suriye'nin Kuzeyinde Kürt Devletine asla izin vermeyiz", Sabah Gazetesi, 26,07,2012, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/07/26/suriyenin-kuzeyinde-kurt-devletine-asla-izin-vermeyiz> Erişim Tarihi, 3Aralık 2013.

²³³ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt 3, İstanbul, İletişim yayınları, 2013,s,293-294.

öngörülmektedir²³⁴. Yine 2015 yılında Kürdistan'dan Türkiye'ye doğalgazın akması planlanmaktadır. Bu durumda yılda 16 milyar dolarlık petrol, 10 milyar dolarlık doğalgaz ticaret hacmi hedeflenmektedir²³⁵.

Türkiye, elinde petrol gibi çok değerli bir malı bulunan Kürtler için bunu pazarlamak ve petrol ihtiyacı olan Avrupa'ya ulaştırmak için en güvenli ülke konumundadır. Suriye'de savaş olduğu, İran'a da ABD'nin müsaade etmeyeceği, Basra Körfezi'nin günlük petrol ihracat kapasitesinin sınırlı olduğu ve merkezi yönetimle problemler göz önüne alınırsa, İKBY açısından Türkiye üzerinden petrolün pazarlanması en güvenli yol olarak belirmektedir. Ayrıca 2020 yılında Irak'ın günlük petrol üretim kapasitesinin 6.1 milyon varil olacağını, 2035 yılında Irak petrol üretim kapasitesinin dünya petrol ihtiyacının %45'ini karşılayacağını not etmek gerekiyor²³⁶. Bu yönüyle Kürt-Türk ittifakının batı tarafından desteklenmesi de mümkün görünebilir. Çünkü jeopolitik açıdan da özellikle İran'ın Akdeniz'e açılan koridoru kapatması olasılığına karşılık bu hattın, ABD ve Batı tarafından önemli bir alternatif olarak görülmesi beklenebilir. Burada temel faktör Kürt bölgesi kanalıyla, petrol bölgelerinin İran etkisindeki rejimlere (örneğin Şii Irak merkezi yönetimi) ve İran'a bırakılmaması ve doğalgaz hattının da yine sadece İran ve Rusya'nın kontrolünde olmasının engellenmesidir. Ayrıca güvenli bir istikamet olan Türkiye üzerinden petrol akışının Akdeniz'e ve Avrupa ana karasına taşınması endüstriyel güçler açısından hayati öneme sahipken, "taşıma alanını kontrol etme kudreti" de Türkiye'nin eline geçmiş olacak²³⁷. Sahip olduğu zengin enerji kaynakları nedeniyle bu bölgenin, daha geniş anlamıyla Ortadoğu'nun, kontrol edilmesi hayatidir. Avrupa'nın petrol ihtiyacının %30'unu, Japonya'nın %80'ini, Çin'in %90'ını Ortadoğu'dan sağladığını belirtmek gerekir. Bunun anlamı şudur; bu bölgede denetim kurabilen devlet, dünyayı da bir şekilde denetleyebilmektedir²³⁸ ve Türkiye açısından yanı başındaki zengin enerji kaynaklarına bigane kalma mantıklı bir politika olarak gözükmemektedir.

Türkiye'nin PYD karşıtlığı üzerinden Barzani ile geliştirdiği ittifakın bazı sorunlu tarafları da vardır; 1- Barzani eliyle PYD'yi saf dışı bırakmanın Suriye Kürtleri nezdinde ciddi

---

²³⁴ 'Kuzey Irak Petrolü için Maliki Bekleniyor', Zaman Gazetesi, 28 Kasım 2013. http://www.zaman.com.tr/ekonomi_kuzey-irak-petrolu-icin-maliki-bekleniyor_2174030.html, Erişim tarihi; 29.11.2013.

²³⁵ 'Petrol+Gaz= 26 Milyar Dolar', Milliyet Gazetesi, 27 Kasım, 2013, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/petrol-gaz-26-milyar-ekonomi/detay/1798328/default.htm>, Erişim Tarihi, 1Aralık 2013.

²³⁶ International Energy Agency, Iraq Energy Outlook, p,10-11,2012, <http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2012/iraqenergyoutlook/fullreport.pdf>, Erişim tarihi, 02.12, 2013.

²³⁷ Deniz Ülke Arıboğan, Büyük Resmi Görmek, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s.,110-111.

²³⁸ Burcu Erdem Kaya, Doğu Batı İkilemi Bağlamında El-Cezire, İstanbul, Vadi Yayınları, 2011, s,145.

bir karşılığı yoktur. 2- Bilindiği gibi Türkiye, Suriye'de oluşabilecek "Kürdistan Özerk Yönetimine" karşı olduğunu deklare etmiştir. Fakat Barzani'nin kendisi ve Barzani ile ittifak eden Kürt oluşumları da Suriye'de Kürtler için özerk, federe bir yapı talep etmektedir²³⁹. 3- Barzani dışında Irak'ta etkin olan Kürt Goran Hareketi, YNK gibi partiler, Suriye'de Barzani'nin PYD karşıtı politikalarını tasvip etmemektedirler. Dolayısıyla Barzani bu konuda yalnızdır. Bu durum ileride Barzani'nin PYD ile anlaşmasını olası kılıyor.

Aslında 'Esad gitmeli' düşüncesi, isyanın başladığı günlerden kısa bir süre sonra başını ABD'nin çektiği Batı dünyası ve İsrail'in de temel argümanıydı. Fakat özellikle cihadist grupların savaşa dahil olması ile 2012'in ilkbaharıyla beraber önce İsrail daha sonra ABD bu düşüncesini yeniden gözden geçirmeye başladı. Tabir yerindeyse Cihadist örgütlerin dahli ile Suriye'de kartlar yeniden dağıtılmaya başlandı.

Bu arada uluslararası kamuoyunda 'Türkiye, Suriye'de El-kaide bağlantılı örgütlere silah ve para yardımı yapıyor' iddiası ciddi bir şekilde tartışılmaya başlandı. Öyle ki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu yurtdışı gezilerinde Türkiye- El-Kaide bağlantısını sorgulayan sorulara sıklıkla muhatap olmaya başladılar. Türkiye'nin El-Kaide'ye silah yardımı yaptığı iddiası, El Kaide bağlantılı El-Nusra ve Şam İslam devleti gibi örgütlerle savaşan PYD tarafından da defalarca dile getirildi. Türkiye bu iddiaları hiç bir zaman kabul etmedi. Ancak Dışişleri Bakanı Davutoğlu, uluslararası kamuoyunda böyle bir algının oluştuğunu kabul etti. Davutoğlu bu durumu 'algılar gerçeğin önüne geçti' şeklinde özetliyordu²⁴⁰.

Benzer şekilde, Türkiye 'mezhep eksenli bir politika izliyor' görüntüsü verdi. Türkiye'nin, Suriye'de Alevi iktidara karşı Müslüman Kardeşler ağırlıklı muhalefeti desteklemesi ve Irak'ta "Sünni terörist gruplarla bağlantılı" olduğu iddiasıyla idama mahkûm edilen cumhurbaşkanı eski yardımcısı Tarık El Haşimi'yi Irak'a teslim etmeyi reddetmesini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. İngiltere merkezli düşünce kuruluşu olan Chatham House'dan Fadi Hakura, bütün bunların, Türkiye'nin "mezhep odaklı" dış politika izlediği algısını pekiştiren nedenler olduğuna dikkat çekmektedir²⁴¹.

---

²³⁹ Serhat Erkmen, Türkiye ve Suriye'li Kürtler; Güven Bunalımı Tıkanmışlık ve Bir arada yaşama, Ortadoğu Anliz, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı 47,s,24.

²⁴⁰ Ruşen Çakır, Türkiye'nin El-Kaide ile İmtihani, Vatan Gazetesi, 15,11,2013. <http://haber.gazetevatan.com/turkiyenin-el-kaide-ile-imtihani/584094/4/yazarlar> Erişim Tarihi;3 Aralık 2013.

²⁴¹Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Mezhep Faktörü' BBC Türkçe, 25.11.2013.http://www.bbc.co.uk/turkce/cep/haberler/2012/12/121221_turkey_foreign_policy_sectarian.shtml, erişim tarihi, 15 Kasım 2013.

Sonuç Yerine; Suriye'deki İç Savaşın Çözüm Sürecine Etkileri

Suriye'deki iç savaş Türkiye'nin Kürt politikasını yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılıyor. Bir yandan sorunun tarafıyla çözüm masasında olan Türkiye'nin, diğer yandan Suriye'de mezhep temelli bir politika yürütmesi ve PYD öncülüğünde yönetimi ele geçiren Kürt siyasal çizgisine mesafeli durması çok anlaşılır bir durum değildir. PYD'nin özerklik ilanını 'müdahale gerekçesi' sayması güvensizlik ortamını beslemektedir. Gelişmeler dikkatli izlendiğinde Türkiye'nin mezhep eksenli ve PYD karşıtı politikalarında yumuşama olduğu gözlenmektedir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kasım 2013'te Irak'a gidişini, bu ziyaret esnasında Şiilerce kutsal sayılan Necef ve Kerbela'yı ziyaretini, PYD lideri Salih Müslüm'ü Türkiye'ye davet etmesini bu çerçevede okumak gerekir. Resmi şöyle görmek gerekiyor; Türkiye'nin çok ciddi bir enerji açığı bulunmaktadır. Bu enerji açığını Kürdistan bölgesi ile takviye edebileceği gibi Türkiye güvenli bir hat olarak bu enerjiyi Avrupa'ya ulaştıracak bir konumdadır. Irak Kürdistan bölgesi sadece sahip olduğu petrol ve doğalgaz için değil aynı zamanda Irak petrol ve doğalgazını Türkiye'ye ulaştırma noktasında da Türkiye için önemlidir. Irak ve bölgesel yönetim için Türkiye su, elektrik ve elindeki enerjiyi pazarlama noktasında vazgeçilmezdir. Bu durum bölgede güvenli bir ortamı zorunlu kılmaktadır.

Cumhuriyet tarihi boyunca sorunlu bir alan olan Kürt sorununun otuz yıllık bir çatışma döneminden sonra çözüm sürecine girmesi, yukarıda izah edilmeye çalışılan 'güvenli ortamın' inşasıdır. Bu noktada süreç, içinde bazı avantaj ve dezavantajlar barındırmaktadır.

Avantajlar

-Yukarıda izah edilen ekonomik işbirliği zorunluluğunun gerektirdiği güvenli ortam ihtiyacı, sürecin en büyük avantajlarındanıdır.

-Uluslararası konjonktürün buna müsait oluşu; ABD ve Batı için Kürt bölgesi kanalıyla, petrol bölgelerinin İran'a bırakılmaması ve doğalgaz hattının da yine sadece İran ve Rusya'nın kontrolünde olmasının engellenmesi, ayrıca güvenli bir istikamet olan Türkiye üzerinden petrol akışının Akdeniz'e ve Avrupa ana karasına taşınması endüstriyel güçler açısından hayati öneme sahiptir.

- Suriye'de iç savaşın sonlanması durumunda Suriye'de Kürtlerin özerklik ya da benzeri bir statüye kavuşmasının Türkiye'deki Kürt sorununa pratik bir katkısı olacaktır. Bilindiği gibi Türkiye'de Kürt sorununun çözümü için, silahların susması ve PKK mensuplarının topluma

entegre olması noktasında dillendirilen bir argüman vardır. "PKK'yi oluşturan yüzde 20'lik Suriye kökenli militanlar ne olacak"? Bu sorun artık anlamsızlaşacaktır.

-'Çözüm Süreci' ile ilgili öne sürülen en önemli argümanlardan bir tanesi 'Bu sürecin geri dönüşünün olamayacağı' şeklindedir. Bu görüşü dillendiren geniş bir kesim vardır²⁴². Kuşkusuz bu görüşün haklılık payı vardır. Çünkü PKK lideri Abdullah Öcalan'la kamuoyu önünde görüşmelerin yapılması, Abdullah Öcalan'ın 2013 Diyarbakır Nevroz'unda okunan mektubu, süreci 'meşrulaştırma' anlamında önemlidir. Öte yandan gerek toplumda oluşan umut iklimi gerekse başta Abdullah Öcalan'ın Diyarbakır Nevroz konuşmasında 'silahlı mücadele dönemi bitti' sözleri ve PKK, BDP yöneticilerinin 'bu iş bitti' bağlayıcı sözlerinden sonra geriye dönmek kolay olmayacaktır.

Dezavantajlar

-Suriye'deki savaş mezhep çatışması şeklinde devam ederse ve bu çatışmalar bu eksenle derinleşirse bütün bölge istikrarsızlığın pençesine düşeceğinden çözüm süreci de bundan zarar görür. Bu gerçeği fark eden ABD öncülüğünde Batı, Rusya üzerinden Esad ile Suriye'nin kimyasal silahlardan arındırılması noktasında diyalog politikası geliştirdi. Ayrıca Türkiye'nin mezhepsel politikalardan vazgeçtiği sinyali verdiği bu dönemde, bu politikalarının başarılı olması bu durumun sigortasıdır.

-PYD üzerinde Suriye'de çözümün önemli bir parçası haline gelen PKK de bu konunun farkındadır. PKK'nin liderlerinden Murat Karayılan'ın defalarca dile getirdiği şu sözler bunu teyit eder niteliktedir; "biz barışı esas almakla beraber, eğer işler ters dönerse, hareket olarak mevcut pozisyonumuz ve hareket koşullarımız oldukça elverişli hale gelmiş, ve mücadeleyi yükseltmenin, savaşı yürütmenin koşulları her zamankinden daha fazla gelişmiştir. bölgenin mevcut konjonktürel yapısı yaygın bir savaşın geliştirilmesine elverişlidir. Bölgede siyaset yapma ve manevra zemini oldukça gelişmiş bulunmaktadır²⁴³". Bu da çözüm sürecinde

---

²⁴² Yazardan siyasetçiye bir çok kesim tarafından dillendirilen bu görüş için sadece bir kaç örnek; Örneğin AKP'li maliye bakanı Mehmet Şimşek 8 Mayıs 2013'te Nevşehir'de yaptığı konuşmada, <http://www.internethaber.com/cozum-surecinin-geri-donusu-yok-531605h.htm>, Dış işleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 25 Nisan 2013'te Star gazetesine verdiği mülakatta <http://haber.stargazete.com/politika/cozum-surecinin-ortasini-gectik-artik-geri-donulmez/haber-748355>, 22 mart 2013 tarihinde Salahattin Demirtaş gazetecilere yaptığı açıklamada http://www.radikal.com.tr/politika/demirtas_silahlı_mucadelenin_yuzde_99u_bitti-1126288, bu görüşü ifade ettiler.

²⁴³ Karayılan, "Önderliğimizin Çözüm Perspektifini Destekliyoruz", Fırat News, 15.03.2013, <http://firatajans.com/news/guncel/karayilan-onderligimizin-cozum-perspektifini-destekliyoruz.htm> Erişim Tarihi, 15.11.2013.

isteklerin üst perdeden dile getirilmesi anlamına gelir ki, en azından kısa vadede süreci zorlayıcı bir etken olacaktır.

-Türkiye içeride PKK ile müzakere sürdürürken, Suriye'de PKK'nin uzantısı PYD'yi sürecin dışına itme politikasında ısrar ederse hem Türkiye'de devam eden süreç hem de Suriye'de sürecin tıkanma ihtimali yüksektir. Bu gerçekçi değildir. Çünkü Suriye'de PYD şu an fiili olarak yönetimi elinde bulundurmaktadır. Gökhan Bacık'ın²⁴⁴ dediği gibi bölgede IKBY, Türkiye ve PYD bloğu iktisadi olarak da en makul çözümdür. Bazı siyaset bilimci ve gazeteciler bu durumu yeniden şekillenen Ortadoğu'da Kürt-Türk ittifakı şeklinde tanımlamaktadır²⁴⁵.

- Türkiye, PYD'yi sürecin dışına itme çabasını Cihadist örgütler üzerinden sürdürürse bu Arap-Kürt çatışmasına zemin hazırlayacaktır. Belirtmek gerekir ki Kürtlerin yönetimi ele geçirdiği yerler petrol bölgeleridir. Özellikle PYD ile El-Kaide bağlantılı örgütlerin yoğun olarak çatıştığı Resulayn'a 200 km mesafedeki Rumelian'da yoğun petrol rezervleri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Suriye'de petrol bölgesinin paylaşımı konusu, içinde ciddi bir şekilde Arap-Kürt çatışması riskini de barındırmaktadır. Unutmamak gerekir ki bölgede istikrarsızlık yukarıda ele alınan çerçevede sürece olumsuz yansiyacaktır.

Kaynaklar

Arıboğan Deniz Ülke, Büyük Resmi Görmek, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

Bingöl Nevzat, Suriye'nin Kimliksizleri Kürtler, İstanbul, Do Yayınları, 2013.

Çubukçu Mete, Yıkılısın bu Düzen, Arap Ayaklanmaları ve Sonrası, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Erkmen Serhat, Türkiye ve Suriye'li Kürtler; Güven Bunalımı Tıkanmışlık ve Bir arada yaşama, Ortadoğu Anliz, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı 47,s,24.

Karabat Ayşe, Suriye Savaşları, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

Kaya E. Burcu, Doğu Batı İkilemi Bağlamında El-Cezire, İstanbul, Vadi Yayınları, 2011.

---

²⁴⁴ Kürt Denklemi Boru Hattı Çözecek, Agos Gazetesi, 02.08.2013, <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=kurt-denklemini-boru-hatti-cozecek&haberid=5564> , Erişim tarihi, 01,12,2013.

²⁴⁵ Örnek olarak bkz. Deniz Ülke Arıboğan, Büyük Resmi Görmek, s,108. Cengiz Çandar a.g.m., ve Gökhan Bacık a.g.r.

Kıran Abdullah, "Arap Baharı Gölgesinde Türkiye-Suriye İlişkileri", Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, Der. Murat Aktaş, Ankara, Nobel Yayınları, 2012

Oran Baskın, Türkiye Dış Politikası, Cilt:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

International Energy Agency, Iraq Energy Outlook, 2012,
<http://www.worldenergyoutlook.org/media/weoweb/2012/iraqenergyoutlook/fullreport.pdf>

Gazete ve İnternet Referansları

Suriye Ulusal Konseyini Sildi, Sabah Gazetesi, 01.11.2012,
<http://www.usasabah.com/Guncel/2012/11/1/suriye-ulusal-konseyini-sildi>

Taştekin Fehim, Kürt Kürt'ün Kurdu, Radikal Gazetesi, 30.10.2013.,
http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim_tastekin/kurt_kurtun_kurdu-1158252

Rojava'da Geçici Yönetim İlanında Önemli Adım, FıratNews, 12.11.2013,
<http://firatajans.com/news/guncel/rojava-da-gecici-yonetim-ilaninda-onemli-adim.htm>

Salih Müslim; "Bir gün Elbet Çatışacağız" Radikal Gazetesi, 23.11.2013,
http://www.radikal.com.tr/politika/salih_muslim_elbet_bir_gun_catisacagiz-1162487

Çandar, C., Kürt-Türk İttifakı' mı Diyarbakır'da Siyasi Nikah Töreni mi, Radikal Gazetesi, 14.11.2013,
http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turk_kurt_ittifaki_mi_diyarbakirda_siyasi_nikah_toreni_mi-1160732

Kurdish Congress Stalled Over Issues İN Syrian Kurdistan, Rudaw, 18.11.2013,
<http://rudaw.net/english/interview/18112013>

Suriye'nin Kuzeyinde Kürt Devletine Asla İzin Vermeyiz, Sabah Gazetesi, 26.07.2012,
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/07/26/suriyenin-kuzeyinde-kurt-devletine-asla-izin-vermeyiz>

Kuzey Irak Petrolü İçin Maliki Bekleniyor, Zaman Gazetesi, 28.11.2013,
http://www.zaman.com.tr/ekonomi_kuzey-irak-petrolu-icin-maliki-bekleniyor_2174030.html

Petrol+Gaz= 26 Milyar Dolar, Milliyet Gazetesi, 27.11.2013,
<http://ekonomi.milliyet.com.tr/petrol-gaz-26-milyar-/ekonomi/detay/1798328/default.htm>

Çakır, R., Türkiye'nin El-Kaide ile İmtihani, Vatan Gazetesi, 15.11.2013,
<http://haber.gazetevatan.com/turkiyenin-el-kaide-ile-imtihani/584094/4/yazarlar>

Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Mezhep Faktörü, BBC Türkçe,
25.12.2012,http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/12/121221_turkey_foreign_policy_sectarian.shtml

Karayılan; 'Önderliğimizin Çözüm Perspektifini Destekliyoruz', FıratNews, 15.03.2013,
<http://firatajans.com/news/guncel/karayilan-onderligimizin-cozum-perspektifini-destekliyoruz.htm>

Kürt Denklemi Boru Hattı Çözecek, Agos Gazetesi, 02,08,2013,
<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=kurt-denklemini-boru-hatti-cozecek&haberid=5564>

Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası ve A. Davutoğlu Söylemi:

İmgelerle Arap Baharı ve Mısır Tartışması

Fatih Fuat Tuncer

Özet

Bu çalışma Türkiye'nin ve A. Davutoğlu'nun Ortadoğu politikasını farklı bir açıdan ele alma amacı ile Türkiye ve Mısır'daki karşılıklı "Arap", "Türk", "Mısır" ve "Türkiye" algısını incelemektedir. Bu noktadan hareketle; Arap Baharı sonucunda Mısır'da ortaya çıkan durumun "köprü değil merkez ve lider ülke" iddiasındaki Türkiye'nin konumuna olumlu/olumsuz nasıl bir etki yaptığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Mısır, Ortadoğu, Arap Baharı, İmgeler, Türk Dış Politikası*

Abstract

This paper analyzes the perceptions of the concepts of "Arab", "Turk", "Egypt" and "Turkey" in the contexts of Turkey and Egypt with a motivation to re-evaluate the Middle East policies of Ahmet Davutoğlu from a novel point of view. The outcomes of the Arab Spring in Egypt effected perceptions about Turkey. Turkey's position as a "central and leading country rather than a bridge" in the Middle East is discussed on the basis of those perceptions.

Key Words: Turkey, Egypt, Middle East, Image, Turkish Foreign Policy

Giriş

Ahmet Davutoğlu, son dönemde tartışma konusu olan Stratejik Derinlik kitabında Ortadoğu için "Kaçınılmaz Bir Hinterland" başlığını kullanmaktadır.²⁴⁶ Kullandığı metaforlar ile dikkat çeken dışişleri bakanının bu tanımlaması bile oldukça manidar anlamlar içermektedir. Akla ilk olarak tabi ki "Ortadoğu'dan kaçamamak" ve "arka bahçe" algıları gelmektedir. Tam da Arap Baharını ve bundan sonraki süreçte neler olabileceğini tartıştığımız şu günlerde biraz da bu algılara değinmek faydalı olacaktır. Zira Ortadoğu dışından ve Arap olmayan bir ülkenin, bölgeye yönelik izleyeceği politikanın etkili olma gücü hem iç kamuoyunun desteği hem de karşıdaki muhatabın ilgisi ile doğru orantılı olmaktadır.

Bahar elbette dünya üzerindeki tüm kültürler için olumlu anlamlarla yüklüdür. Arap Baharı kavramını kimin ortaya attığı net olarak bilinmese de; Arap dünyasındaki bu bahar, ne yazık ki seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlayan/sağlayamayan Tunuslu Muhammed

²⁴⁶ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.129.

Bouazzi'nin üzerine benzin dökerek kendini ateşe vermesi ile başlamıştır.²⁴⁷ Arap Baharı'nın asıl ivmeyi Tahrir Devrimi ile kazandığı göz önüne alınırsa, özellikle Mısır konusuna değinmek gerekli görünmektedir. Özellikle Mübarek sonrası Cumhurbaşkanı seçilen Mursi'nin tekrar ordu darbesi ile iktidardan indirilmesi Arap Baharı'nın sonuçlarının sorgulanır olmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Mısır konusunda takındığı tavır bu konuda imgeler üzerinden bir çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışma imgeler üzerinden Arap Baharı'nın Mısır ve Türkiye ilişkilerine yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Ortadoğu Nerede?

Köprü değil merkez olmak iddiası ile yakın kara havzalarında etkili olmanın Türkiye için hayati olduğunun altını çizen Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, coğrafi olarak Ortadoğu tanımını şu şekildedir:

*“Mekan tanımlaması bakımından Orta Asya, Batı Avrupa ve Doğu Afrika gibi objektif nitelikler taşımayan Ortadoğu kavramı fiziki coğrafya olarak kendi içinde tutarlı ve kullanım itibariyle farklı bakış açıları için geçerli bir kriterler bütününe sahip değildir. Bu kavram, kültürel, siyasi, stratejik ve ekonomik çerçevelere göre değişen dönemsel ve bağlamsal özellikler taşımaktadır”*²⁴⁸

Ortadoğu'nun coğrafi konumu kültürel, siyasi, stratejik ve ekonomik çerçevelere göre dönemsel olarak değişebilmektedir. Yani, “Ortadoğu üzerine oyunlar”, “Ortadoğu'nun stratejik önemi” ve “Ortadoğu'da neler oluyor” gibi haber spotlarının gideceği adres belli olsa da nereden geldiği belli değildir. Zira Ortadoğu için net bir sınır koymak mümkün görünmemektedir.

Davutoğlu'na göre Balkanlar ve Ortadoğu gibi kavramlar, bir bölge adı olmaktan çok farklı anlamlar taşımaktadır. “Balkanlaşma” ve “Ortadoğulaşma” gibi tabirler ise bu bölge üzerine olumsuz anlamlar yüklemektedir. Davutoğlu bu durumu ise bölgenin geçmişindeki Osmanlı varlığına karşı Batı'nın geliştirdiği refleks olarak değerlendirmektedir:

“19.yüzyıla kadar Osmanlı'nın Avrupa toprakları için Avrupalılar ‘European Turkey’, ‘Turkey d’Europe’, ‘Turkey in Europe(Avrupa Türkiyesi, Avrupa’daki Türkiye) vb. tabirler kullanırken, Osmanlı Devleti

²⁴⁷ D. Erhan, “Arap Baharı ve Oryantalizm”, 10.10.2012, <http://blog.radikal.com.tr/Sayfa/arap-bahari-ve-oryantalizm-1053>, (Erişim Tarihi: 01 Aralık 2013).

²⁴⁸ Davutoğlu, a.g.e, s.129.

‘Avrupa-Osmani ve ‘Rumeli-i Şahane’ gibi isimleri tercih ediyordu. Bu dönemden itibaren siyasi gelişmelere paralel olarak Türk ve Müslüman imajlarını silecek yeni bir isimlendirme gerekiyordu ki, bundan sonra sürekli olarak bunalım ve krizle özdeş hale gelecek iki tabir birden bu bölge için kullanılmaya başlandı: ‘Balkanlar’ ve ‘Ortadoğu’(veya Yakın Doğu)’.²⁴⁹

Davutoğlu’nun Balkanlar ve Ortadoğu kavramlarının geçmişte aynı bölge için kullanıldığını belirtmesi dikkat çekicidir. Davutoğlu, bu durumu; 19.yüzyılın sonundan itibaren birçok seyyahın Ortadoğu tabirini özellikle Balkanlar’ı kastederek kullanmalarını belirterek açıklar. Yani bu kavram coğrafi olmaktan çok kültürel bir zıtlığı ifade etmesi açısından oldukça önemlidir. Davutoğlu, Ortadoğu kavramının daha sonra Müslümanların hakimiyet sahalarının daralmasına paralel bir değişiklik geçirerek; Doğu-Batı, Müslüman-Hıristiyan ayrımlarını da yansıtan jeokültürel bir kavram halini aldığını belirtmektedir. Davutoğlu’nun kaleme aldığı eserlerde bu Müslüman-Hristiyan ve Doğu-Batı ayrımının göze batması oldukça önemlidir. Bu durumu Davutoğlu şu şekilde anlamlandırmaya çalışmaktadır:

“Balkan Yarımadası kavramı ile bu bölge için Türk ve Müslüman imajlarından arındırılmış yeni bir kimlik tespit edilirken, Ortadoğu kavramı ile Batı ile Doğu arasında oynak bir siyasi hattın sınırları belirlenmiş oluyordu. Bulgaristan’da seksenli yıllarda tek tek kişiler düzeyine kadar inmiş bulunan isim değiştirme operasyonunun küresel düzlemdeki ilk habercileri, Balkan ve Ortadoğu tabirlerinin siyaset literatürüne girmiş olmalarıdır”.²⁵⁰

Ortadoğu tabii ki fazlası ile politik anlam yüklü bir kavramdır ve ilk olarak Amerikan jeopolitikçi ve deniz tarihçisi Mahan tarafından kullanılmıştır.²⁵¹ Ancak Mahan’ın tasvir ettiği bölge bugün aklımıza gelen coğrafi alandan ziyade Arabistan ile Hindistan arasında kalan bölge ile ilgilidir. Yani, Ortadoğu tanımlaması fiziki değil daha çok stratejik görünmektedir.²⁵² 1902’de Mahan tarafından ortaya atılan bu tanımdan sadece 10 yıl sonra, Ortadoğu biraz daha batıya kaymış ve I.Dünya Savaşı ile beraber İran Körfezi merkezli bir daireyi içine alan bir alanı kapsar duruma gelmiştir. Değindiğimiz gibi stratejik gelişmelere

²⁴⁹ a.g.e, s.120.

²⁵⁰ Davutoğlu, a.g.e, s.121.

²⁵¹ Çağatay Özdemir, *Ortadoğu ve Arap Baharı: Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu’da Model Olabilir mi?*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2012, s.6.

²⁵² Davutoğlu, a.g.e. s.130.

göre bu kavram coğrafi olarak genişleyebilmekte veya daralabilmektedir. Bu sebeptendir ki, özellikle 11 Eylül sonrası Afganistan konusu bile birçok akademik yayında Ortadoğu başlığı altında incelenmektedir. Yine bakış açısına ve gelişen gündeme göre batılı yazarlar ve kamuoyu tarafından Türkiye de bazen bir Ortadoğu ülkesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Tahrir Devrimi Öncesi Türkiye-Mısır İlişkileri(2010-2013)

Tahrir Devrimi öncesi Türkiye ve Mısır ilişkileri üzerine yorum yapmak gerekirse iki ülke arasında birçok işbirliği alanı olduğu gibi her iki ülkenin de Batı ile iyi ilişkiler kurmada benzer çıkarları paylaşmakta olduğu görülecektir. Türkiye'nin Mısır'da önemli yatırımları bulunmakta ve Türkiye açısından Mısır önemli bir pazar görünümündedir.

Bu dönemde Mısır-Türkiye ilişkilerinde görüş ayrılığı yaratan konular ise Türkiye'nin Hamas, Suriye ve İran ile kurduğu ilişki, Mavi Marmara Olayı ve Türkiye'nin Filistin konusunda Mısır'ın önüne geçiyor görünmesidir. Bütün bu görüş ayrılıklarına rağmen 2010 yılında Türkiye ve Mısır arasında karşılıklı resmi ziyaretler yapılmış ve anlaşmalar imzalanmıştır. Davutoğlu Mart 2010'da Mısır'a resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret Kasım 2007'de İstanbul'da imzalanan Türk-Mısır Stratejik Diyalogu Çerçeve Muhtırası kapsamında düzenlenmiştir. Davutoğlu bu ziyaretinde Kahire Yunus Emre Kültür Merkezinin de açılışını gerçekleştirmiştir. Yine aynı tarihte Arap Birliği 133. Olağan Dışişleri Bakanları toplantısına katılarak Filistin konusuna değinen Davutoğlu'nun açıklamaları Mısır tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Davutoğlu Kahire'de gazetecilere bölge ile ilgili yaptığı açıklamada bölge ülkelerinin artık birbirlerini tehdit olarak görmekten kaçınması gerektiğini belirtmiş ve bu çerçevede Mısır ve Türkiye arasında başlayan stratejik diyalogun diğer bölge ülkeleri arasında da oluşması gerektiğini belirtmiştir. Davutoğlu bu diyalogun oluşması için tüm bölge ülkelerinin açık görüşlü bir vizyonla hareket etmesi gerektiğini belirtmiş ve ancak böylelikle bölgedeki çocukların geleceğinin hazırlanabileceğini belirtmiştir.²⁵³

Türkiye'nin Mısır ve bölgede kendini gösterme çabaları karşılığında Mısır'ın attığı adımlar ise oldukça manidardır. Mısır Eylül 2010'da tarih ders kitaplarında yer alan "Osmanlı'nın Mısır'ı Fethi" konusunu "Osmanlı'nın Mısır'ı İstilas" olarak değiştirmiştir.²⁵⁴

²⁵³ "Davutoğlu: Artık Birbirimizi Tehdit Olarak Görmekten Kaçınmalıyız", 3 Mart 2010, <http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/25277-davutolu-artk-birbirimizi-tehdit-olarak-gormekten-kacnmalyz/printing>, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2013)

²⁵⁴ Muhittin Ataman, Nuh Uçgan, "Türkiye'nin Körfez Ülkeleri, Yemen, Ürdün, Mısır ve Lübnan Politikası", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan(der.), Türk Dış Politikası Yıllığı:2010, Ankara, Seta Yayınları, 2011 s.183.

Tahrir Devrimi ve Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkileri

Tunus ile başlayan dalga 25 Ocak'ta Mısır'a ve Tahrir Meydanı'na ulaşmış ve yüz binler Mübarek'in istifasını istemiştir. Türkiye ise Mısır'daki gösterileri desteklediğini ilan eden ilk devlet olarak dikkat çekmiştir. Şubat 2011'deki meclis oturumunda Başbakan Erdoğan, Mübarek'ten talepleri dinleyerek çekilmesini istemiştir. Mısır Ordusu'nun da karşı tavır alması ile Mübarek çekilmiş ve Mısır'a ilk ziyaret gerçekleştiren devlet başkanı Abdullah Gül olmuştur. Cumhurbaşkanı burada Muhammed el-Baradei, Müslüman Kardeşler, Arap Birliği Genel sekreteri Amr Musa ve devrimci gençler gibi Tahrir Devrimi'nin birçok bileşeni ile görüşmüştür. Bu dönemdeki Türkiye algısı oldukça olumludur. Çünkü birçok Mısırlı, gelecek için doğru modelin demokratik ve laik Türkiye modeli olduğunu düşünmekteydi. Bu dönemde Davutoğlu da Mısır'a birçok ziyaret gerçekleştirmiş; özellikle yeni anayasa tartışmaları sırasında İslamcılar, Devrimciler ve Laik kesimler arasında bir uzlaşma sağlanması konusunda büyük çaba göstermiştir. Yine bu dönem 53 Mısırlı devrimci genç 2011 Haziran'ında Cumhurbaşkanı Gül tarafından konuk edilmiş ve Türkiye modeli hakkında fikir almışlardır. Bu dönemde sıkça tartışılan yeni Mısır modelinin Türkiye'den esinlenmesi gerektiği fikri Türkiye'nin bölgedeki imajını güçlendirmiştir.

Bu dönemde 2009'daki Davos çıkışı ile Arap ülkelerinde oldukça popüler olan Başbakan Erdoğan'ın 13 Eylül 2011'de Mısır ziyareti gerçekleşmiştir. Kahire havalimanında özellikle Müslüman Kardeşler hareketine mensup gençler tarafından coşku ile karşılanan Erdoğan için "Ey Bağımsız Lider: Hoş Geldin", "Mısır Halkı Misafir Erdoğan'ı Selamlar" ve "İkinci Memleketine Erdoğan Hoş geldin" gibi pankartlar dikkat çekicidir. Erdoğan bu ziyaretinde Tahrir gençlerine bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında onlara "siz Mısır'ın fatihlerisiniz" demiştir.²⁵⁵ Ancak bu ziyarette Türkiye için iki tatsız durum yaşanmıştır. Mısırlılara "Laiklik" tavsiyesi yapması özellikle Türkiye destekçisi Müslüman Kardeşler Hareketi tarafından tepki ile karşılanmıştır.²⁵⁶ Çünkü Mısır'da İslamcılar için laiklik ile dinsizlik aynı anlama gelmektedir. Bir diğer olay ise Türkiye'nin Mavi Marmara olayı ve özür konusu sebebi ile İsrail Büyükelçisini sınır dışı etmesini örnek gösteren Mısırlılar aynı tavrı Mısır'lı yetkililerden de istemiştir. İsrail Büyükelçisi güvenlik endişesi ile ülkeden ayrılmış ve bu durum da Mısır ve İsrail'in yeni dönem geleceğinde Mısır'ı zor durumda bırakmıştır.

²⁵⁵ "Erdoğan Mısır'da Coşku İle Karşılandı; Gazze'ye Gitmiyor", 13 Eylül 2011, <http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/erdogan-misirda-coskuyla-karsilandi-gazze-ye-gitmiyor-021065>, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2013).

²⁵⁶ "Laiklik Ateizm Değil Korkmayın", 14 Eylül 2011, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/669311-laiklik-ateizm-degil-korkmayin>, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2013).

Sonraki süreçte ise Ak Parti modelini örnek alan Müslüman Kardeşler, Hürriyet ve Adalet Partisi adında bir parti kurarak diğer partilerle birlikte seçime katıldılar. 30 Haziran 2012’de Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Muhammed Mursi’nin Mısır içinde tartışmalı kararlara imza atarken Türkiye ve özellikle de Erdoğan ile ilişkileri geliştirmek istemesi dikkat çekicidir. Erdoğan ve Mursi arasında yakınlığa bir örnek olarak Muhammed Mursi’nin 30 Eylül 2012’deki Ak Parti 4. Olağan Büyük Kongresine katılması gösterilebilir.²⁵⁷ Aralık 2012’de Anayasa Referandumu geçiren Mursi’ye yine en büyük desteği Türkiye vermiştir. Ancak Anayasa yapımında tepki gören Mursi için sona giden süreçte Erdoğan, Mursi’ye diyalog yolunu önerdiyse de Mursi seçim sürecinde desteğini aldığı diğer kesimleri dikkate almadan hareket etmiş ve darbenin yolu açılmıştır. Özellikle devrimin yıl dönümünde başlayan gösterilerin şiddet yolu ile bastırılması ve can kayıpları yaşanması Mursi’nin tüm şimşekleri üzerine çekmesine neden olmuştur. Gittikçe otoriterleştiği iddia edilen ve tepki gören Mursi’ye yüz binler bundan sonraki süreçte istifa baskısı yaptıysa da Mursi yeni seçimlere gitmeyi reddetmiş ve 3 Temmuz 2013’de Mısır’da askeri darbe olmuştur.²⁵⁸

Türkiye ise bu darbeye büyük tepki göstermiştir. Aynı dönemde Türkiye’de de Gezi Eylemleri olduğu düşünülürse Türkiye’nin darbeye giden süreçte Tahrir değil de Mursi tarafında yer alması anlaşılacaktır. Çünkü Mursi üzerinde etkili olduğu düşünülen Erdoğan’ın yeni seçimler konusunda Mursi’ye tavsiye yapması içeride de aynı talebi doğurabilirdi. Darbe sonrası ise hükümet, Mısır konusunu bir iç siyaset malzemesine dönüştürmüş ve deyim yerinde ise Gezi olaylarına karşı kullanmış ve “demokrasi” söylemini yükseltmiş, Erdoğan ve Davutoğlu içeride ve dışarıda sürekli “demokrasi ile giden demokrasi ile gider” söylemini kullanmıştır. Özellikle yönetime el koyan Sisi’nin sergilediği vahşi tutum sonucu Mursi destekçileri Rabiatal Adivviye meydanını doldurmasına engel olmamış ve Ağustos ayından itibaren Arapça dört sayısı anlamına gelen Rabia sembolü çıkartmalar ve Rabia selamları Mısır’a ve özellikle de Türkiye’ye yayılmıştır.²⁵⁹

Bundan sonraki süreçte yeni askeri yönetim ile Türkiye ilişkileri gerilmiştir. Özellikle Erdoğan ve Davutoğlu’nun, her söyleminde Mısır’a değinmesi Sisi’yi eleştirmesi Mısır tarafından tepki çekmiştir. Erdoğan’ın Mısır’ı sürekli gündeme getirmesi ve her gittiği yerde Rabia işareti yapması dikkat çekmektedir. Erdoğan ve hükümet üyelerinin bir sembole bu

²⁵⁷ “Mursi AK Parti Kongresinde Konuştu”, 30 Eylül 2012, http://www.zaman.com.tr/politika_mursi-ak-parti-kongresinde-konustu_1352401.html, (Erişim Tarihi 3 Aralık 2013).

²⁵⁸ “Egyptian Army Chief Announces End of Morsi Presidency”, 3 Temmuz 2013, <http://www.dw.de/egyptian-army-chief-announces-end-of-morsi-presidency/a-16927923>, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2013).

²⁵⁹ Koray Çalışkan, “Her Yer Rabia Her Yer Direniş”, Radikal, 20 Ağustos 2013.

kadar çok sarılması ilginç görünmektedir. Çünkü bu durum Türkiye içine de yansımış ve Türkiye deyim yerinde ise “Geziciler” ve “Rabiacılar” diye ikiye bölünmüştür. Yani bir tarafta Taksim Meydanı diğer tarafta Rabiatal Adevviye Meydanı yer almaktadır. Semboller ve imgeler üzerinden gerçekleşen bu çatışma dikkat çekicidir. Örneğin devletin haber ajansı olan Anadolu Ajansının sürekli Mısır ve Rabia konulu haberler yayınlaması dikkat çekicidir. Ancak, Hükümetin iç siyasette kullandığı bu söylem Mısır ile ilişkilerin geleceğini bir belirsizliğe sürüklemiş; 2013 Kasım sonunda Türkiye’nin Mısır Büyükelçisi Avni Botsalı, Türkiye’nin Mısır içişlerine karıştığı ve ülkedeki isyanları organize ettiği gerekçesi ile istenmeyen adam ilan edilmiştir.. Türkiye de Mısır’ın daha önceden geri çektiği Mısır’ın Türkiye Büyük Elçisi Abderahman Salaheldin’i istenmeyen adam ilan etmiştir.²⁶⁰

Arap Saçına Dönen İşler ve Türkiye’deki Arap İmgesi

Türkiye’deki Arap imgesi de en az diğer öteki imgeler kadar sorunlu görünmektedir. Özellikle, eğitim sistemimiz yoluyla bize geçen “sırtımızdan bıçaklayan Araplar” algısı neredeyse toplumun her kesimine sirayet etmiş görünmektedir. Aynı şekilde Batı’da her iki milletin yani Araplar ve Türklerin dini kimlikleri ile anılması ve aynı oryantalist potada eritilmeleri belki de en çok Türkleri rahatsız etmektedir. Verilebilecek pek çok örnekte Araplara benzetilmekten rahatsızlık duyan Türklerin Arapları iki kere ötekileştirdiklerini görebiliriz.

Soner Yalçın ise bu konuyu şu şekilde yorumlamaktadır:

*“Gazze meselesi bir tartışmayı yine gündeme getirdi. Türkler Arapları sevmez. Arapların da Türkleri sevmediği bilinir. Peki bu dargınlık niye? Türk tarafına göre “Araplar bizi 1916’da sırtımızdan hançerledi. Arap tarafına göre ise “Türkler bizi 400 yıl sömürdü.” Gerçek bu mu? Hayır. İki tarafın da tarih yazımında bir hata olduğu kesin.”*²⁶¹

Soner Yalçın’ın değindiği tarih yazımı konusu önemlidir. Çünkü çoğu vatandaş ulus devletin propagandasının yapıldığı tarih ders kitapları dışında tek bir tarih kitabı bile okumamakta ve bildiği bütün ön yargıları bu kitaplar yoluyla edinmektedir. Ancak çoğu tarih kitabı nedense Osmanlı döneminde Araplar için “kavm-i necip”(temiz kavim) ifadesinin

---

²⁶⁰ Yavuz Haydar, “Egypt Declares Turkish Ambassador Persona Non Grata”, 24 Kasım 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/11/turkey-egypt-erdogan-ambassador-diplomacy-row-ties.html#>, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2013).

²⁶¹ Yalçın, Soner, “Tarih Kitapları Mustafa Kamil’i niye yazmıyor?”, **Hürriyet**, 13 Haziran 2010.

kullanıldığından bahsetmez.²⁶² Belki bu iki milleti ayrıştırıcı tutum her iki tarafın da işine gelmiş ve Türkiye’de “ne Şam’ın şekeri ne Arap’ın yüzü” denir olmuştur. “Muasır Batı medeniyeti” hedeflenirken yüz yıllarca beraber yaşadığımız Araplar uzun süre Türk toplumunun aklına ancak olumsuz imgelerle gelmiştir.

Türkiye’deki Arap imgesi hala tartışmalıdır. Ancak her geçen yıl bu imgenin biraz düzeldiği düşünülebilir. Örneğin; Kıbrıs bunalımı sırasında ummadığı bir şekilde Batı tarafından yalnız bırakılan Türkiye, uluslararası toplum tarafından maruz kaldığı dışlanmışlığı Araplar ile aşmaya çalışmıştır. Özellikle o dönemki ambargoya karşı Kaddafi’nin sağladığı destek, kamuoyundaki olumsuz Arap algısının değişmesine neden olmuştur. Gerçi ne gariptir ki yıllar sonra tam da Kaddafi’nin başına bombalar yağdırıldığı sırada Kaddafi’nin Kıbrıs Barış Harekatı sırasında Türkiye’ye verdiği petrolün parasını kuruşu kuruşuna istediği iddiası ortaya atılmıştır. Çünkü Türkiye, Libya konusunda bir karar almış ve “Kıbrıs gönüllüsü Kaddafi” imgesinin değiştirilmesi gerekmişti.²⁶³ Türkiye’deki Arap imgesini kökünden değiştiren bir diğer olgu da Filistin Sorunu’dur. Çünkü bir tarafta Filistin’de yaşanan bir dram ve diğer tarafta zengin Arapların olaylara ilgisizliği belki de Türkiye’de “hangi Araplar?” sorusunu sordurtmuş ve Filistin sorunu üzerinden mazlum Araplar ile yakınlık hissiyatı oluşmuştur. Ancak son dönemde Filistin sorunu üzerine değişen ve sertleşen söylem de beraberinde Yahudilere karşı toptan bir ön yargı oluşmasına sebep olmuştur.

Son yıllarda ise Arap Baharı ile yaşanan süreçteki Arap algısı en az Türkiye’nin kendi içerisindeki durumu kadar karışıktır. Bir tarafta, Arap diyarlarında devrim yaşandığını ve Türkiye’nin de bu devrimi desteklemesi gerektiğini savunanlar ve diğer tarafta bütün bunların Ortadoğu’daki huzuru bozmak isteyen Batılı emperyalistlerin bir oyunu olduğunu savunanlar vardır. Ne yazık ki her iki tutum da sorunlu ve toptancı bir yaklaşım gibi görünmektedir. Medya’nın da olayları aktarma biçimi ile desteklenen bu toptancılık içerisinde düzgün bir Arap algısı tahlili yapmak kolay görünmemektedir. Çünkü Türkiye’deki toplumun bir kesimi diğerini mezhepçilikle suçlarken diğer kesim de karşıtlarını diktatör ve darbe sevdalısı olmakla suçlamaktadır. Özellikle Mısır’daki ordunun Mursi yönetimini darbe ile devirmesi ile artan bu kutuplaşma, sanki konu Türkiye’nin bir iç meselesi gibi yansıtılarak arttırılmaktadır. Bu durumda da ortaya enteresan görüntüler çıkmaktadır. Örneğin; Gezi olayları ile stadyumlarda siyasi sloganlar atılması yasaklanırken, futbolcular attıkları golden sonra

---

²⁶² Can Dündar, “Arap’ın Yüzü”, 10 Ekim 1998, <http://www.candundar.com.tr/v3/index.php#!%23Did=1627>, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2013).

²⁶³ Murat Bardakçı, “Kaddafi’nin Benzini”, 19 Eylül 2011, Habertürk.

“Rabia” işareti yapmakta ve yöneticiler söz konusu simgeyi taşıyan kaşkollerle protokol tribünlerinde oturmaktadır.²⁶⁴ Yani bir anlamda bu yaşananlardan en büyük zararı görenin sivil Arap halkı olduğu gerçeği unutulurak; ne yazık ki Mısır’da yaşanan durum siyasetler tarafından iç politika malzemesi olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

Mısırlılar için “Model Ülke” Türkiye

Hem devrim öncesi hem de devrim sonrası Mısır’da en çok tartışılan konulardan bir tanesi de Türkiye modelidir. Devrim sonrası Türkiye modeli Mısır’daki tüm gruplara çekici gelirken yine tüm gruplar tarafından farklı yorumlanmaktadır. Örneğin en köklü hareket olan İhvan, Türkiye modeline geçmeyi savunurken, laiklik konusunda çekincelerini dile getirmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi modeli İhvan’a o kadar ilgi çekici gelmiştir ki onlar da Hürriyet ve Adalet partisini kurarak seçimlere girmişlerdir.²⁶⁵ Mısır’daki Selefiler’in El Nur Partisi de Türkiye modelini “ahlaki” yönlerini almak kaydı ile desteklediklerini belirtmektedirler. İlk zamanlarda Türkiye modeline mesafeli duran Kıpti Hıristiyanlar, Erdoğan’ın Mısır ziyaretinde yaptığı “Laiklik” vurgusundan sonra Türkiye modeline sıcak bakmaya başlamışlardır. Örneğin Hıristiyan yazarlardan Nebil el-Mukaddes, İhvan’ın tecrübe etmek üzere İran’ı ziyaret etmesini eleştirerek, Mısır için doğru olan modelin İslamcı İran değil, Laik Türkiye olduğunu belirtmiştir. Yine Liberal Özgür Mısırlılar Partisi kurucularından Hıristiyan iş adamı Necip Saviris “İhvan Türkiye Modelini uygulularsa ‘yaşasın İslam’ diyen ilk ben olurum” demiştir.²⁶⁶

Arap milliyetçiler için durum biraz farklıdır. Nasırcılar, Türkiye modeline karşı çıkmakta ve kendi modellerini geliştirmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Örneğin Nasırcı yazarlardan El-Arabi gazetesi editörü Abdullah El-Sinnavi; Mısır’ın Türkiye ve Erdoğan modelini kopyalayarak bir yere gelemeyeceğini vurgulamış ve Türkiye’nin Erdoğan olmadan da yükselen bir ülke olabileceğini belirtmiştir. Liberaller ise Türkiye’yi anayasası güçlü modern ve laik bir ülke olarak görmekte ve model olarak tartışılmasına olumlu bakmaktadırlar.²⁶⁷

Darbe sonrası duruma bakmak gerekirse, Türkiye modeli tartışmalarının geride kaldığı görülecektir. Bugün, Müslüman Kardeşler destekçileri dışında Türkiye ile ilgilenen gruplar

²⁶⁴ Burak Kuru, “ ‘Gezi’ye de ‘Rabia’ya da Evet”, 19 Ağustos 2013, Radikal.

²⁶⁵ “Mısır’da ‘Adalet ve Kalkınma Partisi’ Kuruluyor”, 13 Ağustos 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18479840.asp>, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

²⁶⁶ Ahmet Uysal, “Türkiye’nin Mısır, Fas ve Cezayir Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnât ve Ali Resul Usul (der.), Türk Dış Politikası Yıllığı:2011, Ankara, Seta Yayınları, 2012 s.324.

²⁶⁷ a.g.e.

ortada görünmemektedir. Çünkü Türkiye, Mursi karşıtı gösterilerde meydanı dolduran bileşenlere yeterli ilgiyi göstermemiştir. Bu da daha önce Erdoğan'a ve Türkiye modeline sıcak bakan gruplarda Türkiye imajının yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye'deki iktidarın Gezi olayları ile ilgili zor pozisyona girmek istememesi görünmektedir. Mısır'daki darbe yönetimi ise Türkiye ve Erdoğan hükümetini aldığı tavır nedeni ile düşman görmektedir. Erdoğan'ın her gün Mısır'la ilgili kendi aleyhlerinde bir demeç vermesi sebebi ile darbe yönetimi ülkedeki Türkiye algısı üzerine oynamakta ve devlet televizyonlarından sürekli Türkiye ve Erdoğan aleyhine yayınlar yaparak; Türkiye'yi, Mısır'ı rakip gördüğü için Mısır'daki huzuru bozmakla suçlamaktadır.²⁶⁸ Ayrıca Mısır yönetimi ülkedeki Türk yatırımları üzerinden Türkiye'yi cezalandırma yoluna gitmektedir. Örneğin bir kömür madeni işletme ruhsatının Türk şirketinden alınıp Birleşik Arap Emirlikleri'ne önerilmesi dikkat çekicidir.²⁶⁹

Sonuç

Ahmet Davutoğlu tarafından geliştirilen dış politikanın dikkat çeken özelliklerinden biri imaj çalışmasına dayanmasıdır. Mısır'daki Türkiye imajı Tahrir Devrimi öncesi ve sonrası sürekli olumlu ve olumsuz anlamda değişmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında hiç kuşkusuz ki iç siyaset ile dış siyasetin fazlası ile iç içe geçmesi etkilidir. Mısır'da darbeye giden süreçte Türkiye'de de Gezi olaylarının yaşanmış olması ve sonrasında Gezi eylemlerine karşı Mısır'daki durumun iç siyasete malzeme edilmesi, Türkiye'nin Mısır'daki her aktör ile kurabildiği diyalogu kaybetmesine neden olmuş ve Türkiye imaj açısından Mısır'da kolay elde ettiği bir pozisyonu kaybetmiş görünmektedir. Bundan sonraki süreçte Mısır ve Türkiye ilişkilerinin tekrar olumlu bir düzleme oturup oturmayacağı ise belirsiz görünmektedir. Sonuç olarak Türkiye bölgesinde eğer doğru adımlar atabilirse model ve lider olabilecek potansiyele sahiptir, ancak Mısır örneğinde de görüldüğü üzere bunun için yaşanan tartışmalarda bölgede etkili bir ülke olarak taraf olmak değil kolaylaştırıcı/arabulucu olmak gerekmektedir.

²⁶⁸ “Mısır'dan Türkiye'ye Büyük Suçlama”, 18 Ağustos 2013, <http://www.mynet.com/haber/dunya/misirdan-turkiyeye-buyuk-suclama-767230-1>, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

²⁶⁹ “Mısır'ın Türkiye'ye Karşı İlk Yaptırımı”, 11 Ekim 2013, http://www.milligazete.com.tr/haber/Misirin_Turkiyeye_karsi_ilk_yaptirimi/294273#.UqJQ5PRdU6Y, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2013).

Kaynaklar

Kitaplar

Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.

Muhittin Ataman, Nuh Uçgan, “Türkiye’nin Körfez Ülkeleri, Yemen, Ürdün, Mısır ve Lübnan Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan(der.), *Türk Dış Politikası Yıllığı:2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011.

Ahmet Uysal, “Türkiye’nin Mısır, Fas ve Cezayir Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (der.), *Türk Dış Politikası Yıllığı:2011*, Ankara, Seta Yayınları, 2012.

Tezler

Çağatay Özdemir, *Ortadoğu ve Arap Baharı: Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu’da Model Olabilir mi?*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2012.

Makale, Gazete Yazıları ve Elektronik Kaynaklar

Burak Kuru, “ ’Gezi’ye de ‘Rabia’ya da Evet”, 19 Ağustos 2013, Radikal.

D. Erhan, “Arap Baharı ve Oryantalizm”, 10.10.2012, <http://blog.radikal.com.tr/Sayfa/arap-bahari-ve-oryantalizm-1053>, (Erişim Tarihi: 01 Aralık 2013).

Koray Çalışkan, “Her Yer Rabia Her Yer Direniş”, Radikal, 20 Ağustos 2013.

Yavuz Haydar, “Egypt Declares Turkish Ambassador Persona Non Grata”, 24 Kasım 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/11/turkey-egypt-erdogan-ambassador-diplomacy-row-ties.html#>, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2013).

Yalçın, Soner, “Tarih Kitapları Mustafa Kamil’i niye yazmıyor?”, **Hürriyet**, 13 Haziran 2010.

Can Dündar, “Arap’ın Yüzü”, 10 Ekim 1998, http://www.candundar.com.tr/_v3/index.php#!%23Did=1627, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2013).

Murat Bardakçı, “Kaddafi’nin Benzini”, 19 Eylül 2011, Habertürk.

“Davutoğlu: Artık Birbirimizi Tehdit Olarak Görmekten Kaçınmalıyız”, 3 Mart 2010, <http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/25277-davutolu-artk-birbirimizi-tehdit-olarak-gormekten-kacnmalyz/printing>, (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2013)

“Erdoğan Mısır’da Coşku İle Karşılandı; Gazze’ye Gitmiyor”, 13 Eylül 2011, <http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/erdogan-misirda-coskuyla-karsilandi-gazze-ye-gitmiyor-021065>, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2013).

“Laiklik Ateizm Değil Korkmayın”, 14 Eylül 2011, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/669311-laiklik-ateizm-degil-korkmayin>, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2013).

“Mursi AK Parti Kongresinde Konuştu”, 30 Eylül 2012, http://www.zaman.com.tr/politika_mursi-ak-parti-kongresinde-konustu_1352401.html, (Erişim Tarihi 3 Aralık 2013).

“Egyptian Army Chief Announces End of Morsi Presidency”, 3 Temmuz 2013, <http://www.dw.de/egyptian-army-chief-announces-end-of-morsi-presidency/a-16927923>, (Erişim Tarihi: 4 Aralık 2013).

“Mısır’da ‘Adalet ve Kalkınma Partisi’ Kuruluyor”, 13 Ağustos 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18479840.asp>, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

“Mısır’dan Türkiye’ye Büyük Suçlama”, 18 Ağustos 2013, <http://www.mynet.com/haber/dunya/misirdan-turkiyeye-buyuk-suclama-767230-1>, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

“Mısır’ın Türkiye’ye Karşı İlk Yaptırımı”, 11 Ekim 2013, http://www.milligazete.com.tr/haber/Misirin_Turkiyeye_karsi_ilk_yaptirimi/294273#.UqJQ5PRdU6Y, (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2013).

Şiddetten Siyasete Terörle Teolojik Bir Mücadele: Mısır'da Cemaat-i İslami Örneği

Önder Canveren*

Özet

Bu makalede Mısır'daki Cemaat-i İslami Örgütü'nün şiddetten siyasete geçiş süreci incelenmektedir. Çalışmada ideolojik dönüşümün teolojik mücadelenin ve örgüt rasyonelliğinin bir sonucu olduğu iddia edilmektedir. Bu amaçla sırasıyla örgütün profili incelenmiş, devamında da dönüşüm süreci sebepler dâhilinde açıklanmıştır. Son kısımda ise partileşen hareketin güncel durumu hakkında değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Cemaat-i İslami, Terörle Mücadele, Terörle Teolojik Mücadele

Abstract

In this article the transition of Al-Gama'a Al Islamiyya in Egypt from violence to politics is investigated. It is claimed that this ideological reorientation is the result of theological counter-terrorism and rationality of the organisation. The study respectively examines organization's profile later on; the transformation process is explained through the reasons. In the last part, information on current status of the movement that turned into a political party is kept.

Keywords: Egypt, Al-Gama'a Al Islamiyya, Counter-terrorism, Theological Counter-terrorism

Giriş

Terör, terörizm ve terörle mücadele Uluslararası İlişkiler disiplinin üzerinde çalışılması zor alanlarından birisidir. Örgüt ve eylemlerin çok-boyutluluğu, örgütlerin öngörülebilir olmaması ve küreselleşme süreci önümüze karmaşık bir denklem çıkarmaktadır. Bu denklem içerisindeki temel sorulardan birisi terörle hangi araçlarla, nasıl mücadele edilmesi gerektiğidir.

Çalışma, bu karmaşık denklemin ve temel sorunun gölgesinde 1970'lerde Mısır'da bir öğrenci hareketi olarak doğan ve özellikle 1990'larda gerçekleştirdiği terör eylemleriyle gündeme gelen Cemaat-i İslami'yi konu almaktadır. Dini öğretiyi temel alan bu örgütün şiddetten siyasete geçişi ve bunun altında yatan dinamikler açıklayıcı araştırma yöntemiyle irdelenmektedir. İncelemede ilk olarak Cemaat-i İslami'nin *örgüt profili* (kuruluşu, tarih, ideoloji, hedef, eylem ve üye profilleri) çizilmekte, devamında da ilk kez Mısır'da bu örnek olayda kullanılan *Terörle Teolojik Mücadele Yöntemi* tahlil edilmektedir. Ayrıca Rasyonel

---

* Araştırma Görevlisi; Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği A.B.D., İzmir; onder.canveren@gmail.com.

Aktör Modeli, yöntemin başarıya ulaşmasında destekleyici faktör olması sebebiyle detaylandırılmaktadır.

Küreselleşen dünyada dini istismar eden terör örgütlerine karşı yürütülen mücadele yöntemleri içerisinde bu başarılı teolojik mücadeleyi detaylandırması bakımından bu makale Türkçe literatürde ilk olma özelliği taşımaktadır.

Cemaat-i İslami: Örgüt Profili

Cemaat-i İslami, Mısır'ın güneyindeki El Minya şehrinde 1977 yılında bir öğrenci hareketi olarak ortaya çıkmıştır²⁷⁰. Örgüt, Mısır'ın güneyindeki El Minya, Asyut, Kina, Soha şehirlerinde etkin durumdadır²⁷¹. Güney Mısır'ın jeopolitik, ekonomik ve tarihsel açıdan Mısır'dan izole yapısı, aidiyet sorunu yaşayan bölge halkında radikalleşme eğilimlerini arttırmıştır²⁷².

Örgütün amacı, Mısır'daki mevcut yönetimi (Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek) yıkıp yerine şeriata dayalı İslam devleti kurmak ve başta İsrail olmak üzere Kahire'nin Batılı devletlerle olan bağlantılarını kesmektir²⁷³. Örgüt “nefret” öğretisiyle Mübarek rejimini, Batıyı ve içteki işbirlikçilerini düşman²⁷⁴ olarak okumuş, mücadelesini de İslam'daki cihad kavramı üzerine oturtmuştur²⁷⁵.

İdeolojisi Selefî²⁷⁶ akımına dayanan örgüt İbn Teymiye, Mevduği ve Seyyid Kutub gibi kalemlere referanslar vererek cihadı bir vazife olarak adlandırmıştır²⁷⁷. Örgüt öğretisi ve ideolojisi, lider kadrosunca yazılan kitap ve verilen fetvalarda ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi 1989'da Talat Kasım tarafından Afganistan'da yazılan “Kutsal Savaşçılar” adlı kitaptır. Bu kitapta Müslümanların düşmanlara karşı mücadele etmesi (Cihad) gerektiği

²⁷⁰ Gilles Kepel, *Muslim Extremism in Egypt; the Prophet and Pharoh*, California, California University Press, 2003, s.130.

²⁷¹ Mamoun Fandy, “Egypt's Islamic Group: Regional Revenge?”, *Middle East Journal*, Cilt 48, No 4, 1994, s. 607-625.

²⁷² Jeffrey A. Nedoroscik, “Extremist Groups in Egypt”, *Terrorism and Political Violence*, Cilt 14, No 2, 2002, s. 47-76.

²⁷³ Tamir Moustafa, “Conflict and Cooperation between the State and Religious Institutions in Contemporary Egypt”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 32, 2000, s. 3-22.

²⁷⁴ Örgüt için ülke rejimi, Mısırlı Hıristiyanlar (Kıptiler), laiklik yanlısı gruplar ve İsrail yakın düşman (near enemy); bu aktörleri destekleyen Batı ise uzak düşmandır (far enemy).

²⁷⁵ Nahman Tal, *Radical Islam in Egypt and Jordan*, Brighton, Sussex Academic Press, 2005, s. 28

²⁷⁶ Selefîlik önceki atalar, akrabalar anlamına gelen ‘Selef’ kelimesinden türemiştir ve Peygamber ile sahabenin inanç hususlarında takip ettikleri yolu olduğu gibi izleme anlamına gelir. Akıma göre mezhepçilik ve tarikatçılık akıl dışı ve gayri İslamidir. Ayrıca akıl yürütme metoduna ihtiyaç yoktur, esasları ve düzeni sadece Kur'an ve sünnetten hareketle tespit ve tayin emek gerekir. Detaylar için bakınız, *İslam Ansiklopedisi*, “Selefîlik” maddesi.

²⁷⁷ Charles Robert Davidsen, *Political Violence in Egypt: A Case Study of the Islamist Insurgency*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Medford, Tufts University, 2005, s. 103.

belirtmiştir. Sonrasında örgüt liderlerinden Hamdi Abdurrahman, Nageh İbrahim, Karam Zuhdi, Rifai Taha Musa benzer temalı çeşitli metinler kaleme almıştır²⁷⁸. Örgütün verdiği fetvalar da ideolojisini yansıtmaktadır. Bunlardan en önemlisi, dini lider Şeyh Ömer Abdurrahman'ın Enver Sedat'ın katline cevaz verdiği fetvadır²⁷⁹. Uluslararası boyutta dikkat çeken ikinci fetva ise, 1998'de Bin Ladin için İslam Şurası tarafından verilmiştir. Bu fetvayla El-Kaide mücadelesinin caiz olduğu deklare edilmiştir²⁸⁰.

Örgütün dini lideri Şeyh Ömer Abdurrahman New York'ta Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı gerçekleştirilen bombalı eyleme (1993) karıştığı gerekçesiyle yakalanıp Amerika'da ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir²⁸¹.

Üye profillerini incelediğimizde örgütün özellikle alt gelir grubuna mensup, üniversite mezunu işsiz ya da hiç eğitim almamış gençlerden oluştuğu anlaşılmaktadır²⁸². Üniversite mezunlarının daha yüksek motivasyonlu, bilim ve mühendislik alanında uzmanlaşmış kişiler olduğu dikkati çekmektedir²⁸³. Örgütün temel faaliyet alanları camiler, üniversiteler ve gecekondu bölgeleridir. Örgüt bu üç alanda potansiyel adaylarla ilk temasa geçmiş ve endoktrinasyon süreci ekseriyetle bu alanlarda başlamıştır²⁸⁴.

Cemaat-i İslami Örgütü'nün İran, Sudan, El-Kaide ve Müslüman Kardeşlerle bağlantıları mevcuttur. Uluslararası bağlantıları kanıtlanmamış olmakla beraber Mübarek Hükümeti örgütün, İran ve Sudan tarafından desteklendiğini iddia etmiştir²⁸⁵. Örgütün El-Kaide bağlantısı bazı liderlerinin daha önce Taliban kamplarında eğitim görmelerinde, ortak ideolojide ve yukarıda bahsettiğimiz fetvada ortaya çıkmaktadır. Müslüman Kardeşlerle aynı

---

²⁷⁸ Mohamed Bin Ali ve Rohan Gunaratna, "De-Radicalization Initiatives in Egypt: A Preliminary Insight", *Studies in Conflict and Terrorism*, Cilt 32, No 4, 2009, s. 277–291.

²⁷⁹ United States Department of State Publication Office of the Coordinator For Counterterrorism, "Country Reports on Terrorism–2008", 30 Nisan 2009, <http://www.state.gov/documents/organization/122599.pdf> (Erişim Tarihi 02 Aralık 2013).

²⁸⁰ İlgili fetva için bakınız, Federation of American Scientists, "Jihad against Jews and Crusaders- World Islamic Front Statement", 23 February 1998, <http://www.fas.org/irp/world/para/docs/980223-fatwa.htm> (Erişim Tarihi 07 Aralık 2013).

²⁸¹ Michael Collins Dunn, "Fundamentalism in Egypt", *Middle East Policy*, Cilt 2, No 3, 1993, s. 68-77.

²⁸² Edward Newman, "Exploring the "Root Causes" of Terrorism", *Studies in Conflict and Terrorism*, Cilt 29, No 8, 2006, s. 749–772.

²⁸³ Saad Eddin Ibrahim, "Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups: Methodological Note and Preliminary Findings", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 12, No 4, 1980, s. 423-453.

²⁸⁴ Tal, *Radical Islam in Egypt*, s. 43.

²⁸⁵ Youssef M. Ibrahim, "Mubarak Visits Tourists To Lift Chill of Assaults", *The New York Times*, 24 Aralık 1992, <http://www.nytimes.com/1992/12/24/world/mubarak-visits-tourists-to-lift-chill-of-assaults.html> (Erişim Tarihi 15 Kasım 2013).

âlimlere referans vermiş olmalarına rağmen takip ettikleri yöntemler bakımından her iki hareket birbirinden ayrılmaktadır. Orta Yol (Moderate Islam) çizgisindeki Müslüman Kardeşler, siyasal düzlemde mücadeleyi tercih etmişken, Örgüt silahlı mücadeleyi İslami bir zorunluluk olarak yorumlamıştır²⁸⁶.

1980’li yıllarda örgütün şiddetten uzak, orta yolda bir pozisyona sahip olduğu gözlemlenmektedir. Cemaat-i İslami, özellikle 1990’larda terör eylemleriyle dünya gündemine gelmiştir. Gerçekleştirdiği saldırılarda yaklaşık 1200 kişinin ölümüne neden olduğu tahmin edilmektedir²⁸⁷. Bu eylemlerden en çok ses getireni 1997 yılında 60’tan fazla turistini hayatını kaybettiği ‘Luksor Katliamı’dır²⁸⁸. Örgüt liderlerinden Talat Fuad Kasım bir mülakatta, turizm faaliyetlerinin günah ve ondan elde edilen kazancın haram olduğunu, ayrıca İsrail’in turizm faaliyetleriyle ülkede AIDS’i yaydığını iddia etmiştir²⁸⁹. Örgüt ayrıca, Etiyopya ziyaretinde Hüsnü Mübarek’i hedef alan başarısız suikastla da dikkat çekmiştir²⁹⁰. Bunlar dışında üst düzey yöneticilere ve güvenlik güçlerine karşı gerçekleştirdiği eylemler de bulunmaktadır.

Şiddetten Siyasete Geçiş Süreci

Örgütün şiddet eylemleri 1997’de başlayan ateşkes ile son bulmuştur. Devamında örgüt ile Hükümet arasında müzakereler başlamış ve sonucunda örgüt, ideolojik yeniden yapılanması sayesinde şiddetten arınmış ve meşru/siyasal düzleme kaymıştır. Bu dönüşüm; (I) *Teolojik Mücadele Yöntemi*yle Mısır hükümetinin lider kadrosunu İslam’ı okuma ve yorumlama şekillerinin dini zeminde yanlış olduğu hususunda ikna etmesi ve (II) *Rasyonel Aktör Modeli* perspektifinde örgütün amaçlarını gerçekleştirmede silahlı mücadelenin rasyonel ve sürdürülebilir bir yöntem olmadığını anlaması sayesinde gerçekleşmiştir²⁹¹.

---

²⁸⁶ Müge Aknur, “The Muslim Brotherhood in Politics in Egypt: From Moderation to Authoritarianism?”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 9, No 33, 2013, s. 1-25.

²⁸⁷ Anwar Alam, “The Sociology and Political Economy of ‘Islamic Terrorism’ in Egypt”, *Terrorism and Political Violence*, Cilt 15, No 4, 2003, s. 114-142.

²⁸⁸ Detaylı bilgi için bakınız, Bruno Frey, Simon Luechinger ve Alois Stutzer, “Calculating Tragedy: Assessing the Costs of Terrorism”, *Journal of Economic Surveys*, Cilt 21, No 1, 2007, s. 1-24.

²⁸⁹ Hisham Mubarak, “What does the Gama’a İslamiyya Want: An Interview with Tal’at Fuad Qasım”, Joel Beinin ve Joe Stork (der.), *Political Islam: Essays from Middle East Report*, California, California University Press, 1997, s. 40-46.

²⁹⁰ Özdemir Akbal, “Küreselleşmenin Baharında Mısır’ın Demokrasi Tecrübesi”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Cilt Aralık ’11, No 36, 2011, s. 10-18.

²⁹¹ Lisa Blaydes ve Lawrence Rubin, “Ideological Reorientation and Counterterrorism: Confronting Militant Islam in Egypt”, *Terrorism and Political Violence*, Cilt 20, No 4, 2008, s. 461-479.

Geçiş Sürecinde Teolojik Enstrümanlar

Mısır hükümeti uzun yıllar Cemaat-i İslami'ye karşı silahlı mücadele yöntemini takip etmiştir. Hüsnü Mübarek, 2011 yılına kadar terörle mücadele gerekçesiyle ülkeyi Olağanüstü Hal ile yönetmiştir. Anayasaya, Terörle Mücadele başlığı altında 16 madde eklenmiş ve gerekli diğer yasal ve bürokratik önlemler alınmıştır²⁹². Diğer örneklerde olduğu gibi olağanüstü hal yasaları insan haklarının yoğun ihlal edilmesine ve hukukun üstünlüğünün çiğnenmesine neden olmuştur. Ateşkese kadar otoriter politikalar takip edilmiş ve güvenlik güçleri ile örgüt üyeleri arasında çatışmalar devam etmiştir²⁹³. Örgüt liderlerinin önemli bir kısmı bu dönemde yakalanmış olmasına rağmen dışarıda kalan üyeleri vasıtasıyla eylemler devam etmiştir.

Güvenlik merkezli, otoriter bu politikalara rağmen örgütün terör eylemleri önlenememiş ve özellikle 90'lı yıllarda güvenlik, ülkenin temel sorunlarından birisi olmuştur. Alınan önlemler güvenliği sağlamanın aksine, 'şiddet sarmalı' (cycle of violence) dediğimiz ve şiddetin şiddet yaratması ve artması durumu yaşanmıştır²⁹⁴.

Askeri önlemlerin sorunu çözmediğini ve meseleyi daha karmaşık hale getirdiğini anlayan Mübarek Hükümeti, stratejisinde değişime gitmiş ve örgütle müzakerelere başlamıştır. İlk olarak Mart 1997'de ateşkes ilan edilmiştir. Devamında müzakerelere geçilmiş ve temelde İslam'daki ilgili kavramlar (Cihad, savaş, barış) üzerinde tartışma/yeniden okuma süreci başlamıştır²⁹⁵.

Mısır Hükümeti bu amaca yönelik müzakerelerde üç temel strateji geliştirmiştir. Bu stratejiler: (I) Alternatif dini metinlerin örgüt üyelerine dağıtılması ve okutulması, (II) Ülkedeki diğer ulemalar vasıtasıyla teolojik tartışmaların yapılması, (III) 'Cezaevi Turları' denen son aşamada ise fikri değişim yaşayan lider kadrosunun diğer örgüt üyeleriyle görüşerek onları ikna etmelerinin sağlanmasıdır²⁹⁶.

Hükümetin tayin ettiği ve çoğunluğu El-Ezher Üniversitesi'nden olan âlimler, ilk aşamada örgütün hükümlü liderleriyle teolojik tartışmalara başlamıştır. Bu görüşmelerde temel İslam

---

²⁹² Ahmed Abou-el-Wafa, "Egypt", Yonah Alexander (der.), Counterterrorism Strategies: Successes and Failures of Six Nations, Washington, Potomac Books, 2006, s. 127-151.

²⁹³ Sevil F. Sönmez vd., "Tourism in Crisis: Managing the Effects of Terrorism", Journal of Travel Research, Cilt 28, No 1, 1999, s. 13-18.

²⁹⁴ David Fielding ve Anja Shortland, "An Eye for an Eye, a Tooth for a Tooth: Political Violence and Counter-Insurgency in Egypt", Journal of Peace Research, Cilt 47, No 4, 2010, s. 433-447.

²⁹⁵ Ruhan Gunaratna ve Mohamed Bin Ali, "De-Radicalization Initiatives in Egypt: A Preliminary Insight", Studies in Conflict and Terrorism, Cilt 32, No 4, 2009, s. 277-291.

²⁹⁶ Blaydes ve Rubin, "Ideological Reorientation", s. 471.

kaynakları referans alınarak Cihad ve Savaş Hukuku tartışılmış ve Hükümet yetkilileri bu teolojik tartışmalarda başarılı olmuştur²⁹⁷. Devamındaki yıllarda lider kadrosunun yazdığı yeni eserlerde²⁹⁸ aşağıda değindiğimiz ana kavramlarda değişimin yaşandığı çarpıcı şekilde gözlemlenmiştir.

Örgütte gözlemlenen en temel fikri dönüşüm, İslam'daki Cihad kavramı ve bu kavramın çağımızda ne anlama geldiği üzerine olmuştur. Örgütün ideolojik yeniden yapılanmasından sonra yayınladığı kitaplardan birinde yer alan: “*Cihad ne hedeftir ne de niyet. Cihad, Allah kelamını ve din bayrağını yükselten yoldur. Eğer Cihad buna ulaşamazsa, bu yasaklanmış Cihaddır*”²⁹⁹ ifadesi Cihadın şiddetten arındırılmış şekilde (yeniden) okunduğunu ortaya koymaktadır. Fikri dönüşümü sağlayan bir başka yeniden okuma savaş hukuku üzerine olmuş ve örgüt, eylemlerde sivillerin hedef olarak seçilmesinin dinde haram olduğu sonucuna varmıştır. Örgütün yayınladığı yeni kitapta yer alan şu ifadeler çarpıcıdır:

*“Saldırmak ve öldürmek Allah’ın emrine karşı gelmektir ve savunmasız sivilleri öldürenler sadece Allah’ı öfkelenmektedir, öyle ki bu suçları işlemek İslami değerlere aykırıdır. Kıptiler ve turistler hedef alınmaması gereken sivillerdir... Turistlere zarar vermek ya da soymak Allah’ın buyruğuna aykırıdır ve haramdır... Cehaletten dolayı, bilerek ya da farkında olmadan bizim kültürümüze zarar veren kişilere de fiziki olarak zarar verilmemelidir. Bu kişileri sadece misafirperverliğimizden yoksun bırakmalı ve ülkemizi terk ederek evlerine dönmeleri talep edilmelidir”*³⁰⁰.

Teolojik tartışma ve İslam’ın yeniden okunması lider kadrosunda ideolojik yeniden yapılanmayı sağlamış ve ikinci aşamaya geçilmiştir. Bu aşamada birçoğu tutuklu olan örgütün lider kadrosu, hapisanedeki diğer üyelerine yeni içtihatlarını aktarmak ve şiddetten arınmalarını sağlamak amacıyla ‘ikna turları’na başlamıştır³⁰¹. Bu amaçla lider kadrosunun yeni eserleri çoğaltılmış ve hükümet, lider kadrosuna ikna turları için izin vermiştir³⁰². Lider kadrosundaki fikri dönüşüm tabanda da karşılık bulmuş ve üyelerin tamamına yakını şiddetten arınmaları hususunda ikna edilmiştir. Geçmişiyile yüzleşen Örgüt, terör eylemlerinden dolayı

²⁹⁷ Carolin Goerzig ve Khaled Al-Hashimi, “Change through Debate – Egypt’s Counterterrorism Strategy towards the Gamaa Islamia”, Sixth Pan-European Conference on International Relations, Turin 12 – 15 September 2007, s. 1-20.

²⁹⁸ Kitapların listesi için bakınız, Gunaratna ve Bin Ali, “De-Radicalization Initiative”, s. 280.

²⁹⁹ Gamaa Islamia, 2002: Initiative of Stopping Violence, Cairo, Islamic Turath Bookshop, 2005, p. 45.

³⁰⁰ Ibid., s. 43.

³⁰¹ Goerzig ve Al-Hashimi, “Change through Debate”, s. 12.

³⁰² Blaydes ve Rubin, “Ideological Reorientation”, s. 470.

zarar görmüş herkesten özür dilemiştir³⁰³. Hükümetin çıkardığı aflarla yaklaşık 8000 hükümlü değindiğimiz bu sürecin paralelinde serbest bırakılmıştır³⁰⁴.

Mısır'ın uyguladığı bu teolojik mücadele 'öteki' ile sosyal etkileşim ve örgüt liderliği sayesinde başarılı olmuştur³⁰⁵. Örgütle müzakere ve teolojik düzlemdeki mücadele şiddetten arınma sürecindeki temel dinamik olmakla beraber, örgüt rasyonelliği de bu süreci okumada önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçiş Sürecinde Örgütsel Rasyonalizm

İdeolojik yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkan örgütsel rasyonalizm bu dönüşümü açıklayan bir diğer önemli açıklayıcı faktördür. Örgüt açıklamalarının ve yeni metinlerinin içerik analizi yapıldığında, silahlı mücadelenin amaçlarına ulaşmada rasyonel ve sürdürülebilir olmadığı sonucuna varıldığı gözlemlenmektedir. Yeni okumalarında iki tema ön plana çıkmaktadır; ilki Cahiliyeden³⁰⁶ İslam toplumuna geçişin şiddet ve terörle sağlanamayacağı, ikincisi ise İslamlaşmanın (Islamisation) tepeden inme politikalarla olamayacağı yönünde örgütün geliştirdiği yeni içtihadıdır³⁰⁷.

Hedef kitlesini yakın düşman ve uzak düşman olarak ayıran ve önceliği yakın düşmanla mücadeleye veren örgüt, sonrasında İslam dünyasında grupların birbirine karşı savaşmalarının uzak düşmanın menfaatine olduğu sonucuna varmıştır. Şu sözler dönüşümün altındaki bu rasyonelliği yansıtmaktadır:

“Gerçekleri dikkate almadan pozisyon almak ve hükümler ve görüşler kabul etmek yanlıştır. İslami gruplar ve polis arasındaki mücadelede kimsenin yarar sağlamayacağı açıktır. Devlet de aynı şekilde devam eden şiddetten fayda sağlayamaz. Çatışmadan en çok fayda sağlayacak olanlar Mısır'ın ve İslam'ın düşmanlarıdır. Bunlar Mısır halkının kanı pahasına siyasi ve mali kazanımlar

³⁰³ Jayson Casper, “A Conversation with al-Gamaa al Islamiya's Hani Nour Edin”, 14 Nisan 2013, <http://www.mei.edu/content/conversation-al-gamaa-al-islamiya%E2%80%99s-hani-nour-eldin> (Erişim Tarihi 3 Aralık 2013).

³⁰⁴ Fawaz A. Gerges, “The End of the Islamist Insurgency in Egypt: Costs and Prospects”, Middle East Journal, Cilt 54, No 4, 2000, s. 592-612.

³⁰⁵ Omar Ashour, “Lions Tamed? An Inquiry into the Causes of De-Radicalization of Armed Islamist Movements: The Case of the Egyptian Islamic Group”, Middle East Journal, Cilt 61, No. 4, 2007, s. 596-625.

³⁰⁶ Cahiliye kelime olarak 'bilgisizlik' anlamına gelir. İslamın ilk yıllarında İslam öncesi toplumun dini hayatı ve yaşayışlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda da kişilerin ve toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir teimdir. Detaylar için bakınız, *İslam Ansiklopedisi*, “Cahiliye” maddesi.

³⁰⁷ Goerzig ve Al-Hashimi, “Change through Debate”, s. 11.

elde edecek olanlardır. Düşmanlar kendi kişisel çıkarları için bu olayları kullanmaktadır”³⁰⁸.

Lider kadrosunun dönüşüm sürecinde Örgüt-Taban ilişkisini rasyonel perspektifte yeniden değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Fitneye ve ahlaksızlığa sebep olduğu gerekçesiyle geçmişte önemli bir geçim kaynağı olan turizmi hedefi haline getirmiş olan örgüt, bunun bölge halkında rahatsızlık yarattığını fark etmiştir. Ayrıca şiddet eylemlerinin yakınlarına da zarar verdiğini görmüş ve bu gözlem üyeleri için caydırıcı bir unsur olmuştur. Hani Nur Eddin bu hususta şu cümleyi kullanmıştır: “*Önce kendimizi savunduğumuzu düşündük, fakat bu ailemize ve akrabalarımıza ulaşacak kadar zulüm ve düşmanlıkla sonuçlandı. Yaptığımız doğru değildi*”³⁰⁹.

Hükümetin geliştirdiği teolojik mücadele örgütün rasyonelliği ile birleşmiş ve Cemaat-i İslami şiddeti yöntem olarak terk etmiştir. Cemaat-i İslami ideolojik yeniden yapılanma (ideological re-orientation), şiddetten arınma (de-radicalization) süreçlerini tamamlayıp Tahrir Devrimi sonrası partileşme yoluyla siyasal düzlemine dâhil olmuştur.

Örgütün Güncel Görünümü: Cemaat-i İslami’den İnşa ve Kalkınma Partisi’ne

Örgütün şiddetten tamamen arınmasından kısa bir süre sonra Arap Baharı Mısır’a sıçramış ve ülkede rejim değişikliği olmuştur. Çok partili hayatın ve demokratik seçimlere geçişin sağlandığı bu dönemde Örgüt, Nasır Abdul Salam önderliğinde, kuruluşunda kadın ve Kıptilerin de yer aldığı *İnşa ve Kalkınma Partisi’ni* kurmuştur. Kurulan parti geçiş döneminde kapatılmamış ve politik düzlemde kalmasına müsaade edilmiştir. Parti, iktidar olması durumunda Mısır’a Şeriat temelli bir yönetim getireceğini vaat etmiştir³¹⁰. İslam’ın modern uygulamalarıyla temel meselelere çözüm bulunabileceğini savunan Parti politik söylemlerini adalet, özgürlük, eşitlik ve barış üzerine oturtmuştur³¹¹. Ayrıca Mısır’ın İslami ve Arap kimliğini ön plana çıkartmış; laikliğe ve Batılılaşmaya karşı çıkıp sosyo-ekonomik hayatın İslam’a göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. İnşa ve Kalkınma Partisi bu söylemlerle 2012 seçimlerinde Halk Parlamentosu’nda 13 sandalye kazanmıştır³¹².

³⁰⁸ Gamaa Islamia, 2002: Initiative, s. 35.

³⁰⁹ Jayson Casper, “A Conversation with al-Gamaa al Islamiya”, s. 1.

³¹⁰ Tamin Elyan, “Al Gamaa Al Islamiya Calls for Unity, Says Minority Rights Guaranteed”, Masrees.com, 1 Eylül 2011, <http://www.masress.com/en/dailynews/132364> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

³¹¹ [Carnegie Endowment for International Peace](http://www.carnegieendowment.org/2011/11/21/egypt-elections-building-and-development-party), “Egypt Elections: Building and Development Party”, 5 Kasım 2011, <http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=113> (Erişim Tarihi 21 Eylül 2013).

³¹² Seçim sonuçları için bakınız, Al Jazeera Staff, “Interactive: Full Egypt Election Result”, 1 Şubat 2012, <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2012/01/20121248225832718.html> (Erişim Tarihi 6 Aralık 2013).

Seçim sonrasında Parti, özellikle dış politika söylemleriyle gündeme gelmiştir. Mısır-Amerika ilişkileri, Suriye Krizi ve İsrail-Mısır Antlaşması bu açıdan ön plana çıkan konulardır. Amerikan karşıtlığıyla bilinen Parti, *The Innocence of Muslims*³¹³ isimli Amerikan filmi gerekece göstererek devrik lider Mursi'nin ABD gezisini iptal etmesi çağrısında bulunmuştur. Amerika'da müebbet hapse çarptırılmış olan dini liderlerinin serbest bırakılması da sürekli dillendirilmektedir. Bu çağrı, Şeyhin yaşı ve rahatsızlığı gerekçesiyle Mursi tarafından da desteklenmiştir³¹⁴. Fakat bu talep Amerika'da karşılık bulmamıştır. Bir diğer önemli gözlem, Örgüt üyelerinin Suriye'de Beşar Esad'a karşı savaşan Özgür Suriye Ordusu saflarına katılmalarıdır³¹⁵. Mevcut Mısır-İsrail Antlaşmasının (1979) iptali de partinin dış politikasındaki temel söylemlerinden birisidir.

Kısa bir süre sonra ülkede darbe olmuş ve devrik lider Mursi 'Vatan Hainliği' suçlamasıyla askeri mahkeme önüne çıkarılmıştır. İddianamede Mursi'nin örgüt üyelerini bürokratik pozisyonlara atmasının yer alması dikkat çekmiştir³¹⁶. Yaşananları askeri darbe olarak okuyan Parti, Mursi'ye destek vermiştir. Parti adına açıklama yapan Assem Abdel Maged, İslam düşmanı Amerika'nın yozlaşmış muhalefet yoluyla ülkeye laik bir düzen getirmeye çalıştığını ve Başkan Mursi'nin hukuki olmayan yargılamasının toplumsal barışa zarar verdiğini belirtmiştir³¹⁷.

Mısır'ın hareketli atmosferinde geçmişle yüzleşip partileşme sürecini tamamlayan Cemaat-i İslami Örgütü'nü bugün bir terör örgütü olarak tanımlamak zordur. 1990'lardan çok farklı bir profil çizen Örgüt, bir takım soru işaretleri olmakla beraber bugün siyasal düzleme geçmiş meşru bir aktör görüntüsü vermektedir.

---

³¹³ Yönetmenliğini Sam Bacile'nin yaptığı 2012 yılında vizyona giren filmde İslam Peygamberi Hz. Muhammet'in hayatı anlatılmaktadır. Filmde İslam Peygamberi kadın avcısı, çocuk istismarcısı ve eşcinsel olarak portrelenmiş ve bir yalancı ve düzenbaz olduğu iddia edilmiştir.

³¹⁴ Andrew McGregor, "Former Militants of Egypt's al-Gamaa'a al-İslamiya Struggle for Political Success", *Terrorism Monitor*, Cilt 10, No 8, 2012, s. 1-10.

³¹⁵ Al-Masry Al-Youm, "Jama'a al-İslamiya: Dozens of Jihadis to Join Syrian Rebels within Days", 26 Ağustos 2012, <http://www.egyptindependent.com/news/jama-al-islamiya-dozens-jihadis-join-syrian-rebels-within-days> (Erişim Tarihi 07 12 2013).

³¹⁶ Ian Black, "Mohamed Morsi: the Egyptian Opposition Charge Sheet", 3 Temmuz 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/jul/03/mohamed-morsi-egypt-president-opposition> (Erişim Tarihi 20 Kasım 2013).

³¹⁷ Egypt Independent, "Jama'a al-İslamiya: Anti-Morsy Judicial Decisions Threaten Public Peace", 4 Eylül 2013, <http://www.egyptindependent.com/news/jama-al-islamiya-anti-morsy-judicial-decisions-threaten-public-peace> (Erişim Tarihi 27 Kasım 2013).

Değerlendirme ve Sonuç

Mısır'daki bu örnek bölgesel, ulusal ve bireysel güvenliği tehdit eden terörizm ve terörle mücadele sorunsalı açısından kendine özgü bir vaka görünümündedir. Demokratik olmayan bir rejimde, örgütle teolojik zeminde müzakere edilmiş ve bu yöntem nihayetinde başarıya ulaşmıştır. Bu sebepten Cemaat-i İslami dini öğretiyi temel alan örgütlerle mücadele eden ülkeler için derslerin çıkarılabileceği önemli bir örnektir.

Örgütün lider kadrosu ve üyelerinin ideolojik/teolojik tutumlarında kati davranmayıp tartışmaya açık olması ve hiçbir istemde bulunmaksızın müzakereyi kabul etmeleri önemli bir faktördür ve bu dinamiğin daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Bir diğer sonuç hükümetin belirlediği âlimlerin Kur'an, Sünnet ve Hadis temelli tezlerinin lider kadrosunu ikna etmiş olmasıdır. Amaçlar ve araçlar hususunda Cemaat-i İslami'nin rasyonel hareket ettiği ve gerçeklikten uzak durmadığı da göze çarpan bir diğer önemli çıkarımdır.

Askeri darbe sonrası süreç, riskli ve hassas bir soruyu gündeme getirmektedir. O da, amacına (Şeriata dayalı yönetim) ulaşmak için şiddet yerine siyaset alanına geçen örgütün, siyasette yasaklanması durumunda nasıl hareket edeceğidir. Askeri darbe Mısır'daki İslami akımı hedef almış durumdadır. Orta Yol'da olan Müslüman Kardeşlerin yasaklanması şiddetten yeni ayrılmış olan bu Örgütün şiddete tekrar dönmesi riskini taşımaktadır.

Kaynaklar

Abou-el-Wafa, Ahmed, "Egypt", Yonah Alexander (der.), Counterterrorism Strategies:

Successes and Failures of Six Nations, Washington, Potomac Books, 2006, s. 127-151.

Akbal, Özdemir, "Küreselleşmenin Baharında Mısır'ın Demokrasi Tecrübesi", *21. Yüzyıl*

Dergisi, Cilt Aralık '11, No 36, 2011, s. 10-18.

Alam, Anwar, "The Sociology and Political Economy of 'Islamic Terrorism' in Egypt", *Terrorism and Political Violence*, Cilt 15, No 4, 2003, s. 114-142.

Al Jazeera Staff, "Interactive: Full Egypt Election Result", 1 Şubat 2012,

<http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2012/01/20121248225832718.html>

Al-Masry Al-Youm, "Jama'a al-Islamiya: Dozens of Jihadis to Join Syrian Rebels within Days", 26 Ağustos 2012, <http://www.egyptindependent.com/news/jama-al-islamiya-dozens-jihadis-join-syrian-rebels-within-days>

- Aknur, Müge, “The Muslim Brotherhood in Politics in Egypt: From Moderation to Authoritarianism?”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 9, No 33, 2013, s. 1-25.
- Ashour, Omar, “Lions Tamed? An Inquiry into the Causes of De-Radicalization of Armed Islamist Movements: The Case of the Egyptian Islamic Group”, *Middle East Journal*, Cilt 61, No. 4, 2007, s. 596-625.
- Bin Ali, Mohamed ve Rohan Gunaratna, “De-Radicalization Initiatives in Egypt: A Preliminary Insight”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Cilt 32, No 4, 2009, s. 277-291.
- Black, Ian, “Mohamed Morsi: the Egyptian Opposition Charge Sheet“, 3 Temmuz 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/jul/03/mohamed-morsi-egypt-president-opposition>
- Blaydes, Lisa ve Lawrence Rubin, “Ideological Reorientation and Counterterrorism: Confronting Militant Islam in Egypt”, *Terrorism and Political Violence*, Cilt 20, No 4, 2008, s. 461-479.
- [Carnegie Endowment for International Peace](http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=113), “Egypt Elections: Building and Development Party”, 5 Kasım 2011, <http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=113>
- Casper, Jayson, “A Conversation with al-Gamaa al Islamiya’s Hani Nour Edin”, 14 Nisan 2013, <http://www.mei.edu/content/conversation-al-gamaa-al-islamiya%E2%80%99s-hani-nour-eldin>
- Davidson, Robert Charles, *Political Violence in Egypt: A Case Study of the Islamist Insurgency*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Medford, Tufts University, The Fletcher School of Law and Diplomacy, 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 1989.
- Dunn, Michael Collins, “Fundamentalism in Egypt”, *Middle East Policy*, Cilt 2, No 3, 1993, s. 68-77.
- Egypt Independent, “Jama’a al-Islamiya: Anti-Morsy Judicial Decisions Threaten Public Peace“, 4 Eylül 2013, <http://www.egyptindependent.com/news/jama-al-islamiya-anti-morsy-judicial-decisions-threaten-public-peace>

Elyan, Tamin, "Al Gamaa Al Islamiya Calls for Unity, Says Minority Rights Guaranteed", 1 Eylül 2011, <http://www.masress.com/en/dailynews/132364>

Federation of American Scientists, "Jihad against Jews and Crusaders- World Islamic Front Statement", 23 Şubat 1998, <http://www.fas.org/irp/world/para/docs/980223-fatwa.htm>

Fandy, Mamoun, "Egypt's Islamic Group: Regional Revenge?", Middle East Journal, Cilt 48, No 4, 1994, s. 607-625.

Fielding, David ve Anja Shortland, "An Eye for an Eye, a Tooth for a Tooth: Political Violence and Counter-Insurgency in Egypt", Journal of Peace Research, Cilt 47, No 4, 2010, s. 433-447.

Frey, Bruno, Simon Luechinger ve Alois Stutzer, "Calculating Tragedy: Assessing the Costs of Terrorism", Journal of Economic Surveys, Cilt 21, No 1, 2007, s. 1-24.

Gamaa Islamia, 2002: Initiative of Stopping Violence, Cairo, Islamic Turath Bookshop, 2005.

Gerges, Fawaz, "The End of the Islamist Insurgency in Egypt: Costs and Prospects", Middle East Journal, Cilt 54, No 4, 2000, s. 592-612.

Goerzig, Carolin ve Khaled Al-Hashimi, "Change through Debate – Egypt's Counterterrorism Strategy towards the Gamaa Islamia", Sixth Pan-European Conference on International Relations, Turin 12 – 15 September 2007, s. 1-20.

Gunaratna, Ruhan ve Mohamed Bin Ali, "De-Radicalization Initiatives in Egypt: A Preliminary Insight", Studies in Conflict and Terrorism, Cilt 32, No 4, 2009, s. 277-291.

Ibrahim, Saad Eddin, "Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups: Methodological Note and Preliminary Findings", International Journal of Middle East Studies, Cilt 12, No 4, 1980, s. 423-453.

Ibrahim, Youssef M., "Mubarak Visits Tourists to Lift Chill of Assaults", 24 Aralık 1992, <http://www.nytimes.com/1992/12/24/world/mubarak-visits-tourists-to-lift-chill-of-assaults.html>

Kepel, Gilles, Muslim Extremism in Egypt; the Prophet and Pharaoh, California, California University Press, 2003.

McGregor, Andrew, "Former Militants of Egypt's al-Gamaa'a al-Islamiya Struggle for Political Success", Terrorism Monitor, Cilt 10, No 8, 2012, s. 1-10.

Moustafa, Tamir, "Conflict and Cooperation between the State and Religious Institutions in

- Contemporary Egypt”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 32, 2000, s. 3-22.
- Mubarak, Hisham, “What does the Gama’a Islamiyya Want: An Interview with Tal’at Fuad Qasım”, Joel Beinin ve Joe Stork (der.), *Political Islam: Essays from Middle East Report*, California, California University Press, 1997, s. 40-46.
- Nedoroscik, Jeffrey A., “Extremist Groups in Egypt”, *Terrorism and Political Violence*, Cilt 14, No 2, 2002, s. 47-76.
- Newman, Edward, “Exploring the “Root Causes” of Terrorism”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Cilt 29, No 8, 2006, s. 749–772.
- Sönmez, Sevil F. vd., “Tourism in Crisis: Managing the Effects of Terrorism”, *Journal of Travel Research*, Cilt 28, No 1, 1999, s. 13-18.
- Tal, Nahman, *Radical Islam in Egypt and Jordan*, Brighton, Sussex Academic Press, 2005.
- United States Department of State Publication Office of the Coordinator For Counterterrorism, “Country Reports on Terrorism–2008”, 30 Nisan 2009, <http://www.state.gov/documents/organization/122599.pdf>

Pakistan'da Dini Kimliğin Siyasal Hayata Etkileri

Fulya Akgül*

Özet

20.yüzyılda sömürgecilik sonrası dönemin yapısal etkileri ile kurulmuş bir devlet olan Pakistan'da, devlet ve ulus inşa süreçlerinde kimlik oluşumunda önemli ölçüde dine başvurulduğu görülmektedir. Çalışmanın temel amacı; Pakistan'da tarihsel süreç içerisinde kimliğin oluşumunda dinin siyasal hayata etkilerinin incelenmesidir. Çalışma, kimliğin toplumsal inşasında en önemli unsurlardan birinin iktidar ilişkileri olduğu önermesini temel almaktadır. Bu hususta vurgu, İslamlaşma süreçlerine ve dini kimliğin siyasal alan ile ilişkisinin ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair düşüncelerinin yoğunlaştığı dönemlere yapılmaktadır. İslamlaşma ile çoğul yorumların varlığı göz önünde bulundurularak siyasal ve toplumsal aktörler tarafından İslam'ın kaynaklarına dayandırılan norm, değer, kural ve öğretilerin siyasal ve toplumsal alanda konumlandırılmasını ve uygulamasını içeren bütüncül bir süreç kastedilmektedir. Bu bağlamda, Pakistan'da darbeler ve siyasi aktörlerin düşünceleri temelinde gerçekleşen İslamlaşma sürecine, İslami yapıyı şekillendiren aktörlere, anayasaya ve dini kimliğin dış politikanın yürütülmesine yansıyan genel ilke ve uygulamalarına yer verilmektedir.

Anahtar sözcükler: Pakistan, İslamlaşma süreci, dini kimliğin siyasi etkileri

Abstract

It is seen that religion has been considerably referred in identity construction during the state and nation building processes in Pakistan which is a state that has been emerged from the structural effects of post-colonial period in the 20th century. The main aim of this study is to analyse the effects of religion on the political life during the historical construction of identity in Pakistan. The study is based on the argument that one of the most crucial elements in the social construction of identity is power relations. In this respect, the emphasis is on the Islamisation processes and the periods when the thoughts on what the relationship between religious identity and political life is and should be were extensive. Islamisation is meant to be a holistic process which includes the positioning and application of norms, values and doctrines that were grounded on the sources of Islam by political and societal actors to the political and societal sphere while taking the plural interpretations into consideration. In this context, the Islamisation process which has been realized through military coups and the thoughts of political actors, actors that have shaped the Islamic structure, the Constitution and the general principles and applications of religious identity on the foreign policy in Pakistan are explored.

Keywords: Pakistan, Islamisation process, political effects of religious identity

Erken Modern Dönem Pakistan Kimlik Kaynaklarında Dini Kimlik

1947 yılında Hindistan ile birlikte İngiltere'den bağımsızlığını ilan ederek kurulan Pakistan, bulunduğu bölge itibariyle dinsel çoğulluğa sahiptir. İslam dininin etkisi, 16.yüzyılda Hindistan altkıtasında kurulan Babür İmparatorluğu'nun Hindistan'ı üç yüz yıl

* Arş.Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Avrupa Çalışmaları Doktora Öğrencisi, fulya.akgul@deu.edu.tr

yönetmesi ile artmıştır. Pakistan kimlik kaynaklarına 16.yüzyıldan beri etkili olan İslam unsurundan başka, 1858’de Hindistan’ın İngiltere’ye doğrudan bağlanması ile 19.yüzyıldan itibaren Batı modernitesi ve milliyetçilik unsurları eklenmiştir.

Bölgenin İngiliz yönetimine geçmesi ile İngiliz dili ve Batı tarzı eğitim yoluyla altkıtada İngiliz kültürünün etkisi artmıştır. Babür İmparatorluğu’nun sona ermesi ile kendilerini özdeşleştirdikleri yönetimi, yöneticileri, dil ve kültürü kaybettikleri düşüncesi ile hareket eden Müslümanlar, Hindistan’ın yeni siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısında daha önce sahip oldukları konumlarını kaybetmeye başlamışlardır.³¹⁸

İngiliz yönetiminin idarenin işlevinin yerine getirilmesinde Batı tarzında eğitim görmüş kişilere ihtiyaç duyması Hindistan’daki dinsel gruplar arasındaki ayrımın giderek artmasına yol açan faktörlerden biri olmuştur. İngilizlerin seküler eğitim kurumlarına destek vermeye başlaması; Arapça, Farsça, mantık, felsefe, fıkıh ve hadislerin öğretildiği geleneksel Müslüman eğitim kurumu medreselerde eğitim görmekte olan Müslüman topluluklar arasında destek bulmamıştır.³¹⁹ Başta Hindu seçkinleri olmak üzere Hindular arasında İngiliz yönetimi altındaki Hindistan devleti için memur yetiştirmek olan İngiliz eğitim kurumlarına katılım daha fazla gerçekleşmiştir. Böylelikle milliyetçilik, liberalizm ve sosyalizm gibi Batı fikirlerinden etkilenen ve nihai olarak İngiliz yönetimine karşı Hindistan’ın bağımsızlığını destekleyen harekete destek veren yeni bir siyasi sınıf oluşmuştur.³²⁰

19.yüzyılda İngiliz sömürgeciliğine karşı ortaya çıkan Hindu milliyetçiliği Müslümanları da etkilemiştir. Müslümanlar arasında gelişen milliyetçilik akımı, dinin rakip kimliği olarak değil, tamamlayıcı kimliği olarak gelişmiştir. Pakistan’ın Hindistan’dan ayrılarak bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı tarihsel bağlamda İslam, Hindulara karşı ayrı ve birleştirici bir kimlik unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Hindistan’ın İngiliz sömürgesi haline gelmesi sonrasında sömürgeciliğe, Hindu milliyetçiliğine ve egemen toplumsal ve siyasal kurumlara karşı gelişen Pakistan Hareketi’nin temelinde dinsel farklılığın vurgulanması sebebi ile İslam özelinde din, direniş kimliği olarak geliştirilmiştir. İslami temelli ideoloji Pakistan’ın varoluş nedeni olarak görülmüştür. Bu bağlamda iç ve dış politikada kuruluşundan bu yana etkisini gösteren dini kimlik temelli siyaset Pakistan’ın karakteristik özelliklerinden birini oluşturmaktadır.

---

³¹⁸ Stephen P. Cohen, *The Idea of Pakistan*, Washington: Brookings Institution Press, 2004, ss. 21-25.

³¹⁹ Freeland Abbott, *Islam and Pakistan*, New York, Cornell University Press, 1968, ss. 114-117.

³²⁰ Rudra Sil, “India”, Jeffrey Kopstein ve Mark Lichbach (Der.), *Comparative Politics: Interests, Identities, and Institutions in a Changing Global Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 316.

Pakistan'ın Bağımsızlığında ve İslam Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Dini Kimliğin Rolü

İngiliz sömürgeciliğine, Hindu milliyetçiliğine ve birleşik bir Hindistan fikrine karşı Pakistan bağımsızlık hareketi 1930 yılı itibariyle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde üç önemli ismin düşünceleri dikkati çekmektedir. Muhammed İktbal, Müslümanların ve Hinduların farklı din, kimlik ve yaşantılara sahip olmaları sebebi ile birleşik bir Hindistan yönetiminde yaşayamayacaklarını dile getirmiştir.³²¹ Kendine özgü bir Müslüman Hint kimliğinden bahseden Muhammed Ali Cinnah ise, Hinduların ve Müslümanların iki farklı din, felsefe, toplumsal gelenek ve medeniyete sahip iki millet olduklarını savunarak “iki millet teorisi”ni siyasi bir harekete dönüştürmekte başarılı olmuştur.³²²

Mevlana Mevdudi ise 1941 yılında İslami köktendinci bir hareket olan Cemaat-i İslami'yi (Cİ) kurmuş ve Müslüman milliyetçiliğine ve Pakistan hareketine, İslam'ın evrensel bir din olduğu ve ulusal sınırları tanımayacağı temelinde karşı çıkmıştır. Ancak, Hindistan altkıtasının bölünecek olmasının kaçınılmaz hale gelmesi ile tutum değiştirerek Pakistan'ın kurulmasının tek amacının İslami bir devlet kurmak olduğunu savunmuştur. Mevdudi, İslami sembol ve terimleri yeniden yorumlayarak bu terimlere yeni anlamlar kazandırmış ve İslam'ın siyasal okuması ile İslam ideolojiye dönüştürülmüştür. Mevdudi'nin söylemleri esas olarak Batı “diğer”i üzerinden inşa edilmiştir. Kapitalizme; sekülerlik ve emperyalizm ile olan ilişkisi sebebiyle, sosyalizme ise ateizm ile olan bağlantısı sebebiyle karşı çıkmıştır.³²³

Cinnah'ın liderliğindeki Pakistan hareketi seküler ideolojiye dayandırılmakla birlikte, İslam'a başvuru ve Hinduizme karşı İslam'a yapılan referans dikkat çekicidir. Pakistan hareketi ile milliyetçilik İslam'a dayalı bir olgu halini almış, inancın siyasileşmesini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, “İslami devlet”, “İslami hükümet”, “İslami anayasa” ve “İslami ideoloji” sloganları grup kimliğini geliştirerek kitlelerin desteğini sağlamak için kullanılmış ancak kurulacak Pakistan devletinin dini, siyasi ve sosyokültürel yapılanmasının nasıl olacağı açıkça belirtilmemiştir.³²⁴

Bağımsızlık hareketi süresince “İslami ideolojinin” somutlaştırılmaması, Pakistan devleti kurulması için Pakistan fikrinde yer alan İslam'ın öğretisi ve gelenekleri ile kurulacak

---

³²¹ Abbott, ss. 163-165.

³²² Cohen, s. 28.

³²³ Seyyed Vali Reza Nasr, *The Vanguard of the Islamic Revolution: The Jama'at-i Islami of Pakistan*, California, University of California Press, 1994, ss. 6-8.

³²⁴ Nasir Islam, “Islam and National Identity: The Case of Pakistan and Bangladesh”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Şubat 1981, ss. 56-57.

devletin nasıl olacağı konusunda bir fikir birliğinin yoksunluğunu beraberinde getirmiştir. Ancak, Başbakan Liyakat Ali Han'ın 1949 yılında anayasa yapmak amacı ile bir araya gelen Kurucu Meclis'te belirttiği üzere "Pakistan'ın, Hindistan altkıtasının Müslümanları yaşamlarını İslam'ın öğretisi ve geleneklerine göre kurmak istedikleri için kurulduğu" Müslümanlar arasındaki yaygın kanıyı ifade etmektedir.³²⁵ Bu kanı, 1949 yılında Kurucu Meclis'e sunulan ve Pakistan'da uygulamaya konulan tüm anayasalarda Önsöz olarak yer alan Anayasa Önergesi'nde egemenliğin Allah'a ait olduğu ve Pakistan halkı tarafından kullanılacak yetkilerin Allah'ın buyurduğu sınırlar içerisinde kullanılacağı³²⁶ ifadesinde görülmektedir.

Pakistan'da Devletin ve Toplumun İslamlaşma Süreci

1970'li yılların ortasına kadar Pakistan'da geleneksel ve dini unsurlar seküler politikaların etkisi altında kalmıştır. Ülkenin ilk ulusal seçimleri olan 1970 seçimlerinde, "yiyecek, giyecek, barınak" sloganı ile sosyalizm vurgusuna sahip Pakistan Halk Partisi (PHP) seçimleri kazanmıştır. PHP lideri Zülfikar Ali Butto kayda değer ölçüde seküler ve sosyalist söylemlere sahip olmakla birlikte, "İslami sosyalizm" adı altında İslam'ın ortodoks teolojik ve hukuki yorumuna karşı, pragmatik ve popüler bir yorumunu kullanmıştır.³²⁷

1971'de Doğu Pakistan'ın Bangladeş adı altında bağımsızlığını ilan etmesi, ortak Müslüman kimliğinde birleşik bir Pakistan oluşturma çabalarının başarısızlığı olarak görülmüştür. Ayrıca, Butto ulema ve dini eğilimli partilerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. 1970'li yılların ortalarında ekonomik durumun kötüleşmesi ile birleşen bu muhalefetin varlığı, Butto'nun yönetimini meşrulaştırmak için İslam'a başvurmasına yol açmış ve bu durum Anayasa'ya da yansımıştır.³²⁸

1973 Anayasası'nda İslam ilk kez devlet dini olarak kabul edilmiş, Cumhurbaşkanı ve Başbakan olabilmek, Müslüman olma koşuluna bağlanmıştır. Mevcut yasaların, Kur'an ve Sünnet'te belirlenmiş İslam'ın emirleri ile uyumlu hale getirilmesi öngörülmüş ve yasama organına belirli bir yasanın İslam'a aykırı olup olmadığı hakkında tavsiyelerde bulunacak

---

³²⁵ Abbott, s. 183.

³²⁶ "The Constitution of The Islamic Republic of Pakistan", <http://punjablaws.punjab.gov.pk/public/dr/CONSTITUTION%20OF%20PAKISTAN.doc.pdf> (Erişim Tarihi 2 Aralık 2013).

³²⁷ İslam, ss. 58-59.

³²⁸ Graham E. Fuller, *Islamic Fundamentalism in Pakistan: Its Character and Prospects*, Santa Monica, RAND, 1991, s. 5.

İslami İdeoloji Konseyi'nin kurulması düzenlenmiştir.³²⁹ 1973 Anayasası'nın çeşitli İslami hükümleri doğrudan bireysel yaşamı etkileyen yenilikler getirmiştir. Örneğin, devlet Pakistan Müslümanlarının yaşamlarını İslam'ın prensiplerine göre sürdürmelerini sağlama yükümlülüğü altına sokulmuştur. Müslümanların Kur'an'ı öğrenmelerinin, Müslüman öğrencilerin onuncu sınıfa kadar dini eğitim almalarının ve radyo ve televizyonların belirli bir yayın süresini Kur'an okunmasına ayırmalarının zorunlu kılınması; devletin Anayasa ile üstlendiği yükümlülüğü yerine getirmesine yönelik uygulamalardandır.³³⁰

Butto döneminde İslami ideoloji adına yapılan değişiklikler İslami muhalefetin başını çeken Cİ ve diğer dini eğilimli partiler için ikna edici olmamıştır. Butto'ya karşı dini muhalefeti birleştirmede başarılı olan Cİ unsuru bu dönemde İslamlaşma sürecindeki bir diğer önemli aktör olmuştur. Mevdudi'nin önderliğindeki Cİ öğrenciler, üniversite çevreleri, medya, ordu ve alt orta sınıf arasında toplumsal tabanını genişletme fırsatı bulmuştur. Partinin öğrenci, işçi ve kadınları temsil eden kanatları ile rejim karşıtı muhalefeti birleştirebilen Cİ, silahlı mücadeleye de başvurarak Butto rejiminin düşüşünde etkili olmuştur.³³¹

1977'de askeri darbe ile başa gelen General Ziya ül Hak seçilmiş bir yönetimi devirerek başa gelmesini İslami ideolojiye başvurarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. İslami ideoloji ayrıca, 1971'de Doğu Pakistan'ın kaybedilmesine karşı verilen geç kalınmış bir cevap niteliğinde değerlendirilmiştir. Ulusun birlik ve bütünlüğünün sağlanması için İslam'ı çare olarak gören Ziya ül Hak, Pakistan'ın İslam adına yaratıldığını, İslam'a bağlı kaldığı müddetçe ayakta kalacağını ve bu amacın sağlanması için İslami bir sistemin kurulması gerektiğini savunmuştur.³³² Bu bağlamda, İslami İdeoloji Konseyi'nin yetkileri genişletilmiş, İslami düzenin ve yönetimin nasıl oluşturulacağına dair önerilerde bulunan baş danışma konseyi konumuna gelmesi düzenlenmiştir. Mevcut hukuk kurallarının İslam'a aykırı olup olmadığına karar verecek Şeriat Mahkemeleri'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Ziya ül Hak'ın ilk yasal düzenlemeleri özellikle İslami vergiler olan zekât, öşür ve faizsiz bankacılık uygulaması ile ekonomi ve İslami ceza hukuku alanlarına yansımıştır.³³³

---

³²⁹ Lawrence Ziring, *Pakistan in the Twentieth Century: A Political History*, Oxford University Press, 1999, ss. 394-395.

³³⁰ Surendra Chopra, "Islamic Fundamentalism and Pakistan's Foreign Policy", Verinder Grover ve Ranjana Arora (der.), *Political System in Pakistan 4: The Islamic State of Pakistan: Role of Religion in Politics*, Yeni Delhi, Deep & Deep Publications, 1995, ss. 246-247.

³³¹ Fuller, s. 6.

³³² Chopra, ss. 249-250.

³³³ John L. Esposito, "Islam: Ideology and Politics in Pakistan", Ali Banuazizi ve Myron Weiner (der.), *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*, Syracuse University Press, 1986, ss. 343-344.

Ziya  l Hak İslamlaşma sürecinin entelektüel dayanağını Cİ ve Mevdudi'nin görüşleri ile benzer görüşler dile getirerek oluşturmuştur. Bu durumun ilk ve doğal sonucu İslami ideoloji ile ordu arasındaki ittifak ilişkisinin doğması ve Pakistan'ın İslamlaşma sürecinde bu iki unsurun etkisi olmuştur.³³⁴ 1988'e kadar yönetimde kalan Ziya  l Hak döneminde İslamlaşma sürecinin devlet eliyle gerçekleştirilmesinin ve devletin İslami kurumları kontrolü altında tutmaya çalışmasının en önemli sonucu; devletin İslami temelli partiler ile politika yapımı ve İslam'ın yorumu üzerine rekabete girmesi olmuştur. Bu durum İslami yönetime İslami muhalefetin doğmasını beraberinde getirmiştir. Ziya  l Hak, böylelikle ilk olarak, Sünni yorumu temel alan İslamist politikaları çerçevesinde, ulema ile rekabet içerisine girmiştir. Ulemanın siyasi partileri olan ve Deobandi mezhebini temsil eden Cemaat-i Ulema-yı İslam (CUİ) ile Barelvi mezhebini temsil eden Cemaat-i Ulema-yı Pakistan (CUP) bu rekabet içerisinde dini-siyasi kimliklerini sağlamlaştırmak amacı ile Sünni İslam'ın farklı ekolleri arasındaki farklılıkları vurgulamaya başlamıştır. Farklılıkların vurgulanması, Pakistan'da mevcut mezhepsel bölünmeleri derinleştirmiştir.³³⁵

1988 yılında Ziya  l Hak yönetiminin aniden sona ermesi, Pakistan'da günümüzde de geçerliliğini koruyan askeri, sivil, İslami ve seküler unsurlar arasında g mücadelesini başlatmıştır. Bu g mücadelesinin birçok yönetim değişikliğine yol açtığı görülmektedir. 1999 yılından itibaren yine askeri darbelere sahne olan Pakistan'da İslami temelli unsurlara siyasi amaçlar için başvurulması; Pakistan'da devlet ve İslami ideoloji arasındaki ilişkide bir süreklilik yaratmıştır. Bu dönemde darbe ile iktidara gelen Pervez Müşerref'in yönetiminde, Ziya  l Hak döneminden farklı olarak İslami ideolojiye dair resmi görüş, Ziya  l Hak döneminde benimsenen militan İslam'ın reddedildiği ve militan İslam'a karşı "ılımlı" ve "modern" İslam'ın desteklendiği şeklinde dile getirilmiştir.³³⁶

Müşerref ve Pakistan ordusunun İslamistlerden ziyade seküler siyasi liderleri rakip g olarak görmeleri ile İslami temelli unsurlara siyasi amaçlar için başvurulması; Pakistan'da devlet ve İslami ideoloji arasındaki ilişkide bir süreklilik yaratmıştır. Nitekim 2002 yılındaki seçimlerde seküler muhalefetin birçok liderinin hapse atılması ve iki güçlü parti lideri Benazir Butto ve Navaz şerif'in sürgüne gönderilmesi ile İslami temelli partilerin herhangi bir kısıtlamaya ve diskalifiye kuralına tâbi olmadan serbestçe seçimlere katılabilmesi, İslami

³³⁴ Vali Nasr, "Military Rule, Islamism and Democracy in Pakistan", Middle East Journal, Cilt 58, Sayı 2, Bahar 2004, s. 196.

³³⁵ S.V.R. Nasr, "The Rise of Sunni Militancy in Pakistan: The Changing Role of Islamism and the Ulama in Society and Politics", Modern Asian Studies, Cilt 34, Sayı 1, şubat 2000, ss. 153-155.

³³⁶ Kunal Mukherjee, "Islamic Revivalism and Politics in Contemporary Pakistan", Journal of Developing Societies, Cilt 26, Sayı 3, 2010, s. 345.

temelli partilerin elini güçlendirmiştir. Böylelikle, Cİ, CUI ve CUP'nin yanı sıra ulemadan diğer isimlerin ve Şii partilerin birleşmesi ile kurulan Müçtehit Meclis-i Amal (MMA) partisi etki alanını genişleterek %11 oranında oy almış ve Pakistan'ın bağımsızlığından bu yana İslami temelli partiler ilk kez %10 oy oranını geçmişlerdir.³³⁷

2002 seçimlerinde İslami temelli partilerin üçüncü büyük parti olmasında, aynı yıl kabul edilen Yasal Çerçeve Düzenlemesi ile yalnızca üniversite mezunlarına seçilme hakkı tanınmasının etkilerinden bahsetmek mümkündür. Bu uygulama ile Pakistan halkının çoğunun devre dışı kalmasının yanı sıra, medrese mezunlarının üniversite mezunları ile eşdeğer kabul edilmesi; birçok partinin aday bulma sıkıntısı ile karşı karşıya kalmasına yol açarken, MMA'nın adaylarının elini güçlendirmiştir.³³⁸

MMA'da en etkili siyasi ve dini güç olarak yer alan Cİ ve Deobandi mezhebini temsil eden CUI, Pakistan'da etkili bir anaakım siyasi güç oluşturmaya çalışmışlardır. Kentsel alanlarda daha çok destek bulan Cİ ile kırsal ve kabilesel alanların yanı sıra Peştunlar ve militan güçler arasında destek bulan CUI, MMA ittifakı altında Pakistan siyasetinde egemen parti olmak amacı ile kendilerini militan güçlerden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. İslamistlerin ve Deobandilerin çıkarlarının en iyi seçim yoluyla sağlanacağını düşünen Cİ ve CUI liderliğinde MMA'nın siyasi gündemi İslamlaşma ve Şeriat düzeninden iyi yönetim ve demokrasiye doğru kaymıştır.³³⁹

Pakistan siyasetinde etkili olan İslami partilerin aksine İslami sistemin dönüşümle değil, ancak devrimle gerçekleşeceğini savunan ve Vahhabi eğilimli radikal İslam taraftarı Sipahi Sahabe grubu gibi radikal dini gruplar ile zaman zaman ittifaka giden sivil ve askeri yönetimler sebebiyle radikal dini gruplar da Pakistan siyasetinin bir parçası haline gelmiştir.³⁴⁰

Pakistan İslam Cumhuriyeti'nde Dini Kimliğin Dış Politikaya Etkileri

Pakistan, kuruluşunun ilk yıllarında Müslüman ülkelerle dayanışma ve İslam Birliği politikası izlemiştir. Bu amaç ile 1949-1952 yılları arasında Uluslararası İslam İktisadi Konferansı, Dünya İslam Konferansı ve Müslüman Halklar Organizasyonu düzenlenmiş ve

---

³³⁷ Husain Haqqani, "The Role of Islam in Pakistan's Future", The Washington Quarterly, Cilt 28, Sayı 1, Kış 2004-05, ss. 90-91.

³³⁸ Selçuk Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, Mart 2007, ss. 71-72.

³³⁹ Nasr, 2004, s. 204.

³⁴⁰ Çolakoğlu, ss. 79-80.

Batı demokrasilerinin ve komünist ülkelerin blok politikalarına karşı üçüncü bir yol olarak Müslümanların barış ve uyumu destekleyen ideolojilerine göre bir araya gelmeleri önerilmiştir.³⁴¹

İslam kardeşliği ve dayanışmanın yanı sıra, yabancı hâkimiyeti altındaki Müslüman toplulukların özgürlüğünü destekleyen politikalar izlenmiştir. Bu bağlamda, Filistin'in bölünmesine karşı çıkılmış, İsrail tanınmamış ve Endonezya, Libya, Tunus, Fas ve Cezayir'in bağımsızlık mücadeleleri desteklenmiştir. Pakistan 1952 yılında Arap devletler ile Afganistan, Endonezya, İran, Libya ve Türkiye arasında ortak çıkarlara dayalı bir danışma sisteminin oluşturulmasına dair bir konferans önermiş; ancak bu öneri Irak dışındaki Arap devletler tarafından sıcak karşılanmamıştır.³⁴²

Kuruluşundan itibaren Hindistan'dan tehdit algılayan ve Keşmir sorunu başta olmak üzere bu ülke ile çeşitli sınır çatışmaları ve savaş içine giren Pakistan, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak için ABD ile yakın ilişkiler içine girmeye başlamıştır.³⁴³ 1965 savaşında ise ABD'nin Pakistan'a destek vermeyerek Hindistan'la birlikte Pakistan'a da silah ambargosu uygulaması, Pakistan dış politikasında yeni bir dönüm noktası olmuştur. 1956, 1962 ve 1973 Anayasalarına "devletin Müslüman ülkeler arasında İslami birliğe dayalı ilişkileri geliştirmek için çaba göstermesi"³⁴⁴ gerektiği şeklinde yansıyan politikalara geri dönülerek İslam ülkeleriyle yakınlaşma süreci başlamıştır.³⁴⁵

Butto döneminde Pakistan, Körfez ve Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmuş, Bağlantısızlar Hareketi'ne katılmış, birçok Körfez ülkesine mali ve teknik yardım sağlamış ve devam eden Arap-İsrail sorununda Filistin yanlısı tutumunu devam ettirmiştir. Butto aynı zamanda farklı rejimlere sahip İran, Suudi Arabistan ve Libya ile iyi ilişkiler kurarak dengeli bir dış politika izlemeye çalışmıştır.³⁴⁶ Butto döneminde izlenen Müslüman ülkeler ile dayanışma ve yardımlaşma politikaları başarılı olmuş ve 1971 Hindistan-Pakistan savaşında

---

³⁴¹ Çolakoğlu, ss. 63-64.

³⁴² Mohammad Ahsen Chaudhri, "Pakistan and the Muslim World", Verinder Grover ve Ranjana Arora (der.), Political System in Pakistan 8: Pakistan's Relations with the Muslim World, Yeni Delhi, Deep & Deep Publications, 1995, ss. 7-9.

³⁴³ M. Shankar, "Pakistan's Foreign Policy", Strategic Analysis, Cilt 5, Sayı 1-2, 1981, ss. 22-23.

³⁴⁴ Constitution of Pakistan.

³⁴⁵ Khan Zaman Mirza, "Pakistan's Quest for Pan-Islamism: 1947-1977", Verinder Grover ve Ranjana Arora (der.), Political System in Pakistan 8: Pakistan's Relations with the Muslim World, Yeni Delhi: Deep & Deep Publications, 1995, ss. 186-191.

³⁴⁶ W. Howard Wriggins, "Pakistan's Search for a Foreign Policy After the Invasion of Afghanistan", Pacific Affairs, Cilt 57, Sayı 2, Yaz 1984, ss. 285-286.

Pakistan'ı destekleyen İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Ürdün gibi birçok Müslüman ülke Pakistan tanıyınca kadar Bangladeş'i tanımamışlardır.³⁴⁷

Ziya ül Hak döneminde, 1979 yılında Pakistan dış politikasını etkileyen iki önemli gelişme yaşanmıştır. İlk olarak, İran İslam Devrimi Ziya ül Hak'a içeride gerekli olan meşruiyeti uluslararası düzeyde sağladığı düşüncesi ile olumlu karşılanmıştır. Ancak, Humeyni döneminde izlenen devrim ihracı politikası sebebiyle, kayda değer oranda Şii nüfusa sahip Pakistan'da İslamlaşma politikaları izleyen Ziya ül Hak tarafından İran tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Tehdit algısı, İran ve Suudi Arabistan arasındaki İslam dünyasının liderliğine dair var olan mücadelede Pakistan'ın Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirmesini sağlamıştır. Rejimi için Suudi Arabistan'dan siyasi ve mali destek sağlayan Ziya ül Hak, Suudi Arabistan'ın Müslümanların ruhani merkezi olduğunu ve Müslüman dünyasının izleyeceği herhangi bir liderin Suudi Arabistan'tan çıkması gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁸

İkinci önemli gelişme Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali olmuştur. Afganistan'daki Sovyet askeri mevcudiyetine Ziya ül Hak tarafından İslam'ın tehlikede olduğu gerekçesiyle karşı çıkılmıştır. Afganistan'dan ve diğer ülkelerden gelen mücahitlerin Pakistan'da eğitim almaları ile savaşın Pakistan topraklarına çekilmesi sonucu Ziya ül Hak, savaş cihad adı ile İslami temellerde meşrulaştırmıştır. Böylelikle, cihad fikrini destekleyen köktendinci unsurlara meşruiyet sağlayan Afganistan politikası, İslamizm ile ordu arasındaki ittifakı pekiştirmiştir.³⁴⁹

Köktendinci unsurlar ve Afganistan sorunu, Pakistan dış politikasının bir parçası haline gelmiş; başta ABD olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerde belirleyici olmuştur. 11 Eylül terör saldırılarından sonra, Pakistan'ın Afganistan'da Taliban ve El Kaide üyelerinin yakalanması için ABD ile yaptığı işbirliği dikkat çekicidir. Ancak, ülke içinde bazı radikal grupların yasaklanmasından öteye gidilmemesi ve aynı grupların başka isimler altında faaliyetlerine devam etmeleri³⁵⁰ Pakistan'ın El-Kaide gibi "yabancı teröristler" ile Keşmir'de Hindistan güçleri ile savaşmak için eğitilmiş "özgürlük savaşçıları" arasında bir ayırım yaptığı savını beraberinde getirmektedir.³⁵¹

---

³⁴⁷ Chopra, s. 247.

³⁴⁸ Chopra, ss. 247-253.

³⁴⁹ Umbreen Javaid, "Politics of Religious Extremism in Pakistan", International Journal of Academic Research, Cilt 3, Sayı 4, Temmuz 2011, s. 417.

³⁵⁰ Çolakoğlu, ss. 76-80.

³⁵¹ Haqqani, s. 92.

Sonuç

Bulunduğu bölge itibariyle Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinsel çoğulluğun etkisi altında bulunan Pakistan'da dini kimliğin siyasal hayata etkileri yönetimin el değiştirmesiyle eşzamanlı olarak değişmiştir. Babür İmparatorluğu döneminde Müslümanların yönetici sınıfa geçmesinden, İngiliz sömürge yönetimi altında siyasette etkisini artıran Hindu-Müslüman kimliği rekabeti altkıtada iki ayrı devletin ortaya çıkış sürecinde belirleyici olmuştur. Böylelikle, Bağımsız Pakistan hareketinin ortaya çıkışında ve kuruluş sürecinde İslam çatısı altında öne çıkarılan kimlik, çok sayıda etnik ve mezhepsel farklılıkları bünyesinde barındıran Pakistan'da kimi zaman bu farklılıkların önüne geçememiştir. Bu sebeple, İslam; etnik milliyetçiliklere dayalı kimliklerin öne çıkarılmasına karşı birleştirici bir unsur olarak başvuru kaynağı olmuştur.

Pakistan'da İslamlaşma süreci sistematik bir İslami ideolojiye ve kimliğe dayandırılmayarak, iktidar seçkinlerinin uygulamalarına ve bu uygulamalara karşı oluşan İslami temelli muhalefet ve bu muhalefette yer alan aktörlerin bu süreci etkileme oranlarına göre gerçekleşmiş ya da sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, Pakistan'da siyasi hayatın en önemli unsurlarından biri iktidar ilişkileri çerçevesinde dinin ve dine dayandırılan çeşitli kimliklerin toplumsal inşa çabası olmuştur. Pakistan siyasi hayatının bir diğer önemli unsuru ise siyasi süreçte etkin olarak yer alan dini temelli partilerdir. Siyasi istikrarsızlık başta olmak üzere çeşitli sebepler ile bölünen sivil yönetimlere karşı ordunun dini temelli partiler ile ilişkisi ise devlet ile İslami ideoloji arasındaki ilişkiyi belirlemesi açısından önemlidir.

Siyasal ve toplumsal alanda İslamlaşma sürecinde din, inşa edilen kurumların ve iktidardaki aktörlerin toplum üzerindeki egemenliklerini genişletmek ve bunu meşru bir zemine oturtmak için başvuru kaynağı olmuştur. Pakistan'da İslami unsurların seçim yoluyla iktidara gelememiş olmalarına rağmen çeşitli yönetimler altında gerçekleştirilen sınırlı İslamlaşma sürecinin İslam'ın Sünni yorumuna dayalı olarak inşa edilmesi, ülkenin dış politikasına da yansımaktadır. Dış politikada ise özellikle Hindistan, Taliban ve ABD'ye karşı izlenen siyaset temelinde iç politika, dini kimlik temelli siyasal unsurların etkisi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Kaynaklar

“The Constituton of The Islamic Republic of Pakistan”,
<http://punjablaws.punjab.gov.pk/public/dr/CONSTITUTION%20OF%20PAKISTAN.doc.pdf> (Erişim Tarihi 2 Aralık 2013).

- Abbott, Freeland, *Islam and Pakistan*, New York: Cornell University Press, 1968.
- Chaudhri, Mohammad Ahsen, "Pakistan and the Muslim World", Der: Verinder Grover ve Ranjana Arora, *Political System in Pakistan 8: Pakistan's Relations with the Muslim World*, Yeni Delhi: Deep & Deep Publications, 1995.
- Chopra, Surendra, "Islamic Fundamentalism and Pakistan's Foreign Policy", Der: Verinder Grover ve Ranjana Arora (Der.), *Political System in Pakistan 4: The Islamic State of Pakistan: Role of Religion in Politics*, Yeni Delhi: Deep & Deep Publications, 1995.
- Cohen, Stephen P., *The Idea of Pakistan*, Washington: Brookings Institution Press, 2004.
- Çolakoğlu, Selçuk, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, Mart 2007, ss. 61-83.
- Esposito, John L., "Islam: Ideology and Politics in Pakistan", Ali Banuazizi ve Myron Weiner (Der.), *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*, Syracuse University Press, 1986.
- Fuller, Graham E., *Islamic Fundamentalism in Pakistan: Its Character and Prospects*, Santa Monica: RAND, 1991.
- Haqqani, Husain, "The Role of Islam in Pakistan's Future", *The Washington Quarterly*, Cilt 28, Sayı 1, Kış 2004-05, ss. 85-96.
- Islam, Nasir, "Islam and National Identity: The Case of Pakistan and Bangladesh", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Şubat 1981, ss. 55-72.
- Javaid, Umbreen, "Politics of Religious Extremism in Pakistan", *International Journal of Academic Research*, Cilt 3, Sayı 4, Temmuz 2011, ss. 416-420.
- Mirza, Khan Zaman, "Pakistan's Quest for Pan-Islamism: 1947-1977", Der: Verinder Grover ve Ranjana Arora (Der.), *Political System in Pakistan 8: Pakistan's Relations with the Muslim World*, Yeni Delhi: Deep & Deep Publications, 1995.
- Mukherjee, Kunal (2010); "Islamic Revivalism and Politics in Contemporary Pakistan", *Journal of Developing Societies*, Cilt 26, Sayı 3, ss. 329-353.
- Nasr, Seyyed Vali Reza, *The Vanguard of the Islamic Revolution: The Jama'at-i Islami of Pakistan*, California: University of California Press, 1994.

- Nasr, S.V.R., “The Rise of Sunni Militancy in Pakistan: The Changing Role of Islamism and the Ulama in Society and Politics”, *Modern Asian Studies*, Cilt 34, Sayı 1, Şubat 2000, ss. 139-180.
- Nasr, Vali, “Military Rule, Islamism and Democracy in Pakistan”, *Middle East Journal*, Cilt 58, Sayı 2, Bahar 2004, ss. 195-209.
- Shankar, M., “Pakistan’s Foreign Policy”, *Strategic Analysis*, Cilt 5, Sayı 1-2, 1981, ss. 21-32.
- Sil, Rudra (2002); “India”, Der: Jeffrey Kopstein ve Mark Lichbach, *Comparative Politics: Interests, Identities, and Institutions in a Changing Global Order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wriggins, W. Howard, “Pakistan’s Search for a Foreign Policy After the Invasion of Afghanistan”, *Pacific Affairs*, Cilt 57, Sayı 2, Yaz 1984, ss. 284-303.
- Ziring, Lawrence, *Pakistan in the Twentieth Century: A Political History*, Oxford University Press, 1999.

Özet

Güney Sudan'ın dünyanın ve Afrika'nın en genç devleti olması uluslararası hukukun ve uluslararası politikanın önemli ilkelerinden olan self-determinasyon üzerinde yeniden düşünülmesine sebebiyet vermiştir. Güney Sudan'ın bu hakkı talep etmesinin, dayandırdığı gerekçelerinin yanında Sudan'ın ve uluslararası kesimin konuya ilişkin tepkisi de bu bağlamda önem arz etmektedir. Fakat gerek Hartum-Juba ilişkilerinin düzelmesinde gerekse Güney Sudan'da istikrarın, barışın ve güvenliğin sağlanmasında başat faktör olarak değerlendirilen self-determinasyonun ayrılık seçeneğiyle hayata geçirilmesinin bugün gelinen noktada çözüm sağlayamadığı düşünülmektedir. İki ülke ilişkilerinde gerginliğe neden olan sorunların devam ettiği görülmektedir. Öte yandan bir zamanlar Hartum'u dışlayıcı, ayrımcı ve etnik temelde siyaset yapmakla eleştiren Juba, bugünse aynı politikaları kendi uygulamaktadır. Bu bağlamda self-determinasyon ilkesi ve ayrılık yönünde gerçekleşmesini sağlayan süreç başta Kapsamlı Barış Antlaşması (KBA) olmak üzere sorgulanmaktadır. Güney Sudan'ın hazır olmadan ve Sudan'ın KBA'yı imzalaması ile eksikliklerine rağmen sürecin hızlandırıldığı düşünülmektedir. Juba'nın self-determinasyonunun ve maruz kaldığı sorunların çözümünün Afrika'ya ne yönde etkileyeceği ise belirsizliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Güney Sudan, self-determinasyon, Kapsamlı Barış Antlaşması, Abyei

Abstract

South Sudan's becoming the youngest state of Africa and the world, leads to re-elaboration of self-determination which is one of the crucial principles of international law and international politics. In addition to South Sudan's demand for this right and its attributed claims, Sudan's and international community's reaction to the situation retain importance as well. Despite this fact, implementation of self-determination through secession presented as paramount factor to improve Juba-Khartoum relations and to bring stability, peace and security to South Sudan, cannot provide solutions at this critical conjuncture. It is recognized that problems which stir tensions between two states have continued to exist. On the other hand once Juba's accusations against Khartoum; nowadays these exclusionist, discriminatory and ethnicity based policies are implemented by the Juba administration itself. In this direction, self-determination and the process that led to its application through secession especially the Comprehensive Peace Agreement (CPA) are questioned. It is thought that Sudan's signing of the CPA and without waiting for South Sudan's preparedness to become an independent state, above-mentioned process was fastened in spite of its deficiencies. It remains ambiguous how Africa will be affected by Juba's self-determination and resolution of its problems.

Key Words: Sudan, South Sudan, self-determination, Comprehensive Peace Agreement, Abyei

---

³⁵² Bu yazı Güney Sudan Cumhuriyeti'nde 15 Aralık 2013'ten beri süregelen çatışmaların öncesinde kaleme alınmıştır.

I. GİRİŞ

Temmuz 2013’de ikinci yaşını dolduran Güney Sudan Cumhuriyeti; kuzey komşusuyla yaşadığı iç savaş, uğradığı kayıplar sonrasında Afrika özelinde ve dünya genelinde gündeme getirdiği self-determinasyon ilkesi ile istikrarı, barışı ve güvenliği sağlama gayreti içerisinde. Fakat bugün Juba bu hedeflerini gerçekleştirmede zorlanmaktadır. Ülkenin sorunlarını iki başlık altında toplamak mümkündür: Sudan Cumhuriyeti ile yaşadığı çekişmeler ve kendi bünyesindeki idari ve siyasi anlaşmazlıklar. Güney Sudan içerisinde ekonomik sorunlar ve altyapı yetersizlikleri öne çıkarken siyasi anlaşmazlıklar kolaylıkla istikrarı tehdit edecek boyuta ulaşabilmektedir. Yol, su ve elektrik dağıtımındaki problemler aşılamamıştır. İdarî sistemdeki çeşitli bürokratik eksiklikler devam etmektedir. İç savaşın temel sebeplerinden biri olarak gösterilebilecek Hartum yönetiminin izlediği dışlayıcı politikaların yanında Güney Sudan’ın eksikliklerine rağmen 2011’de devlet statüsü kazanması bu sorunların en önemli nedenlerindedir. Sudan’ın İngiltere’den bağımsızlığını kazanmasından Güney Sudan’ın ayrı devlet kurmasına kadarki süreçte Güney Sudan yönetimlerine yeterince kaynak ayrılmamış ve siyasi temsil hakkı verilmemiştir. Ayrıca mevcut dönemde kuzeydeki 1,5 milyona yakın Güney Sudanlının, çevre ülkelerde yaşayan Güney Sudanlıların “ülkelerine” gelmesiyle oluşan fazla nüfusun; yerel çatışmalar sebebiyle yerlerinden edilen kişilerin göçleriyle birlikte kıt olan kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırıp gerginliği tırmandırabileceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda Güney Sudan’ın self-determinasyon için ne kadar hazır olduğunun yanı sıra uluslararası toplumun desteğinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Başta ABD olmak üzere güçlü devletlerin desteği KBA’ya self-determinasyonun dahil edilmesinde ve Antlaşma’nın imzalanmasında kayda değer etkiye sahiptir. KBA sürecinde ise uluslararası kesimin söz verdiği desteği esirgemesinin Juba’nın bugünkü kimi eksikliklerinin dolaylı nedeni olduğu düşünülmektedir. Aynı dönemde patlak veren Darfur sorunu dikkatlerin buraya çevrilmesine ve Güney Sudan’ın gündemin alt sıralarına düşmesine neden olmuştur³⁵³. Bugünse başta ekonomik olmak üzere çeşitli sorunların çözülmesi için Güney Sudanlı yetkililerin dış yardım çağrısı yapmaları söz konusu desteğin önemini tekrardan göstermektedir.

---

³⁵³ Che Ajulu et al., “Brief Analysis of the CPA,” Research for Development and Justice, s.9.

II. AFRİKA POLİTİKALARI VE SELF-DETERMINASYON BAĞLAMINDA GÜNEY SUDAN

Güney Sudan, bir ülkenin parçalanmasıyla veyahut sınırlarının değişmesiyle bir devletin kurulması fikrini yeniden uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun gündemine taşımıştır. Sudan ve Güney Sudan arasında 1955-72 ve 1983-2005 yılları arasındaki iç savaştan sonra KBA imzalanmış; Güney Sudan düzenlenen referandum sonucunda bağımsızlığını ilan etmiştir. Güney Sudan'ın bağımsızlık talebi maruz kaldığı sorunların Sudan ile aynı çatı altında olmasından kaynaklandığı, ayrı bir devlete sahip olmakla bu sorunların çözüleceği iddialarına odaklanmıştır. Kuzey ve Güney arasındaki iç savaş, dini ve etnik farklılıklar, Kuzey'in ekonomik ve siyasi politikalarla Güney'i fakir bıraktığı ve ayrımcılık yaptığı tezleri de kullanılmıştır.

Bu bağlamda Güney Sudan incelenirken self-determinasyon ilkesi önem arz etmektedir. İç savaşın başlamasından devletin ilanına kadar; bağımsızlık dâhil olmak üzere farklı seçenekler Güney Sudan'ın gündeminde çözüm olarak yer almıştır. 1960'ların başında silahlı mücadele öne çıkarken kimi zaman da Kuzey ile birlik, özerklik ve federasyon seçenekleri benimsenmiştir. Farklı hedefler kademeli bir şekilde uygulanarak denenmiştir. Sudan'ın bağımsızlığının ilan edilmesine kısa süre kala özerklik için bastırılmıştır. Parlamento'daki Güneyli üyeler Sudan'ın bağımsızlık bildirgesini imzalamak için Güney Sudan'a belli oranda özerklik verilmesinin metinde belirtilmesini koşul olarak ileri sürmüştür³⁵⁴. 1970'lerin başında ulusal yönetime, karar alma sürecine katılarak Güney Sudan özerkliğe sahip olmuştur. Fakat ulusal güvenlik, dış ilişkiler, maliye, iletişim, ekonomik kalkınma ve eğitim, dış ticaret ve vergiler gibi kilit konular Hartum'un yetkisi altında kalmış³⁵⁵; Hartum-Juba hattında yetki karmaşası yaşanmıştır. Söz konusu durum ileride iki kesim arasında yeniden gerginlik yaratacaktır. Bu tabloda Güney Sudan, kademeli olarak ayrılık seçeneğine yönelmiştir³⁵⁶. KBA ile de Juba'nın self-determinasyon süreci resmî bir çerçeve kazanmıştır: self-determinasyon çözüm olarak Juba, Hartum ve uluslararası kesim tarafından kabul edilmiştir.

Self-determinasyon talebi ve KBA bünyesinde uygulanması için Juba'nın dile getirdiği gerekçelerin incelenmesi önem arz etmektedir. Güney Sudan'ın maruz kaldığı sorunların Sudan'ın parçası olmasından kaynaklandığı ve ancak self-determinasyon ile çözülebileceği

³⁵⁴ Hurst Hannum, *Autonomy, Sovereignty, Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990, s. 310.

³⁵⁵ *ibid*, s. 320.

³⁵⁶ Alexis Heraclides, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, London, Frank Cass, 1991, s. 112.

özellikle vurgulanmaktaydı. Güney Sudan'ın bahse konu sorunlarının kaynağı sömürge dönemine kadar gitmektedir. Başka bir deyişle İngilizlerin uyguladığı idarî sistemle Güney'in Kuzey'den ayrı değerlendirilmesi Güney Sudan'ın ayrılık fikrini benimsemesinde etkilidir. İngiliz-Mısır kondominyumunda (1899-1956) Güney ayrı bir yönetime sahip olmuştur. İki bölge arasındaki iletişim ise çoğu zaman yasaklanmıştır. Örneğin 1922 itibariyle Güneyliler özel izin almadan kuzeye seyahat edememekteydi³⁵⁷. Çoğunlukla Hıristiyan olan ve yerel dinlere de inanan Güney Sudan'da İslamlaştırma ve Araplaştırma politikası izlenmiş; fakat sonrasında İngilizler bu etkileri silmeye çalışmıştır. İslam'ın Güney'de yayılması engellenmek istenmiş ve Arapçanın kullanımı yasaklanmıştır.

Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, KBA sürecinde de iki bölge arasındaki gelişmişlik uçurumu ve ayrımcı politikaların izlenmesi gibi sorunlar devam etmiştir. 1940'ların sonlarından itibaren özellikle de 1950'lerde bu uçurumun derinleşmesi Güney'in ekonomik bakımdan Kuzey'e bağımlı olmasına sebebiyet vermiştir. Çatışmalardan ötürü vergi toplayamayan Güney, Kuzey'den yardım almaya neredeyse mecbur bırakılmıştır. Ayrıca Güney'e yetki ve sorumluluk verilmemesi de ayrılığın hedeflenmesinde önemli gerekçelerden biridir. Sudan'ın bağımsızlığının ilanına yakın süreçte Güney'in, hazırlık çalışmalarına dâhil edilmediği belirtilmektedir. Kendisine bağımsızlık getirecek 2011 referandumunda da Juba benzer gerekçeleri dile getirerek ayrılık için destek aramıştır. Hartum yönetiminin yetki ve gelir paylaşımında, kaynakların dağılımında Güney'e eşit hak vermeyeceği böylelikle çözümün yeni bir devletin kurulması olduğu vurgulanmıştır. KBA sürecinde de Kuzey Sudan'ın yeterli işbirliği yapmadığı sıklıkla belirtilmiştir.

Fakat bağımsızlığını kazansa bile gerekli altyapının; siyasi, idari, toplumsal ve kültürel temellerinin eksik olmasından hareketle kısa ve orta dönemde Güney Sudan'ın çeşitli sorunlara maruz kalacağı öncesinden tahmin edilmiştir. Örneğin self-determinasyonun bu sefer Güney Sudan Cumhuriyeti içerisindeki etnik gruplarca talep edilmesi ve beraberinde getirebileceği etnik çatışma gibi olası istikrarsızlıklar ihtimaller arasında değerlendirilmiştir. Güney Sudan'da kaynak, gelir ve yetki paylaşımının hakça ve eşitçe yapılmaması durumunda Kuzey-Güney iç savaşı ve Darfur krizinde görüldüğü üzere farklı etnik gruplar arasındaki gerginliklerin, çatışmaların artabileceği düşünülmekteydi. Böylelikle KBA'nın ve Güney Sudan'ın self-determinasyon hakkının sorgulanmasında etnik yapı öne çıkmaktadır. Elliden fazla etnik grubun bulunduğu ülkede konuşulan dil sayısının 140 olduğu ifade edilmektedir³⁵⁸.

---

³⁵⁷ Hannum, 1990, s. 309.

³⁵⁸ ibid., s. 308, supra dipnot 893.

En büyük etnik gruplar Dinka, Şilluk, Nuerler'dir. Bu farklılıklardan ötürü Güney Sudan'ın etnik bir temeli, tarihi birliğinin olmadığı belirtilmektedir³⁵⁹.

Bağımsızlığın ilanına yakın Juba yönetiminin yardıma ihtiyaç duyduğunu açıklaması Güney Sudan'ın devlet olarak birçok sorunla karşılaşacağına dair bir gösterge olarak yorumlanabilir. Böylelikle gerek Güney Sudan'da, gerekse de Sudan ile olan ilişkilerinde istikrarın ve barışın kısa dönemde sağlanmasının zor olduğu görülmekte ve Güney Sudan'ın self-determinasyonunun sorunlu olduğu düşünülmektedir. Çeşitli eksikliklere rağmen sürecin bilerek mi hızlandırıldığı sorusu sorulmaktadır.

Öte yandan sömürge dönemi politikaları, bağımsızlığını kazanmasından bu yana Juba'nın Hartum ile ilişkileri genel çerçevede Afrika siyasetini yansıtmaktadır. Kıtanın çoğu ülkesinde görüldüğü üzere birçok etnik gruptan oluşmakta ve siyaset buna göre şekillenmektedir. Böylelikle çeşitli şikâyetler dile getirilerek farklı etnik grupların self-determinasyonu talep etmesi gibi istikrarsızlık yaratabilecek koşulların doğmasını tetikleyebilmektedir. Afrika'daki etnik grupların, Güney Sudan'ın self-determinasyonunu örnek alıp ayrılık sürecine girmeleri olasılıklar arasında düşünülmektedir.

III. KBA'NIN SORGULANMASI

Güney Sudan'ın kendi içerisinde ve komşusu ile sorunlar yaşaması self-determinasyonunu sorgulatırken öncelikle incelenmesi gereken nokta buna resmiyet kazandıran KBA ve sağladıklarıdır. KBA'nın diğer barış antlaşmalarından farklı bir özelliği bulunmaktadır: Güney Sudan'a self-determinasyon hakkını ve uygulamak için de referandumu tanımıştır³⁶⁰.

9 Ocak 2005'te imzalanan KBA, 20 yılı aşan Kuzey-Güney iç savaşına son vermiştir. Bu 2002-2005 yılları arasında yapılan antlaşmaların sonucudur. Farklı konulardaki anlaşmalardan ve protokollerden oluşmaktadır³⁶¹. Yetki paylaşılması, yönetim ve yönetim düzenlemelerinin yanında Abyei ve sorun teşkil eden diğer bölgeler olan Güney Kordofan ve

³⁵⁹ Arnold Hughes, "Decolonizing Africa: Colonial Boundaries and the Crisis of the (non) Nation State", *Diplomacy and Statecraft*, Cilt 15, No 4, 2004, s. 848.

³⁶⁰ Scott P. Sheeran, "International Law, Peace Agreements and Self-Determination: The Case of the Sudan", *ICLQ*, Cilt 60, Nisan 2011, s.424.

³⁶¹ Temmuz 2002 tarihli Machakos Protokolü (Bölüm I) yönetim ve yönetimle ilgilidir. Mayıs 2004 tarihli Bölüm II ise Yetki Paylaşması başlığı altında adem-i merkeziyetçiliği ve yönetim seviyelerinin güçlendirilmesini kapsamaktadır. Ocak 2004'te imzalanan Refah Paylaşımı Antlaşması III. Bölümü oluşturmaktadır. Abyei Bölgesi'ndeki Sorununun Çözümüne Dair Protokol Bölüm V'tir ve Mayıs 2004 tarihli. Güvenlik Düzenlemelerine İlişkin Antlaşma (Bölüm VI) Eylül 2003 tarihli. Kalıcı Ateşkes ve Güvenlik Düzenlemeleri Uygulamasına Dair Usuller ve Ekler (Ek I) Ekim 2004 tarihli ve Uygulamaya Dair Usuller ve Küresel Uygulamaya (Ek II) da Aralık 2004 tarihli.

Mavi Nil Eyaletleri için de protokoller bulunmaktadır. Güney Sudan'a self-determinasyonu tanınmasının yanında Antlaşma'nın bir diğer önemli özelliği Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SHKH) ve Milli Kongre Partisi ile Ulusal Birlik Hükümeti'nin ve güneyde ise Güney Sudan Hükümeti'nin kurulmasıdır.

KBA'nın hazırlanması ve sonrasındaki süreç sıkıntılı geçmiştir. İmzaların atılmasında ve beraberinde getirdiği aşamaların çoğunda sorunlar baş göstermiştir. Bunun en büyük nedeni KBA'nın içeriğinin sorunlu olmasıdır. Sudan'ın parçası olmanın yanında Güney Sudan'a ayrı bir devlet kurma seçeneği sunulmuştur³⁶². Fakat Antlaşma'nın genel çerçevesi incelendiğinde önceliği Sudan'ın birliğine verdiği görülmektedir. Güney Sudan'ın Sudan ile birlik içerisinde sorunlarını çözebileceği kaydedilmiştir³⁶³. KBA ile Hartum-Juba için Sudan'ın birliğinin cazip hale getirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca iki aktörün KBA'yı farklı algılaması da süreci zorlaştırmıştır. "Bir devlet, iki sistem" ilkesiyle formüle edilen Antlaşma'yla Hartum federe bir yapının; Güney ise konfederasyon ve ayrılma seçeneklerinin sunulduğunu savunmuş, politikalarını buna göre şekillendirmiştir.

KBA'yı sorgulatan diğer bir etken de belirleyici nitelikteki konuların ele alınmasını, kimi sorunların çözülmesini ertelemesidir. Bugün yaşanan istikrarsızlıktan, gerginlikten ve yasal düzenlemelerin uygulanamamasından hareketle Abyei, ertelenme için örnek olarak verilebilir. Abyei bölgesinde çözüm sağlanamadan KBA imzalanmış ve Güney Sudan'a self-determinasyon yolu açılmıştır. Bir anlamda Antlaşma dışında bırakılan bölgenin geleceği, petrolün bulunması ve sınırların belirsizliği gibi nedenlerle Hartum ve Juba arasında gerginlik yaratmaktadır. Taraflar görüşmelere devam etmekte fakat kayda değer ilerleme sağlanamamaktadır. Örneğin bölgenin statüsünü belirleyecek referanduma kimin katılacağına anlaşmaya varılamadığı için sorun sürüncemede kalmış ve gerginlik artmıştır. Güney Sudan Lideri Salva Kiir Mayardit ve Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir, Abyei için ortak idari komisyonun kurulmasını kararlaştırmıştı. Fakat sürünceme nedeniyle Abyei'deki etnik gruplar sorunu kendilerince çözmek istemiş ve tek taraflı olarak referandum düzenlemiştir. Bölgenin yerli halklarından Dinka Ngoklar, Ekim 2013'de Güney Sudan'a bağlı olacaklarını resmî olmayan ve tek taraflı düzenledikleri bir referandumun sonucunda açıklamıştır. Diğer etnik grup Misseriyalar ise referanduma katılmamıştır. Misseriyalar, Hartum, Juba, Afrika Birliği referandumun sonucunu kabul etmemektedir. BM Güvenlik Konseyi, tarafları şiddeti arttırabilecek davranışlardan kaçınmaya çağırmaktadır. Aslında

³⁶² Sheeran, 2011, s.443, supra dipnot 112.

³⁶³ ibid, s.444, supra dipnot 118.

KBA'ya göre Güney Sudan'ın ve Abyei'nin aynı gün referanduma gitmesi gerekmektedir. Abyei, Kuzey'in veyahut Güney Sudan'ın parçası olmayı seçecekti.

Yerli halklar; Misseriyalar ve Dinka Ngoklar, uzlaşmaz bir tutum içerisinde olup birbirlerini ve karşı tarafı destekleyen devletleri suçlamaktadır. Gerginlik silahlı çatışmalara kadar gitmektedir. Hartum'un desteklediği Arap Misseriyaları bölgeye yerleştirerek demografik yapıyı bozmayı hedeflediği savunulmaktadır. Juba ise Dinka Ngokları desteklemektedir.

KBA'da halledilemeyen diğer sorunların çözümü içinse anlaşmalar yapılmakta ve komisyonlar kurulmaktadır. İki ülkenin karşı tarafın isyancı gruplarına destek vermesi, Güney Sudan'ın ayrılmasıyla Sudan'da yabancı konumuna düşenlerin vatandaşlık durumu gibi problemler çözümsüz bırakıldıkları için gerginlik yaratmaktadır.

IV. SUDAN İLE İLİŞKİLER

Güney Sudan'ın istikrarında iki ülke ilişkileri de önem arz etmektedir: çözülmeyen, çözülemeyen sorunlar silahlı çatışmaya varan gerginliklere neden olmaktadır. Yani Güney Sudan bağımsızlığını kazanmasına rağmen iç savaşın bazı nedenleri halen geçerliliğini korumaktadır. Güney; Kuzey'den etnik yapı, kimlik, tarih, coğrafya, din, dil, iklim ve kaynaklar gibi birçok özelliklerle ayrılmaktadır. Nisan 2012'de Heglig'deki çatışma taraflar arasında savaşın yeniden çıkabileceğini düşündürmüştür. Sudan'da bulunan petrol bölgesi Heglig, Juba tarafından ilhak edilmiş; akabinde de Sudan, Güney Sudan'daki bazı köyleri bombalamıştı. Güney Sudan'ın ayrılmasıyla Kuzey'in petrol rezervlerinin yüzde 75'i, hükümet gelirlerinin yarısı ve GSYH'sinin yüzde 20'sine yaklaşık bir kısmı sınırlarının ötesinde kalmıştır. Bu yüzden Hartum baştan beri Güney'in self-determinasyon isteğine özellikle petrol yüzünden karşı çıkmıştır.

İki bölge arasındaki farklılık, aslında sömürge yönetimine dayanmakta ve sorunlu ilişkilerin temel nedenini oluşturmaktadır. İngiltere sömürgesi altında Güney Sudan'ın ayrı bir idarî yönetime sahip olması ulusal birliğin sağlanmasını zorlaştıran bir unsur olmuştu. Böylelikle, Sudan'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurma fikri, Güney Sudan için sürekli gündemde kalmıştır.

Yukarıdaki nedenlerden kaynaklanan sorunların çözümü için Kiir-Beşir ikilisi bir araya gelmektedir. Yeni görüşmeler yapılmakta, işbirliği antlaşmaları³⁶⁴ imzalanmakta, bunların

---

³⁶⁴ Eylül 2012 tarihinde petrol, vatandaşlık hakları, güvenlik alanlarında, bankacılık ve sınır ticareti gibi konularda işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır.

uygulanması için çerçeve antlaşmalar³⁶⁵ düzenlenmekte ve komisyonlar kurulmaktadır. İki ülke arasındaki sınırın çizilmesi ve sınırların açılması, petrol kaynaklarının paylaşımı, komşu ülkedeki isyancılara desteğin kesilmesi, vatandaşlık hakları, silahtan arındırılmış güvenli bölgelerin kurulması, yerlerinden edilmiş kişilerin koşullarının iyileştirilmesi gibi KBA'nın çözmediği konulara yönelik kararlar alınmakta fakat çoğu karar iki ülkenin farklı stratejileri ve hedefleri yüzünden uygulanmamaktadır. Görüşmeler olumlu yönde atılmış küçük bir adım olsa da KBA sonrasında çözümde ertelenmeye gidildiğini göstermektedir.

V. GÜNEY SUDAN'IN İÇ POLİTİKALARI

Hartum-Juba ilişkilerinin yanı sıra Güney Sudan içerisinde de anlaşmazlıklar yaşanmakta ve istikrarın sağlanmasının önünde engeller bulunmaktadır. Bölgeselcilik, genç nüfusun işsizliği, kabilecilik, yolsuzluk ve yoksulluk bunlardan birkaçıdır. Toprak anlaşmazlıkları yaşanmaya, şiddet araç olarak kullanılmaya ve etnik kimliğe dayalı politikalar uygulanmaya devam edilmektedir. Güney Sudan'da siyaset etnik temellere göre şekillenmekte; Juba'daki merkezî yapı güçlenirken çevre bölgeler güçsüz ve kaynaksız kalmaktadır. Etnik gruplar, silahlı gruplar arasında uzlaşmanın sağlanması için komisyonun kurulması, SHKH'de çeşitli tasfiyelerin yaşanması ve bazı idarî ve siyasi kurumların faaliyetine son verilmesi istikrarın zorlu bir süreci gerektirdiğini göstermektedir. Böylelikle referandum öncesi Juba'nın Hartum'a yönelttiği eleştirileri ve ikili ilişkileri hatırlatan bu tablo, Güney Sudan'ın bağımsızlığının zamanlamasını sorgulatmaktadır. Başka bir deyişle KBA'nın ve sonrası sürecin hangi gerekçeler üzerine temellendirildiği önem arz etmektedir.

a) SHKH'de Birlik Sorunsalı:

Başta iktidardaki SHKH'de olmak üzere, belli başlı siyasi örgütlerin politikalarında uyumun sağlanamadığı ve politik rekabetin arttığı görülmektedir. Devlet Başkanı eski Yardımcısı Riek Machar gibi isimler tasfiye edilmiş, partinin genel sekreterlik hariç tüm kurumları³⁶⁶ Kiir'in kararıyla kapatılmıştır. Çoktan feshedilmesi gerektiği ve işlevsiz oldukları yönünde açıklamalar yapılmıştır.

Öte yandan Machar'ın yetkilerinde kısıtlamaya gidilmesi ve ulusal uzlaşma komisyonu başkanlığından alınması politik dengeleri sorgulatmaktadır. Machar'ın Kiir'in yerine parti

³⁶⁵ Matrix agreement adı verilen bu antlaşmalar Mart 2013 tarihinde imzalanmıştır.

³⁶⁶ Siyasi Büro, Ulusal Konvansiyon ve Ulusal Kurtuluş Konseyi Kiir'in anayasal yetkilerine göre kapatılmıştır. "Kiir dissolves all South Sudan's SPLM structures", Sudan Tribune, 16 Kasım 2013, <http://www.sudantribune.com/spip.php?article48818> (Erişim Tarihi 18 Kasım 2013).

liderliğine oynamasının ve siyasette öne çıkmaya çalışmasının bu tasfiyede etkili olduğu düşünülmektedir. Machar'ın yürüttüğü ulusal uzlaşma projesinden Kiir'in geç haberdar olmasının da gerginliği etkilediği belirtilmektedir. Öte yandan muhalefet Kiir'i eleştirerek Güney Sudan siyasetinin sorunlu olduğunu göstermektedir. Machar ve eski Genel Sekreter Pagan Amum gibi kilit isimler Parti'nin başlangıçta benimsediği ilkelerden uzaklaştığını ve yolsuzluğun arttığını öne sürmektedirler³⁶⁷. Ayrıca Machar'ın ülkenin ikinci büyük etnik grubu Nuerler'e mensup olması; Kiir'in ise en büyük grup Dinkalar'dan olması nedeniyle etnik gerginliğin çıkmasından endişe edilmektedir. Machar'ın Güney Sudan siyasetinde tartışmalı bir isim olması da istikrarsızlık için bir etmendir. İç savaş esnasında hem Hartum ile hem de Juba ile işbirliği yapmıştır.

İç savaşın bitmesi ve Hartum ile ilişkilerin geliştirilmesi ise SHKH içindeki farklı politik gündemleri gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda siyasi gerginliğin artarak istikrara giden sürecin yavaşlamasından endişe edilmektedir. Fakat birliğin sağlanamaması Güney Sudan siyasi hareketinin başlangıcından bu yana rastlanan bir sorundur. Sudan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra Güneyliler ortak bir hedefi kolayca benimseyememiştir. Sudan'ın idari yapısına ilişkin görüşmelerde³⁶⁸ bile Güneyli yetkililer kendi bölgelerinin idari ve siyasi geleceğine dair farklı çözümlere sahipti. Güney'in ayrı bir siyasi yapı ya da Kuzey'e bağlı olarak faaliyet göstermesi konularında birlik yoktu³⁶⁹. Fikir anlaşmazlığı KBA'nın uygulanmasında da Ulusal Hükümet döneminde de kendini göstermiştir. SHKH'de bir kısım "birleşik Sudan"ı desteklerken diğer kısım Güney'in kendi kaderini tayin hakkını kullanıp bağımsız olmasını istemekte idi. Bu tezat yaklaşım SHKH'nin bağımsızlığı, self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını istemediğine dair yorumların çıkmasına neden olmuştur³⁷⁰.

b) İç Politikada Uzlaşma Süreci:

Siyasetin üst ve alt kademelerinde birlik sağlama çalışmaları; milis kuvvetlerin, kabilelerin, halkın silahsızlandırılması ve ulusal uzlaşma sürecinin başlatılmasıyla da ilgilidir. Farklı etnik gruplar arasındaki geçmişe dayanan gerginliklerin çözümünde uzlaşılması ve silahsızlandırma hedeflenen demokratik ve istikrarlı yönetim için önem arz etmektedir. Fakat iki sürecin sorunlarla başlaması çözümün sancılı geçeceğini düşündürmektedir. Örneğin çatışma

³⁶⁷ Matata Safi, "South Sudan: 'There is No Crisis Within the SPLM' Deputy SPLM Chairperson", All Africa, 9 Aralık 2013, <http://allafrica.com/stories/201312090693.html>, (Erişim Tarihi 9 Aralık 2013).

³⁶⁸ 1965 tarihli Yuvarlak Masa Toplantısı.

³⁶⁹ Hannum, 1990, s. 311.

³⁷⁰ Heraclides, 1991, s. 127.

halindeki gruplar, kabileler güvenliklerinden endişe ederek ilk önce karşı tarafın silahını bırakmasını istemekte; böylelikle süreç durmakta ve gerginlik artmaktadır.

Ulusal Barış ve Uzlaşma Komisyonu'nun ilk önce feshedilmesi sonra yeniden kurulması, uzlaşma konferansının ertelenmesi ve gündemde hangi konuların yer alacağını belirsiz olması sürecin sorunlu ilerleyeceğini düşündürmektedir. Toprak paylaşımı gibi önemli konuların değerlendirmeye alınıp alınmayacağı netliğe kavuşmamıştır. Toprak paylaşımı hassas bir konu olup 2009'da sınır bölgelerinde meydana gelen çatışmalarda çoğunluğu Güneyli olmak üzere 2500 civarında kişi ölmüştü³⁷¹.

İsyancı liderlere af uygulanması, milislerin Güney Sudan Ordusu'na katılmaları da istikrarın ve barışın sağlanması için önemlidir. Fakat tarafların koşullarla gelmesi ve sürecin temellerinin sağlam olmaması yeniden çatışmaların yaşanabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu silahlı grupların, topluma kazandırma yanında yönetimde görevlendirme talepleri Güney Sudan için sorun ve istikrarsızlık teşkil etmektedir. Kiir, isyancılara af uygulanacağını ancak hiçbir koşul öne sürülmeden silahların bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. İç savaşın yani silahlı grupların Hartum ile çatışmalarının sona ermesiyle gerginlik kabileler arası siyasete yönelmiş; etnik gerginlikler artarak devam etmiştir. Silahsızlanma çağrılarının yanında siyasi hedefler de çözümün uzun sürece yayılabileceğini göstermektedir.

VI. SONUÇ

Sonuçta Güney Sudan self-determinasyonu Sudan ile gergin ilişkilerini ve kendi içerisindeki sorunları çözememiştir. Ekonomik ve alt yapıya dair sorunlar, siyasi gerginlikler ve istikrarsızlık devam etmektedir. Sudan ile silahlı çatışmanın yaşanmasına engel olamamaktadır. KBA'nın çözemediklerini yeni anlaşmalarla, komisyonlarla ve işbirliğiyle aşmanın ne oranda etkili olabileceği düşünülmektedir. Geniş kapsamlı işbirliği antlaşmaları, sonrasında ise bu antlaşmaların uygulanması için çerçeve antlaşmaların imzalanması sürecin uzayarak ertelenmesi ihtimalini düşündürmektedir. Öte yandan iç politikada bölgesel önceliklerin gözetilmesi mevcut sorunların artmasına neden olmaktadır. Referandumla gelen ayrılığın Güney Sudan'daki etnik farklılığı belirginleştirip gerginliği arttırabileceği ihtimali hâlâ mevcuttur.

---

³⁷¹ Alex Perry, 2010. "Can This Be the World's Newest Nation?", Time International, Cilt 175, No. 15, 2010, 18-21.

Güney Sudan, bağımsızlığını kazanmış fakat isyancı-silahlı grup kimliğini kaybetmemiştir. Devlet olma yolunda zorluklar yaşamasının en büyük nedeni bu yöndeki tutumu, siyasi ve idari deneyimsizliğidir. Hartum'a karşı savaşmak hedefi kalkınca görüş ayrılıkları da meydana çıkmıştır. Ülkenin istikrara, güvenliğe ulaşması ve sorunlarını çözebilmesi için siyaset yelpazesinin farklı unsurlarından, Hartum'dan ve uluslararası kesimden destek alması gerekmektedir.

Bağımsızlık sonrası sürecin zor olacağını gösteren etmenlere rağmen self-determinasyonun uygulanması aslında Sudan'ın KBA'da bu maddenin yer almasını kabul etmesiyle mümkün olmuştur. Bu bağlamda Güney Sudan'ın self-determinasyonunun Afrika'daki benzer hareketleri nasıl etkileyeceği uzun dönemde anlaşılacaktır. Etnik kimliğe dayalı siyaset yapan ve silahlı çatışmalara sahne olan diğer Afrika ülkeleri için de Güney Sudan'ın birliğini sağlayabilerek silahsızlanmayı, milisleri topluma entegre etmeyi ve bölgeler arası eşit kalkınmayı başarabilmesi önemli bir örnek teşkil edecektir. Sonuçta bütün bunlar Orta Afrika Cumhuriyeti'nde gelişen olaylarla benzerlik göstermektedir. Milislerin silah bırakmaya yönelik şartları gerçekleşmeyince; örneğin orduya giremeyince ve topluma entegre olamayınca gerginlikler artmış ve olay bir savaşa dönüşmüştür.

Kaynaklar

Ajulu, Che., Othieno, Timothy., Samasuwo, Nhamo., "Brief Analysis of the CPA," Research for Development and Justice, ss.1-19.

Belloni, Roberto. "The Birth of South Sudan and the Challenges of Statebuilding", Ethnopolitics, Cilt 10, No 3-4, Eylül-Kasım 2011, ss.411-429.

Böckenförde, Markus. "The Abyei Award: Fitting a Diplomatic Square Peg into a Legal Round Hole", Leiden Journal of International Law, Cilt 23, 2010, ss.555-569.

Heraclides, Alexis. The Self-Determination of Minorities in International Politics, London, Frank Cass, 1991.

Hannum, Hurst. Autonomy, Sovereignty, Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990.

Hughes, Arnold. "Decolonizing Africa: Colonial Boundaries and the Crisis of the (non) Nation State", Diplomacy and Statecraft, Cilt 15, No 4, ss. 833-866.

Johnson, Douglas H. “Why Abyei Matters: The Breaking Point of Sudan’s Comprehensive Peace Agreement”, *African Affairs*, Cilt 107, No 426, 2008, ss. 1-19.

Perry, Alex. “Can This Be the World’s Newest Nation?”, *Time International*, Cilt 175, No 15, 2010, ss. 18-21.

Safi, Matata. “South Sudan: ‘There is No Crisis Within the SPLM’ Deputy SPLM Chairperson”, *All Africa*, 9 Aralık 2013, <http://allafrica.com/stories/201312090693.html> (Erişim Tarihi 9 Aralık 2013).

Sheeran, Scott P. “International Law, Peace Agreements and Self-Determination: The Case of the Sudan”, *ICLQ*, Cilt 60, Nisan 2011, ss.423-458.

“Kiir dissolves all South Sudan’s SPLM structures”, *Sudan Tribune*, 16 Kasım 2013, <http://www.sudantribune.com/spip.php?article48818> (Erişim Tarihi 18 Kasım 2013).

Elmas Mücadelesi'nin Tarihi Kökeni ve Şiddete Yönelik Çözüm Çalışmaları

Elif Kara³⁷²

Özet

Elmasın kimi Afrika ülkelerinde büyük mezalimlerin aktörü olduğu ilk kez 1998'de 'Tehlikeli Ticaret' olarak bir organizasyon tarafından dünya kamuoyuna tanıtılmıştır. Her ne kadar elmas çıkarılan ülkelerde mezalim daha geçmiş bir tarihe dayansa da, tüm dünyanın ilgisi 1998 yılında çekilebilmiştir. Aynı yıl 1173 sayılı Birleşmiş Milletler Çözüm Önerisi paketi oy birliği ile yürürlüğe girmiş, bu paket üzerine Birleşmiş Milletler de kanlı elmasların iç savaşlara yol açtığını kabul etmiştir. Ayrıca, 2000 yılındaki Fowler Raporu, UNITA'nın (Ulusal Angola Özgürlük Hareketi Partisi) kendi ülkesi Angola'daki iç savaşı ekonomik olarak destekleyerek sürdürdüğünü ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine de 1295 sayılı Birleşmiş Milletler Çözüm Önerisi Paketi yürürlüğe girmiştir ve bu pakette elmasların ülkelerde iç savaşa neden olmamasını sağlamaya çalışan çözüm önerileri hayata geçirilmiştir.

Bu çalışmada Afrika ülkelerinin ekonomilerinin olduğu kadar, legal hükümetlere karşı isyan hareketinde bulunan ve şiddete başvuran grupların da ekonomilerinin bel kemiği olan elmas sorununa değinilecektir. Şiddete en çok tanıklık eden üç ülke olan Angola, Sierra Leone ve Liberya özelinde problemin tarihi kökeni muhtasar biçimde tanıtılacak ve uluslararası alanda düzeni ve barışı sağlamak şiarına sahip Birleşmiş Milletlerin konu ile ilgili çalışmalarına değinilecektir.

Abstract

Diamond was first introduced to world public opinion as an actor on great atrocities in some African countries in 1998 by an organization's campaign called "Dangerous Trade". Even though, the atrocities date back to older times, they attracted the attention of the world public in this year. In 1998, United Nation's resolution number 1173 unanimously took affect and UN accepted that blood diamonds may cause war. Also, Fowler Report on 2000, showed that UNITA (The National Union for the Total Independence of Angola) maintained the civil war in its own country by financial supports. Thereon, the resolution package of United Nation -1295, which aims at preventing diamond-caused civil wars, took effect.

This paper deals with the diamond issue, which is the main factor behind both the economies of African countries and insurgent groups acting against legal governments. The historical root of the problem in Angola, Sierra Leone and Liberia will be briefly discussed as major countries witnessing violence and the United Nations's attempts on conflict resolution will be examined.

Giriş

Bilinen ilk elmas üretimi MÖ.800 yılında yapılmıştır ve bu tarihten beri her zaman savaşların konusu olmuştur. Hindistan'ın güneyindeki güçlü krallıkların elmas için yaptıkları savaşlar, 1970'ler ve 1980'lerdeki Liberya iç savaşında tarafların Sierra Leone' deki elmas

³⁷² Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Doktora Öğrencisi

madenlerinden nemalanan tüccarlar ve kaçakçılar tarafından finanse edilmesine kadar gelmiş; Angola ve diğer Afrika ülkelerinde elmas gelirinin paylaşım kavgası iç savaşları körüklemiş; 1990'lı yıllarda ise Sierra Leone'de elmas madenlerinin kanlı bir örgütün eline geçmesi ve bu örgütün halk üzerinde etkinlik sağlamak için çoluk çocuk demeden insanların kollarını ve bacaklarını kesmeleriyle vahşet boyutuna ulaşmıştır.³⁷³

Elmas kaçakçılığı çok büyük meblağlarda kirli para sermayesinin oluşmasına yol açmaktadır. Dünya pazarında elmasa biçilen satış değeri, kendi değerinin çok üstünde olmakla beraber özellikle kaçak elmaslardan elde edilen haksız kazanç tahmin edilemez boyutlardadır. İronik olarak, elmasın çıkarıldığı ülkeler günümüzde En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) kategorisinde olan ülkelerdir. Bunun nedeni ise, elmasın yerel halk kullanılarak çıkarılmasına rağmen tüm paranın kirli elmas marketine sahip olan yabancı şirketlerin eline geçmesidir. Özellikle Sierra Leone başta olmak üzere Afrika ülkelerinde ve geri kalmış birkaç ülkede ülkenin fakir insanları çok zor şartlar altında elmas madenlerinde çalıştırılmaktadır. Dahası bu ülkelerde iç savaş hüküm sürmekte ve bu iç savaşların büyük elmas şirketleri tarafından desteklendiği bilinmektedir. Bu ülkelerde zor şartlarda çalışmayı veya asker olup savaşmayı kabul etmeyenlerin kolları veya bacakları kesilmekte olup bu ülkelerde nüfusa göre sakat olma oranı bir hayli yüksektir. Yani yerel halka bu işte çalışmak dışında bir şans sunulmamakta ve yaptıkları 'kirli' iş sonucunda herhangi bir kazançları bulunmamaktadır. Son yıllarda bu yaşanan insanlık dramına karşı elmas için yeni bir sınıflandırma tanımı ortaya çıkmıştır. Bu sınıflandırmaya göre iki çeşit elmas vardır, bunlar savaş ve savaş dışı elmaslardır. Savaş elmasları; elmas şirketlerinin ve isyancı grupların desteğiyle ülkede iç savaş çıkararak veya var olan iç savaşı körükleyerek elde edilmektedir. Bu elmasları tanımlamak için daha çok "kanlı elmas" tabiri kullanılmaktadır. Savaş dışı adı verilen elmaslar ise insanların sağlıklı koşullarda ve ücretli olarak çalıştırıldığı, elmasın aynı zamanda ülkede herhangi bir çatışma veya iç savaşa neden olmadığı elmaslardır.³⁷⁴

1998'de dünyanın gündemine oturan ve durdurulması için çalışmalara başlanan kanlı elmaslar birçok Birleşmiş Milletler konferansında ana tema olarak yer almıştır. 2000 yılında yürürlüğe giren Kimberley Sertifikası kanlı elmas ticaretini büyük oranda durdurmaya amaçlamıştır.³⁷⁵ Bu yeni sertifika yasası tüm ülkelerin elmas ihracat ve ithalatlarında sadece

³⁷³ Ferhat L. ŞAVLI, "Elmas Savaşları", *Madencilik Bülteni*, ODTÜ, 1988 sf. 1

³⁷⁴ O. Olsson, "Conflict Diamonds", *Journal of Development Economics*, Sayı 82, 2007, s. 270

³⁷⁵ J. Andrew Grant ve Ian Taylor, "Global Governance And Conflict Diamonds: The Kimberley Process And The Quest For Clean Gems", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, , Cilt 93, Sayı 375, 2004, s. 385-401

paketli ve bu sertifikaya sahip elmasları almalarını kural koyar. Kanlı elmaslar ne kadar engellenmeye çalışılsa ve hatta büyük oranda ilerleme kaydedilse de hala kimi Afrika ülkelerinde çatışma ve illegal elmas üretimi devam etmektedir.

PROBLEMİN KÖKENİ

ANGOLA: Eski bir Portekiz kolonisi olup bağımsızlığını 11 Kasım 1975'te kazanmış olsa da ülkede barışın tesisi bağımsızlıkla birlikte gerçekleşmemiş, 1975-2001 yılları arasında ülkede iç savaş hüküm sürmüştür. The Popular Movement for the Liberation of Angola (MPLA),³⁷⁶ The National Union for the Total Independence of Angola (UNITA)³⁷⁷ ve The National Liberation Front of Angola (FNLA)³⁷⁸ yaklaşık çeyrek asır boyunca iç savaşın aktörleri oldular.

İç savaş, MPLA, UNITA ve FNLA arasında 1975-1991 yılları arasında mücadeleye neden olan iktidar kavgasının bir sonucudur. 1992 yılında bu iç savaşın önlenmesi için BM gözetiminde Bicesse Uyumunu ile Angola da çok aktörlü demokrasi inşası çabaları başlamış ama UNITA seçim sonuçlarından memnun kalmadığı için konsensus sağlanamamıştır. UNITA kökenli saldırıların finansmanında elmasın kullanılması iç savaşın boyutunu değiştirmiştir.³⁷⁹ Afrika'da çatışan gruplar, çatışmayı finanse etmek için elmas kaçakçılığını tercih etmişler, kaçakçılıktan elde edilen gelir çatışmanın devamlılığını gerekli kılmış ve “barış” sürekli ertelenir hale gelmiştir..

LİBERYA: Kelime anlamıyla “Özgürlerin Toprağı” anlamına gelen Liberya öncülüğünde kurulmuş bir devlet olup, yönetim Ameriko-Liberyan olarak tanımlanan kesimin tekelindedir. Ülke yaklaşık son 20 yılda iki iç savaşla çalkalanmıştır. Birinci Liberya İç Savaşı 1989–1996, İkinci Liberya İç Savaşı ise 1999–2003 tarihleri arasında yaşanmıştır.

Liberya'da çatışma 1985 askeri darbesiyle başlamıştır. The National Patriotic Front of Liberia (NPFL/Liberya'nın Ulusal Vatansever Cephesi) darbe ile yönetime gelip, seçimlerde kendisini seçtiren Doe yönetimine karşı isyan başlatmıştır. Askeri darbe sonrası yönetime gelen hükümete karşı isyanlar 1990'a kadar devam eder, hükümet devrildikten sonra 1995'te çatışan kesimler arasında barış tesis edilir ve 1997'de NPFL lideri Charles Taylor yapılan

---

³⁷⁶ MPLA: Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi

³⁷⁷ UNITA: Tam Bağımsız Angola için Ulusal Birlik

³⁷⁸ FNLA: Angola'nın Ulusal Özgürlük Cephesi

³⁷⁹ Ingrid J. Tamm, “Diamonds in Peace and War: Severing the Conflict- Diamond Connection”, World Peace Foundation Report 30: Diamonds in Peace and War, Carr Center for Human Rights Policy, Cambridge, Massachusetts 2002, s.7

serbest seçim sonucu başkan seçilir. Ancak Başkan Taylor, Sierra Leone'daki çatışmayı besleyen unsur olan elmas kaçakçılığına göz yummuş ve teşvik etmiştir. Sierra Leone'da isyan çıkartan RUF³⁸⁰ örgütünün kurucusunun Liberya başkanı Taylor olduğu iddia edilmekte ve BM Güvenlik Konseyi tarafından bu sebeple halen yargılanmaktadır.³⁸¹

Bu gelişmelerin sonucunda 1999'da Liberians United for Reconciliation and Democracy (Barış ve Demokrasi için Birleşen Liberyalılar) Taylor rejimine karşı ayağa kalkmış ve 1999-2003 tarihleri arasında süren İkinci İç Savaş patlak vermiştir. Bu iki iç savaş süresince elmas piyasasını kontrol etmek mümkün olmadığı gibi, çatışan isyancı gruplar eylemlerini finanse etmek için elmas kaçakçılığını tercih etmişlerdir.

SIERRA LEONE: Eski bir Britanya sömürgesi olan ve bağımsızlığını 1961'de elde eden Sierra Leone'de hükümet yolsuzlukları, elmas madenlerinin yanlış yönetimi ve adaletsiz paylaşımı, 1961'den beri kimi hükümetlerin gücü kötüye kullanması ve Liberya'nın çatışmayı besleyen tutumu şiddetin tırmanmasına neden olmuştur. Liberya başkanı Charles Taylor, Sierra Leone'daki çatışmanın baş aktörü olan Revolutionary United Front (RUF- Devrimci Birleşik Cephe)'nin kurulmasına yardım etmiştir. Taylor'ın RUF'u kurmak ve desteklemekteki amacı, Freetown'da Nijerya kontrolü altında olan ve Liberya'daki isyan hareketine karşı olan barış gücü birliklerinin üslerine saldırmak ve etkisiz hale getirmektir.³⁸² RUF aynı zamanda Joseph Momoh yönetimindeki Sierra Leone yönetimini düşürmek için iç savaşı körüklüyordu ve savaşın finansmanında yine kanlı elmaslar kullanılıyor, çocuk askerler silâh altına alınıyor, savaşmayı veya madenlerde çalışmayı reddedenlerin elleri veya ayakları kesiliyordu. Sivil savaş 1991-2002 yılları arasında sürmüştür ve 50.000'den fazla kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

1 Aralık 2000'de BM Genel Kurulu çatışmaların önlenmesi ve çözümlenmesine destek olmak amacıyla, yasadışı işlenmemiş elmas ticaret ve silahlı çatışma arasındaki bağlantıyı kopardı ve elmasın çatışmayı beslediğine oy birliğiyle karar verdi(A/RES/55/56).³⁸³ Bu gündem maddesini ele alarak Genel Kurul Afrika'nın kimi yerlerinde acımasız savaşların uzun süre devam etmesinde elmas mücadelesinin elzem önem taşıdığını tanıdı ve yasal

³⁸⁰ Revolutionary United Front- Devrimci Birleşik Cephe

³⁸¹ Philippe Le Billon, "Diamond Wars? Conflict Diamonds and Geographies of Resource Wars", Annals of the Association of American Geographers, Sayı 98, 2008, s. 357

³⁸² Diamonds and Conflict, Strategic Comments, Cilt 6, Sayı 4, 2000, s. 1-2

³⁸³ Birleşmiş Milletler resmi web sitesi, Conflict Diamonds, <http://www.un.org/peace/africa/Diamond.html> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2011)

elmasın Afrika kıtasındaki her yerde refah ve gelişmeye katkıda bulunduğunun altını çizdi. Angola ve Sierra Leone’da çatışmaya konu olan elmasların isyancı gruplara fon sağladığı, UNITA ve RUF isyancı gruplarının iki ülkede de uluslararası toplumun amacı olan barışın tesisine yönelik ihlallerde bulduklarını kabul ettiler³⁸⁴. BM çalışmalarıyla kanlı elmas ve yasal elmasın tanımları yapılarak bunların birbirinden nasıl ayırt edileceği sorusuna yönelik bir yöntem benimsenmiş, bu bağlamda;

“İyi yapılandırılmış bir “ Certificate of Origin” (köken sertifikası) rejimi sadece hükümetin kontrolü altında olan alanlardan çıkarılan yasal elmasların pazara ulaşmasının sağlanmasında etkili bir yöntem olabilir. BM’ye üye ülkeler tarafından ve elmas endüstrisi tarafından uygulanacak bazı ek kontroller de böyle bir rejimi daha etkili kılabilir. Bu ölçütler, elmas ihraç eden ülkelerde standardize edilmeli, rejimin şeffaflık, izleme ve takibi sağlanmalı ve uygulamada başarısız olan ülkelere karşı yeni yasalar konulmalıdır”

kararı alınmıştır.

BM aynı zamanda savaşın beslenmesinde elmasın rolünü kabul etmiş, işlenmemiş elmas zulalarının isyancı güçler tarafından sıklıkla cephane alımı veya diğer yasadışı aktiviteleri finanse etmek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer tespite göre ise komşu ülkeler ve diğer ülkeler, yasadışı elmas ticareti veya transit geçiş için tercih edilmektedir.

BM çalışmalarında hükümetler, uluslararası örgütler ve hükümet dışı örgütler, elmas tüccarları, finansal kurumlar, silah imalatçıları, sosyal kurumlar, eğitim kurumları ve diğer sivil toplum aktörleri çabalarını ortaya dökmeli, yaptırımların uygulanmasını talep etmeli ve gerçek barışı teşvik etmelidirler düşüncesi benimsenmiştir. Bu karar, Sierra Leone’daki korkunç mezalim ve Angola halkının uzun süredir çektiği acılar, uluslararası toplumun barışın sürekliliğinin sağlanması için isyancılara giden fon kaynaklarının kesilmesine yönelik dikkatini artırmıştır. BM kararlarının beklenen sonuçlarına göre; çatışma elmaslarının isyancılara destek sağlanmakta kullanıldığı yolların kesilmesi, savaşları kısıltacak ve yeniden zuhur etmesini engelleyecektir. Elmas üretiminin yapıldığı bölgelerdeki barış, potansiyel ekonomik gelişmeyi ve yasal madencilik yatırımlarının artmasına yönelik altyapı kurulmasında kullanılacak vergi gelirlerini beraberinde getirecektir.

---

³⁸⁴ Birleşmiş Milletler resmi web sitesi, “Conflict Diamonds”, <http://www.un.org/peace/africa/Diamond.html> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2011)

ANGOLA KONUSUNDA BM ÇALIŞMALARI: BM gözetiminde 1992 yılında yapılan seçimlerin sonuçlarının UNITA tarafından reddedilmesinin ardından, Güvenlik Konseyi 15 Eylül 1993'te, BM şartının 7. Bölümünde belirtilen maddelere dayanarak, UNITA'ya petrol ve silah ambargosu uygulanmasını, bütün Konsey üyesi ülkelerin bulunacağı, zorunlu tedbirlerin uygulanmasını ve raporlanmasını izleyecek bir Yaptırım Komitesi kurulması kararı almıştır.³⁸⁵

1994'te Lusaka Protokolü'nün imzalanmasının ardından, UNITA bu protokolün gereğini yerine getirmeyi reddetmiştir.³⁸⁶ UNITA'nın silahsızlanmayı ve Lusaka protokolünü uygulamayı reddetmesine karşın, BM Güvenlik Konseyi UNITA'nın yüksek düzey yetkilileri ve onların birinci derece yakınlarına zorunlu seyahat cezası getirmiştir. Bir sene sonra Güvenlik Konseyi, biri UNITA'ya maddi yaptırım diğeri de UNITA'nın Angola hükümeti tarafından düzenlenmiş köken sertifikası olmayan elmasların doğrudan veya dolaylı olarak kendi bölgesine ithal etmesini yasaklayan iki yaptırım kararı daha almıştır.³⁸⁷

1999'da Güvenlik Konseyi, UNITA'ya karşı uygulanan yaptırım ihlallerinin araştırılması için bağımsız bir Bilirkişi Heyeti³⁸⁸ oluşturmuştur. Heyetin hazırladığı raporun açıklanmasının ardından, Güvenlik Konseyi 18 Nisan 2000'de Heyetin önerilerinin dikkate alındığı ve daha fazla bilgi toplayacak ve yaptırım ihlalleri ile ilgili uygulamaları soruşturacak bir "İzleme Mekanizması"nın kurulduğu bir çözüm önerisini benimsemiştir. Mekanizma 20 Aralık 2000'de raporunu Komite'ye sunmuş ve 2001'de Güvenlik Konseyi İzleme Mekanizmasının yetkilerinin süresini üç aylığına uzatmıştır. 20 Şubat 2001'de Güvenlik Konseyi İzleme Mekanizması'nın raporunu tartışmak için açık bir toplantı düzenlenmiştir.

SIERRA LEONE KONUSUNDA BM ÇALIŞMALARI: 8 yılı aşkın zamandır süren iç çatışmaların ardından Haziran 1999'da Sierra Leone Hükümeti ve Devrimci Birleşik Cephe (RUF/Revolutionary United Front) arasında husumetin durdurulması, bütün milislerin silahsızlandırılması ve ulusal birliğin sağlanması üzerine konsensus sağlanan Lome Barış

---

³⁸⁵ Ingrid J. Tamm, "Diamonds in Peace and War: Severing the Conflict- Diamond Connection", World Peace Foundation Report 30: Diamonds in Peace and War, Carr Center for Human Rights Policy, Cambridge, Massachusetts 2002, s.7

³⁸⁶ Lusaka protokolü, Eylül 1994, Zambia'nın Lusaka şehrinde, UNITA'yı silahsızlandırıp ve legal politikaya entegre ederek, ulusal barışın tesisi ve Angola iç savaşını sona erdirmek amacıyla imzalanan bir protokoldür. Bu protokolün bir parçası olarak aynı yılın kasım ayı içerisinde ateşkes imzalanmıştır.

³⁸⁷ Ingrid J. Tamm, "Diamonds in Peace and War: Severing the Conflict- Diamond Connection", World Peace Foundation Report 30: Diamonds in Peace and War, Carr Center for Human Rights Policy, Cambridge, Massachusetts 2002, s.8

³⁸⁸ Heyet 5 uzman üye; Şili Büyükelçisi Juan Larrain başkanlığında, ABD'den Christine Gordon, Zimbabwe'den James Manzou, Senegal'den Ismaila Seck ve İsveç Büyükelçisi Lena Sundh'tan oluşuyordu.

Anlaşması imzalandı.³⁸⁹ ECOWAS (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Komitesi) ve Birleşmiş Milletler bu müzakerelerin tesis edilmesinde yardımcı olmuşlardır. 1999 da alınan kararla Güvenlik Konseyi, tarafların Lome Barış Anlaşmasının gereğini yerine getirmeleri için gerekli olan ortamın hazırlanmasına yardımcı olması için Birleşmiş Milletler Sierra Leone Misyonunu (UNAMSIL) kurmuştur. Daha sonra çalışan sayısı artırılmış ve UNAMSIL Birleşmiş Milletlerin son zamanlardaki en büyük barış gücü haline getirilmiştir.

31 Temmuz ve 1 Ağustos 2000’de BM Güvenlik Konseyinin New York’taki o zamana kadarki ilk açık duruşması gerçekleşmiştir. Duruşma, ilgili üye ülke temsilcilerinin, bölgesel organizasyonların, hükümet dışı örgütlerin, elmas endüstrisinin ve diğer ilgili uzmanların katıldığı bir duruşmaydı. Duruşmada, Sierra Leone’daki yasadışı elmaslarla silah ve diğer kimi askeri malzemelerin ticareti arasındaki bağlantı ortaya çıkarılmış, aynı zamanda Sierra Leone’da sürdürülebilir ve iyi düzenlenmiş bir elmas endüstrisinin nasıl kurulabileceğine dair yollar tartışılmıştır.

Temmuz 2000’de BM Genel Sekreterinin çağrısı üzerine 2 Ağustos 2000’de silah ambargosuna yönelik muhtemel ihlalleri, elmas ve silah ticareti arasındaki ilişkiyi araştırması ve bilgi toplaması amacıyla, silah ambargosunu deldiğinden şüphelenilen uçşları tespit eden Batı Afrika bölgesindeki hava trafik kontrol sistemleri göz önünde bulundurularak, konseye silah ve elmas ambargosunun güçlendirilmesi hakkındaki gözlemlerini ve önerilerini 31 Ekim 2000’den önce sunmak üzere bir Bilirkişi Heyeti kuruldu. Heyet, raporunu 19 Aralık 2000’de Güvenlik konseyine sunmuş, 25 Ocak 2001’de de Konsey, heyetin raporunu resmen kabul etmiştir.³⁹⁰

LİBERYA KONUSUNDA BM ÇALIŞMALARI: Sierra Leone’da kurulan Bilirkişi Heyetinin, Devrimci Birleşik Cephe’yi (RUF) aktif biçimde destekleyen Liberya Hükümetinin izni ve katılımı olmadan yasadışı elmas ticaretinin engellenemeyeceğini belirten raporunun ardından, Güvenlik Konseyi bir karara varır. Bu kararla, yeni bir Güvenlik Konseyi Yaptırım Komitesi kurulmuş, yeni bir silah ambargosu uygulanmış ve bilirkişi heyeti 6 aylık bir süre için yetkilendirilmiştir. Ayrıca karar gereği, eğer Liberya hükümeti Güvenlik Konseyinin taleplerini 2 ay içerisinde yerine getirmemezse, elmaslar Liberya’dan çıkarılmış olsun veya olmasın bütün ülkeler Liberya’dan doğrudan veya dolaylı ham elmas ithalatını

---

³⁸⁹ Daha detaylı bilgi için Lome Peace Agreement, 1999, <http://www.sierra-leone.org/lomeaccord.html>, (Erişim Tarihi: 06.12.2013)

³⁹⁰ J. Andrew Grant ve Ian Taylor, “Global Governance And Conflict Diamonds: The Kimberley Process And The Quest For Clean Gems”, The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs, Cilt 93, Sayı 375, 2004,s. 390

engellemek için gerekli önlemleri almakla yetkilendirilecek ve kontrollü seyahat engeli uygulanacak şekilde bir önlem de içermektedir.

KIMBERLEY SÜRECİ:

Kimberley Süreci, özellikle Afrika ülkelerindeki çatışma bölgesi elmaslarının ülke pazarlarına girişini engellemek, yasal elmas endüstrisini korumak ve bu sürece dâhil olmayan ülkelerin ham elmas ithal ve ihracına izin vermemek amacıyla başlatılan uluslararası bir kontrol sistemidir.

Ham elmasın yasadışı ticaretinin özellikle elmas üretiminin yoğun olduğu bazı Afrika ülkelerindeki silahlı çatışmaların desteklenmesi, meşru hükümetlerin zayıflatılması veya ortadan kaldırılmasını amaçlayan isyancı hareketlerin faaliyetlerine önemli ölçüde finansman kaynağı sağladığını, halkın güvenliğine yönelik yıkıcı etkiler ortaya çıkardığını ve insan hakları ihlallerine neden olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu nedenlerle değerli bir kıymetli taş olan elmas, kanlı elmas, kirli elmas veya çatışma bölgesi elması gibi adlarla anılmaya başlamıştır.

Bu konuda Birleşmiş Milletler tarafından 1998 yılında alınan 1173 sayılı ilk kararda ham elmasın isyancı grupların faaliyetlerinin finansmanında kullanıldığından bahsedilmişti. Konuyla ilgili raporlara göre 1990'lı yıllardaki elmas üretiminin yaklaşık %20'sinin illegal amaçlara yönelik olduğu, yaklaşık %15'inin ise çatışmacı grupların kontrolünde olduğu tespit edilmiştir. Dünya Elmas Konseyi'nin tahminlerine göre bu oran 2004 yılı itibarıyla %1'lere gerilemiştir.³⁹¹

Birleşmiş Milletler tarafından 1998 yılında alınan karardan iki yıl sonra, elmas üreticisi devletler 2000 yılı Mayıs ayında Güney Afrika'nın Kimberley kasabasında bir toplantı gerçekleştirerek çatışmacı gruplar tarafından yapılan elmas ticaretini engelleyecek çözüm yolları üzerinde tartışmışlardır. Aynı yıl Aralık ayında ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu uluslararası bir sertifika sistemi oluşturulmasına yönelik bir kararı kabul etmiştir. İki yıl süren çalışma ve müzakereler sonucunda 37 ülkenin Bakanları 5 Kasım 2002 tarihinde İsviçre'nin Interlaken kentinde bir araya gelerek ham elmas ticareti konusunda Kimberley Süreci Sertifika Sisteminin 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren uygulanmasına karar vermişlerdir. Türkiye ise yapılan çalışmalar sonrasında 14 Ağustos 2007 tarihi itibarıyla sürece üye

---

³⁹¹ Semih Güven, "Ham Elmas Ticaretine İlişkin Kimberley Süreci Ve Türkiye'nin Bu Sürece Üyeliği", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Kasım 2007, sf.1

olmuştur. 2013 itibariyle ise 81 ülkeyi temsilen 54 katılımcısı bulunmaktadır. Avrupa Birliği ise Kimberley Sürecine 28 üye ülkesini temsilen dahil olmuştur.³⁹²

Kimberley Süreci temel olarak Başkan ve Sekreteryaya tarafından temsil edilmektedir. Başkan, Kimberley Süreci Sertifika Sisteminin uygulamasını, çalışma grup ve komitelerinin çalışmalarını, sürecin genel idari konularını gözetlemek ve koordine etmekle görevlidir. Başkan katılımcı ülkeler genel kurulu tarafından bir yıllığına ve dönüşümlü olarak seçilir ve genel kurul toplantıları yılda bir defa yapılan ve katılımcıların sürecin işleyişi ve karşılaşılan sorunlar konusunda yüz yüze görüşmesine imkan sağlayan bir mekanizmadır.³⁹³

Kimberley sürecinin elmas temelli çatışmaların çözümünde önem taşımasının nedenlerinden biri, konuya ilişkin yaptığı tanımlardır. Buna göre, Çatışma Bölgesi Elması, *“Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararlarında veya gelecekte kabul edilebilecek benzer kararlarda tanımlandıkları şekilde meşru hükümetleri güçsüzleştirmeyi amaçlayan çatışmaları finanse etmek için isyancı hareketler veya müttefikleri tarafından kullanılan ham elmas”*ı ifade eder. Kimberley Süreci temel olarak ham elmas ticaretinin üye ülkeler arasında ve sertifika eşliğinde gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Böylece meşru olmayan grup ve kişiler tarafından yapılan üretim faaliyetleri engellenmeye çalışılırken diğer yandan yapılan elmas ticaretinden elde edilen gelirlerin kimlerin eline geçtiği izlenebilmektedir. Kimberley Sürecine dahil olan bütün katılımcı ülkelerin ihraç için her ham elmas sevkiyatı ile beraber bir Kimberley Süreci Sertifikası temin etmeleri gerekmektedir. Bu sertifikalar için belirlenmiş olan asgari standartlar bulunmaktadır. Her katılımcının diğer bir katılımcıya ithalat-ihracat işlemine tâbi olacak ham elmasının sevkiyatının geçerli bir sertifikayla gerçekleşmesini talep etmesi gerekmektedir.³⁹⁴ Ülkelerin katılımcı olmayan bir tarafa hiçbir suretle ham elmas ihraç edilmemesini ve katılımcı olmayan taraftan ham elmas ithal edilmemesini sağlayarak elmas ticaretini kontrol altına almayı amaçlar. Liberya örneğinde olduğu gibi paravan ülkelerin kullanımının da önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

---

³⁹² Daha detaylı bilgi için Kimberley Süreci Resmi Websitesi <http://www.kimberleyprocess.com/en/kp-participants-and-observers> (Erişim Tarihi: 06.12.2013)

³⁹³ Semih Güven, “Ham Elmas Ticaretine İlişkin Kimberley Süreci Ve Türkiye’nin Bu Sürece Üyeliği”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Kasım 2007, s.2

³⁹⁴ Semih Güven, “Ham Elmas Ticaretine İlişkin Kimberley Süreci Ve Türkiye’nin Bu Sürece Üyeliği”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Kasım 2007, s.2

SON DURUM VE SONUÇ:

Her sene yılda iki kere, Kimberley Süreci'ne dâhil olan ülkelerin katılımının sağlandığı, ülkelerin elmas kaçaklığı ve kaçak maden işletilmesi gibi konularda ilerleme raporlarını ve gelecek planlarını sundukları genel toplantılar düzenlenmektedir. 2008'de Yeni Delhi'de Kimberley Süreci genel toplantısında ülkeler arasında veri paylaşımını öngören bir pilot proje hazırlanması kararı alınmıştır. Elmas Kaçakçılığı ne kadar önlemler alınmışsa da günümüzde aktif olarak devam etmektedir. Afrika'daki Sierra Leone, Liberya ve Angola gibi en az gelişmiş ülkelerde halen devam eden bu kanlı ticareti durdurmak için öncelikle ülkedeki iç sorunların sona ermesi gerekse de bu kargaşadan istifade eden uluslararası şirketlerin ve bu şirketlerle iletişim içinde olan yerel siyasilerin olduğu bilinmektedir. Kimberley sürecinin hassasiyetle uygulanmaya devam etmesi, katılımcı ülke sayısının artması ve uluslararası toplumun farkındalığının canlı tutulması problemin çözümünü önceleyecektir.

Kaynaklar

Birleşmiş Milletler resmi web sitesi, "Conflict Diamonds", <<http://www.un.org/peace/africa/Diamond.html>>

Christian Dietrich, Power Struggle in Diamond Fields, <<http://www.issafrica.org/pubs/books/Angola/9Dietrich.pdf>> Erişim Tarihi: 06.12.2013

Diamonds and Conflict, Strategic Comments, Cilt 6, Sayı 4, 2000

Ferhat L. ŞAVLI, "Elmas Savaşları", *Madencilik Bülteni*, ODTÜ, 1988

Ingrid J. Tamm, "Diamonds in Peace and War: Severing the Conflict- Diamond Connection", World Peace Foundation Report 30: Diamonds in Peace and War, Carr Center for Human Rights Policy, Cambridge, Massachusetts 2002

J. Andrew Grant ve Ian Taylor, "Global Governance And Conflict Diamonds: The Kimberley Process And The Quest For Clean Gems", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, Cilt 93, Sayı 375, 2004

Jakkie Cilliers, Christian Dietrich, Angola's War Economy, Pertoria- South Africa, September 2000

Jon Masin-Peters, Conflict Diamonds, University of Massachusetts, <<http://www.hampshire.edu/academics/22151.htm>>

Kimberley Süreci Resmi Web sitesi <<http://www.kimberleyprocess.com/en/kp-participants-and-observers>>

Lome Barış Anlaşması resmi web sitesi, 1999,< <http://www.sierra-leone.org/lomeaccord.html>>

O. Olsson, “Conflict Diamonds”, *Journal of Development Economics*, Sayı 82, 2007

Philippe Le Billon, “Diamond Wars? Conflict Diamonds and Geographies of Resource Wars”, *Annals of*

Resmi Gazete'nin 27.10.2004 tarih ve 25626 sayılı nüshasında yayımlanan “Kimberley Süreci Sertifika Sistemine Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair 5244 sayılı Kanun

Semih Güven, “Ham Elmas Ticaretine İlişkin Kimberley Süreci Ve Türkiye'nin Bu Sürece Üyeliği”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Kasım 2007

The Association of American Geographers, Sayı 98, 2008